

D. Mir'at için

Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes, ve Amasya-Suluova'da görev yaptı. 2005'te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma 'Evliyalar Şehri' adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı. Elinizdeki kitaptan önce **Amasya, Kastamonu, Afyonkarahisar, Isparta, Tokat, Samsun, Sivas, Adıyaman, Malatya ve Elazığ**'ı yayınlayan yazarın hazırlanmakta olan son kitabı İzmir ile ilgili. Yazarın ayrıca, Din Psikolojisi ve Kişilik isimleriyle ebook formatında iki tercümesi ile Kadı Kızı adıyla bir roman çalışması vardır.

Evliyalar Şehri
Manisa

ISBN
978-9944-0466-7-1

Dizgi
Abdulhalim Durma

Kapak Tasarımı
Abdulhalim Durma

Baskı Yeri ve Yılı
Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Turgut Özal
Bulvarı No. 53/1 İskitler/ Ankara
Tel-: 0312 384 6183-84

Bu kitabın bütün hakları Abdulhalim Durma'ya aittir.
Hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve
yayımlanamaz. Kaynak gösterilmek şartı ile alıntı
yapılabilir.

1000 Adet basılmıştır
2013

İçindekiler

Manisa Evliyaları

14.Asır...1

15.Asır...12

16.Asır...28

17.Asır...42

18.Asır...50

19.Asır...54

20.Asır...63

Ve Diğerleri...74

Akhisar Evliyaları...75

Alaşehir Evliyaları...105

Demirci Evliyaları...111

Gölmarmara Evliyaları...138

Gördes Evliyaları...142

Kırkağaç Evliyaları...147

Kula Evliyaları...160

Selendi Evliyaları...177

Turgutlu Evliyaları...181

Manisa’da Tarikatlar

Manisa’da Halvetilik...186

Manisa’da Kadirilik...195

Manisa’da Mevlevilik...200

Manisa’da Nakşibendilik...218

Manisa’da Rıfailik...220

Manisa’da Uşşakilik...228

Yer ve İsim İndeksi...230

Kaynakça...237

Manisa Evliyaları

XIV. Asır

Constantinople'ın 1204 yılında Latinler tarafından işgali sebebiyle Bizans İmparatoru Vatatzes otuz yılı aşkın bir süre Manisa'da kalır. Böylelikle Manisa imparatorluk merkezi olarak ekonomik, sosyal ve stratejik açıdan Batı Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri haline gelir. 1261 yılında İstanbul Latinlerden geri alınınca Manisa önemini kaybeder.

Harezmi olan Saruhan Bey kıyı bölgesinde faaliyetlerini artırır ve 1305'te Manisa'yı kuşatır. 1308 yılına kadar civar kasaba ve köyleri ele geçirdikten sonra 1313'te, şehri fethederek Saruhanoğulları Beyliğini kurar. Şehri kendisine merkez yapan Saruhan Bey, sınırları Ege Denizi kıyılarına kadar genişletir.

İbn Battuta Saruhanoğulları yönetimindeki şehri ziyaret eder ve bir zaviyede kalır¹. Eserinde şehrin büyüklüğünden ve zenginliğinden bahseder.

Dış Kale surları içerisinde bulunan Hacet Mescidi (Kale Mescidi) Saruhanlılar döneminden kalan eserlerden birisidir. Kaynaklarda mescit olarak geçmesine rağmen halk arasında adak yeri ve türbe olarak da kabul görmüştür. Mescidin yapım tarihi kesinlik kazanamamış olup günümüze ancak harap bir durumda gelebilmiştir. Tuğla ve moloz taştan yapılmış olan mescidin doğu, batı ve güney duvarlarında pencere olmadığı kalıntılarından anlaşılmaktadır. Kare planlı yapının üzeri kubbe ile

¹ Suraiya Farouqhi. Maghnisa. The Encyclopadeia of Islam

örtülmüştür. Kuzey yönünden içerisine girilen ibadet mekânının üzerini örten kubbe pandantiflere dayanmaktadır. Kible duvarında yuvarlak bir mihrabı vardır².

Hacı İlyas Bey Mescidi, Adakale Mahallesi, Değirmen Sokağı ile Dönertaş Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alır. Yapının banisi Mehmet oğlu Hacı İlyas Bey'dir. Çağatay Uluçay ve İ. Gökçen, Hacı İlyas Bey'in kimliği hakkında bir kayıt bulunmadığını, ancak mescidin banisinin muhtemelen, o tarihlerde Manisa'yı idare eden Fahrettin İlyas Bey olduğunu ileri sürerler. İlyas Bey, Saruhanoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Saruhan Bey'in oğludur. Babasının ölümünden sonra beyliğin başına geçse İlyas Bey, 1344-1365 yılları arasında yönetimde bulunur. Mescit, kare planlı ve üzeri kubbeye örtülü bir harım ile onun kuzeyinde iki birimi de kubbeye örtülü bir son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Darphane ismiyle anılan yapının kitabesi olmadığından esas fonksiyonu ve yapım tarihi belli değildir. İçinde İlyas Bey'in 1362 yılında bastırdığı bir sikkeyle birlikte birçok sikke bulunduğundan yapı, darphane olarak isimlendirilmiştir. İki katlı ve kubbeli kagir bina alt kat sivri tonozla örtülü yan yana iki mekan halinde düzenlenmiştir. Cephe kesme taş kaplama yapılmış ve aralarına üçer sıra halinde yassı taşlar yerleştirilmiştir.

İshak Bey (v.1388) babasının sağlığında bugün İzmir'in bir ilçesi olan Menemen'de sancak beyi iken

² www.kenthaber.com

kendi ismiyle anılan külliyeinin banisi olarak 12 yıl sonra da medreseyi inşa ettirir³. İshak Çelebi Saruhanoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Saruhan Bey'in torunu ve İlyas Bey'in oğludur. 1365-1390 yılları arasında idaresi altındaki Manisa'da en çok eser inşa ettiren Saruhan beyi olarak tanınır ve Ulu Cami Külliyesi dışında, caminin karşısına bir kütüphane, Eskihisar Mahallesine bir mescit ve Körhane Mahallesine de bir zaviye yaptırmıştır. Ne var ki, bu eserler günümüze ulaşamaz.

Manisa'nın güneyinde Sandikkale Tepesi yamacında, şehre hakim bir konumda bulunan Ulu Cami Saruhanoğulları'ndan İshak Bey tarafından 1366'da yaptırılır. Caminin bulunduğu yerde daha önce bir Bizans kilisesi bulunmaktadır. Mabedin inşasında bu kiliseye ait mimari parçaların da kullanılmış olduğu ileri sürülür. Manisa Ulu Camisi, plan itibarıyla Osmanlı sanatında revaklı avlu kısmı küçülmüş olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Antik çağlara ait yapılardan toplanan mermer blokların yanı sıra kaba yontma taş ve tuğlalardan yapılan cami iki ana bölümden meydana gelmiştir. Caminin önünde bir iç avlu ile kapalı bir bölüm bulunmaktadır. Kapalı olan kısım kubbe ile örtülmüştür. Kuzey yönünde merdivenle çıkılan ve kesme taştan oldukça sade bir portal bulunmaktadır. Üzeri yarım kubbe ile örtülü olan bu giriş taş kemerlidir ve iki yanında da birer mihrabiye yer alır. Portalin üzerinde tek satırlı bir kuşak halinde grift kitabe yer alır. Kitabenin anlamı mealen şöyledir:

³ Muhammed Görür. Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1435). Doktora Tezi. Hacettepe Üni. Ankara. 1999

“Bağışlayıcı ve esirgeyici Allah adına mescitleri ibadet yeri kılan Allah’a hâmd ve yaratılanların en hayırlısı olan Muhammed Peygambere salât ve selâm olsun. Hâlen ayakta duran bu güzel mabedin, camii şerifin ve yüce kapının yapılmasına emir veren ve tamamlanması için gayretle çalışan büyük Sultan. Ümmetinin kullarına sahip, ikinci İskender olarak anılan, asilerle uğraşan, kâfirleri kahreyleyen, Allah yolunda savaşan, muzaffer, mansur, mağfiret sahibi, Allah’ın lütfıyla güçlü Sultanoğlu Sultan, Saruhanoğlu, İlyasoğlu Ulu Sultan İshak Çelebi, Allah devletini daim etsin. Sene yedi yüz altmış sekiz h.768 (1368)”.

Caminin iç avlusunda yüksek sivri kemerlerin meydana getirdiği revaklar kuzeyde tek sıra, doğu ve batıda çift sıra halindedir. Bu avlunun doğusunda, yandaki sokağa açılan ve batısındaki medreseye geçişi sağlayan birer kapı daha bulunmaktadır. Bunlardan doğu kapısı nişinin üzeri sivri tonoz ile örtülmüştür. Bu kapı üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Giriş kapısı üzerine iki pencere açılmıştır. Avlunun ortasında ise üzeri açık sekiz kenarlı bir mermer şadırvana yer verilmiştir.

Revaklar tuğla döşemeli olup avlu ile kapı geçitleri zeminden 50 cm. daha yüksektir. Revaklar pandantifli kubbelerle örtülmüştür. Buradaki sütunlar üzerinde Bizans ve Roma dönemine ait sütun başlıklarının yanı sıra Türk başlıkları da birlikte kullanılmıştır. Girişin batısında içeriden çatıya çıkan taş bir merdivene yer verilmiştir. Caminin kuzey cephesinin batısındaki dışarıya çıkıntılı minareye çıkışta bu merdivenden yararlanılır. Minarenin kapısı çatı üzerinde olup gövdesi

yeşil, mavi ve sarı renkte sırlı tuğlalarla bezenmiştir. İç avlunun güneydeki cephe duvarının önündeki kısım revak döşemesinden daha yüksektir. Bu cephenin ortasındaki kemerli bir kapıdan caminin ibadet mekânına geçilmektedir. Bu cephede üç kapı vardır ve bunların iki yanına birer pencere yerleştirilmiştir. Mihrap duvarına paralel yedi bölümlü ve dört neften meydana gelen camide mihrap duvarına bitişik iki sütun ve altı payenin oluşturduğu sekizgen planın üzerine kemerlerle oturan pandantifli mihrap önü kubbesi bulunmakta olup, bu bölüm diğer nefleri kesmektedir. Kapalı kısmın sahnaları yuvarlak sütunlar ve sivri kemerlerin taşıdığı basık kubbelerle üzerleri örtülmüştür. İbadet mekânı kuzey cephesindeki pencerelerin yanı sıra doğudaki altı üstlü altı pencere ile aydınlatılmıştır. Caminin minberi kündekâri tekniğinde yapılmış olup devrinin en güzel örneklerindendir. Günümüzde Manisa Müzesi'nde bulunan minber kapısı üzerinde de bir kitabe bulunmaktadır:

*“Ümmetin kullarına malik Ulu Sultan İlyas
oğlu İshak Çelebi, Nasri aziz olsun, bu mübarek
minberin yapımını emretti. Sene yedi yüz yetmiş
sekiz.(1376)”*

Bunun altında da, “Bunu yazan nakşeden,
resimlerini yapan Yusuf oğlu Fatih, imal eden de el dikki
oğlu Hacı Mehmet”, yazılıdır.

Tanman, camide minber dışında herhangi bir özgün süsleme ögesinin günümüze intikal etmemiş olduğunu kaydeder⁴.

Medrese, caminin batı cephesine bitişiktir. Ulu Cami (Fethiye) Medresesi camiden on sene sonra 1378 yılında Mimar Emet Bin Osman tarafından inşa edilir. Giriş kuzey cephesinden bir taç kapı ile yapılmaktadır. Kapıdan tonoz örtülü bir geçit ile avluya bağlantı sağlanır. Güney bölümün ortasında tonozla örtülü ana eyvan bulunmaktadır. Açık avlulu, iki katlı, tek eyvanlıdır. Asimetrik bir görünümde olan medresenin doğusunda hiç hücre yoktur. Batı yönünde üç, kuzey kolu üzerinde beş hücre bulunmaktadır. Doğu kolunu ise türbe odası ve cami ile bağlantıyı sağlayan koridor oluşturmaktadır. İç ve dışta süsleme bulunmamaktadır. Manisa’da bulunan ilk ve en büyük medrese olma özelliğindedir. 1569–1570 tarihlerinden önce Otuzlu, 1572-1573’te Kırklı, 1597–1598 itibarıyla Ellili medrese özelliği görülmektedir.

Medresenin doğu hücresinde, içinde İshak Çelebi’ye, karısı ve iki oğluna ait dört mezarın bulunduğu türbe yer almaktadır. Yörükoğlu ‘Manisa Mimari Tarihi’nde bu türbe hakkında şunları kaydeder: “..Türbe kapısının iki tarafını tezyin eyleyen sütunlar; beyaz somakiden yapılmış ve pek mâhirâne [...]30 tarzında, ortasında gûyâ yek diğeriyle bir düğümle birleşmiş yekpâre sütun manzarasını andırır. Tahfif kemerinde, “Selâmünaleyküm tıptum fedhuluha halidine” kitabesi

⁴ Baha Tanman. Manisa Ulu Camii. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 42

görülür...Ancak gün doğuya müteveccih duvarına açılan pencerelerden birisi câmiin dâhiline, diğeri son cemâat mahalline, gün batıya açılan iki pencere dershânenin avlusuna bakar.”

Caminin kuzey cephesinde yer alan Taçkapısının merdivenleri yanında bir, medresenin kuzey cephesinde yer alan Taçkapısının yanında iki çeşme vardır. Restore edilmiş olan **hamam** ise, caminin kuzeydoğusunda olup yaklaşık 70–80m. uzaklıktadır.

Cami, medrese ve türbe 1669-1670’de onarılır⁵. 1687-1688’deki İzmir depreminde minaresinin şerefeden yukarısı çatlar ve bir yıl sonra yenilenir. Yapı 1952-1968 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

Sultan Camisinin karşısında ve Muradiye külliyesinin batısındaki meydanda yer alan türbenin **Saruhan Bey**’e ait olduğu ileri sürülür. Bu türbenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Kuzey yönündeki giriş kapısı üzerinde kitabe yeri bulunuyorsa da kitabe günümüze gelememiştir. Beyliğin kurucusu olan Saruhan Bey’in 1345-1346 yılında öldüğü dikkate alınır, türbenin de XIV. yüzyıl ortalarında, torunu İshak Bey tarafından yaptırılmış olduğu kabul edilebilir. Yörükoğlu, türbe hakkında şunları kaydeder⁶. “Mamafih bu türbeye yalnız kendisi değil, oğullarından İlyas, Süleyman ve

⁵ Ceren Üstüner Erdoğan. Manisa Cami ve Mescitlerinin Cephe düzeni. Yüksek Lisans Tezi.Ege Ün. İzmir. 2006

⁶ Gürol Pehlivan. M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler. MANİSA. Süfi Araştırmaları. Cilt 2. Sayı 4

Hızır Şah Beyler de defnedilmiştir. Türbenin bulunduğu mahalleye “Körhâne” tesmiyesi; Fâtih’in hocası Molla Hüsrev’in bu mahalde ikamet etmesinden, “Gûrânî mahalle”sinin tahrîf edilmesinden neş’et etmiştir.”

Türbe kaba yontma taş, tuğla ve çevredeki antik yapılardan toplanmış olan devşirme malzeme ile yapılmıştır. Dikdörtgen planlı türbenin kuzey yönünde giriş kapısı yer alır. Kapının iki yanındaki birer küçük pencere açıklıkları tuğla örgülü, yuvarlak sağır kemerlerle çevrilmiştir. Giriş kapısını ve bu pencerelerin bütünü, cephenin tümüne hakim tuğla örgülü sivri bir kemer çevirmektedir.

Girişteki sivri tonoz örtülü bölüm ile kubbeli lahdin bulunduğu bölüm birbirlerinden mimari bir eleman ile ayrılmamıştır. Ancak lahit odası ön mekândan daha geniş ve yüksek tutulmuş olup üst örtüde de bir farklılık göze çarpmaktadır. Lahdin bulunduğu odanın doğu duvarında açılmış kapının türbenin başka bir yapı ile bağlantısı olduğunu göstermektedir. Bu konuda araştırma yapan İlhami Bilgin, “Buradaki duvar izlerinin türbeye bitişik bir yapının varlığından başka, türbe ile ek yapının, inşa edilirken birlikte planlanıp yapılmadıklarını; türbenin inşasından sonraki bir tarihte yapılan ek yapıyla türbe arasındaki bağlantıyı sağlamak üzere türbenin doğu pencerelerinden birinin kapı haline dönüştürüldüğü” sonucunu çıkarmaktadır. Buradaki ek binanın ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı da bilinmemektedir. Türbenin altında bir mumyalık kısmı bulunmaktadır. Ayrıca üzeri de tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Girişin iki yanındaki pencereler dışında diğer üç kenarında ikişer düz lentolu pencere bulunmaktadır. Ancak türbe birkaç

kez onarım geçirdiğinden bu pencerelerin orijinal olup olmadıkları da tartışmalıdır. Türbe 1974 yılında onarılmış olup yanındaki meydana Manisa Ticaret Odası tarafından Saruhan Bey'in heykeli dikilmiştir.

Saruhan Bey tarafından fethedilişi gününün 1313 yılının Regaip Kandiline tesadüf etmesi sebebiyle, o günden günümüze Regaip Kandili ile Manisa'nın fethinin birlikte kutlanması gelenek haline gelmiştir.

Asrın önemli mimari yapılarından biri olan Mevlevihane, Evliya Çelebi'nin kitabesini bizzat görüp yazdığına göre, 1369 yılında İshak Çelebi tarafından yaptırılmış bir tekkedir. Günümüzde Celal Bayar Üniversitesi tarafından aslına uygun olarak restore edilmiştir. Ortadaki kubbeli semahanenin güneyine sivri topuzlu geniş bir ana eyvan eklenip, tekkenin mescid kısmı oluşturulmuştur. Ana eyvanın karşısındaki giriş eyvanında ise iki katlı bir düzen uygulanmış ve üst kat musiki icra yeri olarak kullanılmıştır. Doğu ve batı yönündeki yan mekanların üst katlarına çıkışı sağlayan kapı ve merdiven izleri ise tespit edilememiştir.

Dere Mahallesi'nde, Grek Mitolojisinde Niobe olarak ismi geçen kaya kütesinin karşısında yer alan türbe, **Revak Sultan**'a aittir. Selçuklu kümbetlerini andıran yapının kuzey yönündeki kapısı üzerinde kitabesi bulunmaktadır⁷. Bu kitabede “Bat fî şehir safer sene” yazısı ile Ayetelkursi'nin son bölümü ve “Ya Alim” sözcüğü yazılıdır. Kitabede Revak Sultan'ın ismi geçmediği gibi tarih de bulunmamaktadır.

⁷ <http://www.kenthaber.com/>

Türbe düzgün taş ve tuğladan yapılmış, duvarlar köşe üçgenleri üzerine oturan dik ve sivri bir külahla örtülmüştür. İç mekân doğudaki bir pencere ile aydınlatılmıştır. Köşe üçgenleri üzerinde de Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer yazıları bulunmaktadır. Türbe içerisinde ortada Revak Sultan'ın türbesi yer almakta, diğer iki mezarın ise kime ait olduğu bilinmemektedir. Türbe 1963 yılında onarılmış, sandukalar betona dönüştürülmüştür. Halveti tarikatına bağlı kişilerin gömüldüğü mezarlığın içerisinde bulunan bu türbe ve dergâh ile ilgili bir vakfiye düzenlenmiştir. Ancak dergâhtan hiçbir iz günümüze gelememiştir. Muhtemelen XV. yüzyılın son çeyreğinde zaviyenin Halveti dergahına dönüştüğü görülür.

İsmail Onarlı, makalesinde, vakfiyede Revak Sultan'ın Barak Baba'nın oğlu olduğunun belirtildiğini kaydeder⁸. 1371 yılında düzenlenen “Revak Sultan Vakfiyesi”nin şahidleri arasında gösterilen “Bektaş-ı Horasani oğlu İbrahim Seydi Dede, Cafer-i Horasani oğlu Yolageldi Baba, İlyas-i Horasani oğlu Haki Baba, İbrahim-i Horasani oğlu Arık Dede, Süleyman-ı Horasani oğlu Karaca Ahmed, Yunus-i Horasani oğlu Oklu Horos Dede, Hüsrev-i Horasani oğlu Sindel Baba gibi şahsiyetler Saruhanoğulları Beyliği'nin kuruluşuna vücud veren, Horasan Erenlerinin oğullarıdır. Hâce Bektaş Veli'den icazetnâme alarak Bigadiç'in Yağcılar beldesi yakınındaki Baraklar Köyü'ne yerleşip burada Hakk'a yürüyen, türbesi de burada bulunan bir Barak Baba vardır

⁸ İsmail Onarlı. ‘Saruhanoğulları Beyliği’nin Ulu Evliyası: Hamza Baba’

ki, Onarlı'ya göre muhtemelen Reyak Sultan da Bigadiç'deki bu Barak Baba'nın oğludur⁹.

Dere Mahallesi'nde Çaybaşı Deresi'nin yakınında bir çıkmaz sokak içerisinde bulunan **Yedi Kızlar Türbesi**'ne bu isim halk tarafından yakıştırılmış ve burası XIV. yüzyıldan bu yana bir ziyaretgâh olmuştur. Günümüzde genç yaşta ölen kız ve gelinlerin çeyiz ve duvaklarından bazı parçalar sandukaların üzerine örtülmektedir. Türbede gömülü olan kişilerin kim oldukları bilinmemekle beraber Saruhanogulları'nın eşlerinin burada yattığı, ön sıradaki sandukanın Gülgün Hatun'a ait olduğu sanılmaktadır.

Türbe yontma taş ve moloz karışımı bir duvar işçiliği göstermektedir. Türbenin önünde kubbeli bir giriş sahanlığı bulunmaktadır. Türbe kare planlı olup üzeri çatı ile örtülüdür. İç mekan biri kapı üzerinde diğerleri de kuzey, güney ve batı yönlerinde yer alan birer pencere ile aydınlatılmıştır. Türbe içerisinde ön sırada üç, arka sırada da dört tane olmak üzere toplam yedi sanduka bulunmaktadır. Bugün yapı restore edilmiş olup ziyarete açıktır.

Haki Baba Mescidi, Haki Baba (Kaynak) Mahallesi, Yavaşali Sokağı'ndadır. Kitabesi bulunmamakla birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü

⁹ Barak Baba'nın Türbesi Bigadiç'e 36 km. uzaklıktaki İçciler ile Topalak köyleri arasındadır. Barak Baba Hacı Bektaş-i Veli'nin halifesi olup, onun vasiyeti üzerine Bigadiç'e gelmiştir. Geniş bir avlu içinde Selçuklu dönemi mimarisi özelliği taşıyan sekizgen kubbeli türbenin çevresinde yirmi kadar mezar vardır.

Arşivi'nde tarihsiz iki vakıf kaydı vardır. Haki Baba tarafından 14. yüzyılda yaptırılan mescit, kırma çatılı, alafranga kiremit kaplamalı, düz kireç harç sıvalı basit bir yapıdır. Minaresi sonradan yapılmış ve kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. Manisa şehrinin Saruhanoğulları'nın eline geçmesinde ve Manisa'nın Türkleşip Müslümanlaşmasında önemli rolü olan bir zattır. Yatırın yanında bulunan iki ağaç arasından geçenlerin günahlarının affolunduğu anlatılır. Halen hizmette bulunan caminin avlusunda 1871 tarihinde Serseri Dede adlı bir tarikat ehli tarafından yaptırılan bir çeşme bulunmaktadır. Ancak çeşmenin orijinali sonradan yaptırılan ilavelerle ve fayans kaplamalarla bozulmuştur. Aynı mahallede günümüze ulaşamayan bir de Haki Baba zaviyesinden söz edilir.

XV. Asır

Yüzyılın başında Şeyh Bedreddin adına üç bin kişiyle isyana kalkışan Torlak Kemal 1416'da Manisa'da idam edilir¹⁰.

¹⁰ Manisa'da (Turgutlu'da yaşamış olduğu da ileri sürülür) Samuel adıyla doğmuş ve sonradan Yahudilik'ten İslam'a geçip Torlak Kemal adını almıştır. Balivet'e göre, Torlak Kemal, 3000'e yakın dervişin başında bulunduğu ayaklanmasında, Manisa yöresindeki kalabalık Yahudi cemaatinden de yandaş toplamış bulunmaktadır. Ne var ki Manisa'da Yahudilerin varlığı 1500'lerden itibaren başlatılmaktadır. Cesedinin muhipleri tarafından Aydın'a kaçırıldığı ve defnedildiği ileri

Saruhan Beyliği ve Osmanlı döneminde Manisa önemli bir merkez olur. Şehirde birçok eser inşa edilir ve bunların başında da Manisa Sarayı (Saray-ı Amire) yer alır. Günümüze gelemeyen bu saray oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Bugünkü konumu ile Hatuniye Külliyesi'nin bulunduğu yerden başlayarak istasyona, Atatürk Bulvarı'na ve batıda da Cumhuriyet Caddesi'nin bulunduğu 56 dönümlük bir alan içerisine yayılmakta idi. Sarayın bulunduğu alanda Saruhan Beyi'ne ait köşk, çevresinde dört bölümlü odalar, üç hamam ve dört dönümlük bir bölümü kaplayan Saraçlar Odası, beş dönümlük Yeniçeriler Odası, sekiz dönümlük bahçeler ve ahırlar ile saraydaki görevlilerin yaşadıkları yerler vardı.

Osmanlı döneminde Sultan II. Murat'ın yaptırdığı, Fatih Sultan Mehmet'in genişlettiği bu sarayın 1445'lerde en geniş konumuna ulaştığı kaynaklardan öğrenilmektedir. Kâtip Çelebi'nin Cihannüması'nda bu saray ile ilgili bilgiler bulunmaktadır: "...ve Saray-ı Şehzadegân şark ve şimal canibinde haid şimal saray ki kapıları ol canibedir. Önü vasi meydandır. Kuzey-doğu tarafından duvarlarla çevrili şehzadeler sarayı vardır ki bu sarayın kapıları kuzey tarafında olup, ön tarafı geniş bir meydandır”.

Evliya Çelebi de 1671-1672 yıllarında geldiği

sürülür. Torlak Dede Aydın'daki mezarının 1956'da yapılan karayolunun altında kaldığı nakledilir.

Manisa’da, bu saraydan söz etmektedir¹¹:

”Şehrin aşağı şimal canibinde sahray-ı lâlezarda vaki olmuştur. Canibi erbaası kal’e gibi tuğladan mebnî car köşe bir binayı metindir. Ve canibi garba nazır bir tahta kapusu vardır. Dairenmedar cürmü 3.300 adımdır. Ve asitane tarafından bostancıbaşı ve 200 sarı külahlı bostancıları vardır. Daima bu bağı iremî tımar idüp anda olan selef mülüklerin halice ve havayice ve altın ve gümüş makulesi envai ve sim ü zer hüleleri ve fıskiye ve kadehleri ve gayri emanetlerin kurşunların ve mutâlla âlemlerin göz edüp bu bağ irem zatı tamir ve temrinle mukayyet olurlar ve mâhsulâtın bedel mesarîf Asitanede terkeci başıya irsal cizyedendir. Bu cavzaî ve hadikai bağı cinan ile hıyaban yeridir. Kim adam maksurelerinde meka ettikte şukufesinin rayihai tayyibesinden alemin dimağı muattar olur. Ve cenabı bari ruyı arzda sun’un isar için ne kadar kere yüz bin elvan nebâtî kıyahat es haratı hoş bu halketmiş ise de cümlesi bu gaytanı iremzatta mevcuttur. Ve selef ukalaların bu bağı sadrenci naksi terhedüp alettertîp cırpı ile yüz bin şeceratı müsbiratı ve gayri dirahî cınarları ve kavak ve servi ve bıdı ve sernigünları ve gûnagûn şererei Tayyibeleri diküp saf saf alettertîp dizülüp duru. Böyle bir sayedar ve koyah hıyaban hadikai sultandır”.

Nusret Köklü sarayla ilgili bilgileri tekrarlar¹².

¹¹ Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul Devlet Matbaası. IX. Cilt. 1935

“Şehrin kuzey tarafındaki düzlükte, lâle bahçelerindendir. Dört bir tarafı tuğladan yapılmış, dört köşeli kale gibi sağlam bir yapıdır. Batı tarafına bakan bir tahta kapısı vardır. Çepeçevre cürmü 3.000 adımdır. İstanbul’dan gönderilen bostancibaşı ve 200 sarı külahlı bostancılar bu bahçeyi daima tımar ederler. Ayrıca burada oturan eski padişahların ihtiyaçları için kullanılan altın, gümüş takımlar ve altın gümüş kaplamalı çeşme, fıskiye ve kadehler de onların idaresi altındadır. Bütün kaleleri, binaları, kurşunları ve yıldızlı alemleri gözeterek bu cennet bahçenin tamir ve onarımı ile de alakadar olurlar. Mahsullerden elde edilen kazancı İstanbul’da terekecibaşıya gönderirler. Senevi 700 akçe mahsulünden hâsıl olur. Neferlerin vazifeleri bunları toplamaktır. Duvarlarla çevrili bu bahçe öyle ağaçlarla dolu bir yerdir ki çiçeklerin güzel kokuları burada oturan insanların iliklerine siner. Dünyayı yaratan Allah’ın kudretini göstermesi için var ettiği yüz bin çeşitten fazla çiçekli bitkilerin hepsi de bu cennete eş olarak yapılan bahçede mevcuttur. Evvelce burada hizmet gören meraklılar bu bahçeyi tarhlarla süsleyip yüz binlerce çeşit çubuk ve meyve fidanını ayrıca çınar, kavak, servi ve

¹² 1924 yılında Manisa’da doğan H. Nusret Köklü, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü mezunudur. Serbest mimar-mühendis olarak çalışmış, 12. dönem Manisa milletvekili olarak TBMM’de bulunmuştur. Evli ve iki çocuk babası H. Nusret Köklü, 17 Nisan 2007 günü vefat etmiş, cenazesi ertesi gün Kocatepe camiinde kılınan öğle namazından sonra Karşıyaka mezarlığında defnedilmiştir. ‘Manisa İşgalden Kurtuluşu’ isimli eseri ile Manisa Belediyesinin 2008’de yayınlamış olduğu ‘Ömrümün Kısa Öyküsü’ isimli anıları vardır.

salkım söğüt ağaçlarını ve renk renk kokulu çiçek fidanlarını sıra sıra dikip yetiştirmişlerdir. Burası işte böyle bol ağaçlıklı, gölgelik ve duvarlarla bahçeler sultanıdır ki ne kadar methetsek sözlerimiz yine eksik kalır”.

Topkapı Sarayı Müzesi’nde bulunan III. Mehmet döneminin ünlü nakkaşı Hasan Paşa’nın 1595 civarına tarihlenen ‘Şemailnâme-i Ali Osman’ında yer alan Manisa minyatürü bu sarayın XVIII.yüzyıldaki durumunu göstermektedir¹³. Sarayın ortada büyük bir kapısı bulunan revaklardan avlusuna girilmektedir. Birinci avluda üç kuleli bir köşk ve avlunun sağ tarafında üstü tonoz, kapısı kemerli ve önünde küçük bir bahçesi olan bir köşk bulunmaktadır. Sarayın giriş kapısı karşısında on altı köşeli, kubbeli bir yapı yer alır. Buradan sarayın diğer bölümlerine geçilir. Soldaki avluda ise, sokak ile bağlantılı yüksek duvarlı bir yapı vardır. Sokak yönündeki kapının üzerinde küçük bir kasır olduğu da bu minyatürden anlaşılmaktadır.

Ne var ki, Manisa Sarayı’nın görkemli yaşantısı Sultan III.Mehmet ile birlikte son bulur. Bu dönemde şehzadelerin İstanbul dışında yaşamaları yasaklanınca Manisa Sarayı ihtişamını kaybeder ve bundan sonra harap olmaya başlar. Zaman zaman yapılan küçük tamirlerle ayakta tutulmaya çalışılmış ve son onarımını Mutasarrıf Galip Paşa 1901 yılında yaptırmıştır. Bu arada Sultan II.Abdülhamit de Anadolu’daki diğer vilayetlere

¹³ Talikîzâde şehnâmesi’nde yer alan minyatürlerden birinde Manisa kenti ve sarayının başarılı bir tasviri görülür. Gerek saray gerek kent içindeki önemli yapılar ustalıkla bir düzenlemeyle açık seçik gösterilmiştir.

gönderdiği saatlerden birisini Manisa Sarayı'nın köşk kulesine koydurmuştur.

Kurtuluş Savaşı sırasında sarayın ahşap kısımları tamamen yanmış, yalnızca kâgir kısımları ayakta kalmıştır. Cumhuriyet döneminde sarayın eski haline getirilmesi için çalışılır, ancak başarılı olunamaz. Halkevi binası bu sarayın temelleri üzerine yapılmıştır¹⁴. Günümüzde Manisa'da bu sarayla ilgili hiçbir iz

¹⁴ Müjgan Cumbur 'Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği' isimli makalesinde, Fatih'in şahsına ait ilk kütüphaneyi Manisa'da Şehzadeler Sarayı'nda kurmuş olduğunu kaydeder. Saruhan Beyliği devrinde bu beyliğin merkezi olan Manisa, Osmanlılar'ın idaresine geçtikten sonra Saruhan Sancağı adını almış ve II. Murad devrinden III. Mehmed devrine kadar şehzadelere has olarak tevcih edilmiştir. 1439 yılında bu sancağa Şehzade Mehmed sancak beyi olarak tâyin edilir. Devrin sayılı bilginlerinden Molla Gürânî hocası olduktan sonradır ki, Şehzade Mehmed Han'ın büyük bir şevkle okuyup öğrenmeye sarıldığı bilinmektedir. Şehzade 1444'de babasının yerine tahta çıkmak üzere Manisa'dan ayrılır. Fakat bir yıl sonra babasının tahta avdeti üzerine, şehzade Manisa'ya döner. Fatih'in Manisa sarayındaki kütüphanesini iki sancakbeyliğinden hangisinde kurduğu tam olarak belli değildir. Her halde temel ilk sancakbeyliğinde atılmış olsa gerektir. Binanın bir köşesinde yükselen kulenin yanan sarayın kalıntısı olduğu ve Fatih'in ilk kütüphanesinin de bu kulede kurulduğu söylentisi vardır. Fatih'in bu kütüphanesindeki kitaplarında şehzadelik zamanına ait ve üzerinde (Muhammed ibni Murad Han) yazılı beyzi mührü basılıdır.

kalmamıştır.

Musa Akçay'ın yazısından¹⁵, Kumludere Caddesi üzerindeki türbeden ismini almış olan bu mahalle (Eyne Ali) ve mekanın 15. yüzyılda yaşamış büyük mutasavvıf **Aynı Ali Baba**'yla irtibatlı olduğunu öğreniriz. Anlatılır ki, 19. yüzyılda yine aynı bölgede türbenin karşısında bulunan ulu çitlembik ağacı altındaki kahvehanede Ahmet Raci adındaki tek müridi ile meclup paltosu ve şapkasına aynalar takarak dolaşan, bu çitlembik altında paltosundan çıkardığı neyin sesi ile derinden ezgilerle etrafındakilere hoş zamanlar ve hikayeler anlatarak geçiren zatın rahmete kavuşmadan bir gün önce müridine, “bu alemden göçeceğiz ama bizim adımız devam edecektir”, sözü ile ertesi günü hakkın rahmetine kavuşur.

Diğer taraftan Filibeli Ahmet Hilmi'nin ‘A'mak-ı Hayal’ adlı eserinin temel kahramanı olan Aynalı Dede'nin burada yattığı rivayet edilir¹⁶.

Aynı Ali Dergahı olarak bilinen mekan dededen toruna geçerek zamanla gönül sohbetleri yapılan bir yer haline gelir.

Aynı isimle anılan caminin 50m. kadar kuzeyinde yer alan parkın ortasında bulunan türbe, vaktiyle bir

¹⁵ <http://www.hurisikgazetesi.com/>

¹⁶ Vahdet-i Vücut anlayışı ile Aynalı Baba'nın başına taktığı külah üzerindeki yapışık ayna parçaları; insanın Kâinatın merkezi olduğuna, tüm esmâ ve sıfatları beyrinde cem edebileceğine, sonsuz ve sınırsız boyutların her birisinin beynimize iz düşümü olduğuna işaret vardır.

mezarlığın merkezinde idi ¹⁷ . Manisa Belediyesinin 1996'daki çalışmaları sonucunda bu mezarlık kaldırılır, yerine park düzenlemesi yapılır. Ayn-ı Ali'nin Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde yaşamış bir Bektaşî şeyhi olduğu, zaviyesine birçok arazi ve emlakın vakfedilmiş olduğu nakledilir. Türbenin yapı üslubundan Osmanlı döneminde XVI-XVII. yüzyılda inşa edildiği ileri sürülür. Düzgün kesme taştan yapılmış olan türbenin önünde çatılı, yuvarlak kemerli küçük bir giriş vardır. Sandukanın bulunduğu bölüm sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Giriş dışında üç kenarda dikdörtgen söveli, yuvarlak kemerler içerisine alınmış pencereler bulunmaktadır. Bunların üzerine de birer küçük alçı pencere yerleştirilmiştir. Bektaşîlerin, 1826'dan beri Manisa'da tekkeleri yoktur. Ama burada eskiden önemli olduklarını ve Ayn-ı Ali ile Niyazi Baba'nın türbelerinin kendi tarikatlarına ait bulunduğunu ileri sürmektedirler¹⁸. Evliya Çelebi'nin döneminde burasının medrese olduğu görülüyor. "Ayn-ı Ali Medresesi evvelce Bektaşî Tekkesi idi. Şimdi hariç medresedir ama inşaallah yine tekkesi olur."¹⁹

Anafartalar Mahallesi Konuk Sokakta yer alan **Yirmi İki Sultan Türbesi**'nin kitabesi yoktur. Bu bakımdan yapımı ile ilgili bazı çelişkiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar türbeyi XVI. yüzyıla tarihlendirmektedir. Beyazıt oğlu Şehinşah tarafından yaptırılmış olduğu

¹⁷ <http://www.muhammedzuhdu.org/>

¹⁸ F.Hasluck. Bektaşîlik Araştırmaları. Çev. Ragıp Hulusi. [İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Devlet Matbaası, İstanbul 1928]

¹⁹ Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul Devlet Matbaası. IX. Cilt. 1935

kabul edilir. Bununla beraber Sultan II. Mahmut (1808-1839) zamanında yapıldığı da ileri sürülmektedir. Manisa’da ölen 22 Osmanlı Sultanı için bu türbenin yapılmış olduğu kabul edilir. Kültür Bakanlığı envanterine kayıtlı olan türbede, 1886 yılında yaptırılan bir onarım sırasında, sıva üzerine yaptırılan peyzaj ve kalem işi süslemeler, yakın bir tarihte Vakıflar Genel Müdürlüğünce yaptırılan restorasyonda kaldırılmış, kurşun kaplama yerine kubbeye şap işlemi uygulanmıştır.

Kesme taştan sekizgen planlı türbenin üzeri kubbe ile örtülmüştür. Giriş ve mihrap duvarı dışında kalan duvarlara birer pencere açılmıştır. Kuzey yönünden içeriye girilen yuvarlak taş kemerli kapısı bulunmaktadır. Türbe içerisinde dışarı taşkın olmayan basit, yuvarlak bir mihrap yer alır. İçeride sekizi kavuklu olmak üzere yirmi iki sanduka bulunmaktadır. Türbenin yanında daha önce bulunduğu söylenen cami Manisa yangını sırasında yanmış, sonra da onarılmayıp yıktırılmıştır.

Saruhan sancak beyi tarafından 1428’de Adakale Mahallesinde yaptırılan Ali Bey Camii’nin kible kapısı üzerindeki kitabesinde cami ve imaretin banisi olarak Timurtaş oğlu Ali Paşa’nın ismi geçer. Daha sonra camiye ek olarak bir de imarethane eklenmiştir. Evliya Çelebi bu camiden şöyle söz eder²⁰. “İçinde insana can bahşeden bir hayat suyu vardır. Koyu gölgelik olan buraya güneş ışığı girmez. Namazdan sonra cemaat sofalarda toplanıp şehri ve ovayı seyreder. Velhasıl burası ariflerin ve dostların bir araya geldiği bir

²⁰ Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul Devlet Matbaası. IX. Cilt. 1935

seyrangahtır.” Caminin inşasında devşirme malzemeler de kullanılmıştır²¹. Ali Bey Cami civarında bulunan medresenin müderrisi olan Keşfi Efendi 1898 ve 1899’da dokuz talebeye sahiptir. 1978 yılındaki onarımında ise, orijinalinde bulunan ahşap malzemeler yerini betona bırakır.

Attar Hoca’nın kabri, karaköy semtinde bulunan ve 1480’de yaptırılmış olan Attar Hoca Camii’nin son cemaat mahallinde, minarenin yanındadır²². Eyne Gazi Mahallesinde daha sonraları Attar Ece (Hoca) tarafından bir cami yaptırılmasıyla mahalleye Attar Ece adı verilir²³.

²¹ Çiğdem TAŞ. Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti’nde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006

²² Manisa Karaköy semtinde bulunan bu caminin, Attar Hoca tarafından 1480 yılında yaptırılmış olduğu ileri sürülür. Osmanlı döneminde harap olan bu cami birkaç kez onarılmış, Kurtuluş Savaşı’nda, Manisa yangını sırasında yanmış ve yıkılmıştır. Sonraki yıllarda eski temelleri üzerine yeniden yapılmıştır. Bunu belirten bir kitabe de giriş kapısı üzerine konulmuştur:

Kitabe:

“Sanki yakıtı bu şehri ile bu camii adat din
Kendi yakıtı düşmanın hep oldular hatem karin
Kaçtılar bak inlerinden kalmadı namı nişan
Gayretullahtır bu yahu hamdolu fethi mübin
Ehli iman rağm ile cuşan olup birleştiler
Yaptılar bu camii revnaktıraşı pek metin
Selimu Asım görünce söyledi ihlâs ile
Çıktı bir tarihi rana ud kuluna Halidin tarih 342 (1926)”

²³ Mehmet Karakuyu. Manisa şehrinde Mahallelerin Tarihsel Gelişimi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. Cilt 4. Sayı 2. 2007

Attar Hoca'nın Saruhanoğulları devrinde yaşamış olan Revak Sultan'ın kardeşi olduğu ileri sürülür ²⁴ . Kaynaklardan Attar Hoca'nın testicilik yaptığı ve dükkânının da şimdiki Karaköy Kur'ân Kursu'nun bulunduğu yerde olduğunu öğreniyoruz.

Attar Hoca'ya ait şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır: “Adamın biri bir gün Attar Ece'nin bir testisini kırar. Sonraki bir gün yine gelir ve bir testisini daha kırar. Üçüncü de yine kasten testisini kırmaya geldiğinde Attar Ece bu şahsı yakalar ve, “senin Hızır olduğunu herkese söylerim”, der. Hızır (a.s.), “Ne olur söyleme” der. Attar Ece de, “ o zaman günde bir vakit namazı bu camide kılar isen söylemem” der. O günden beri Hızır (a.s.)'ın bu camide hergün bir vakit namaza geldiğine inanılmaktadır.

Cami yapılacağı zaman, vakıfın cami alanının geniş tutulmasını istemiş olduğu, bunun sebebinin soranlara da, “gün gelecek burada çocuklar oynayacak” diyerek, ileride bir gün burada bir Kur'ân kursunun yapılacağına işaret etmiş olduğu anlatılır.

Çaybaşı Camii olarak da adlandırılan İvaz Paşa Camii'ni Arapça kitabesine göre İvaz b. Abdülmüîn 1484'te yaptırır²⁵. Babasının Abdülmüîn adını taşıması onun devşirme asıllı olduğunu gösterir. Cami, İstiklâl

²⁴ Ne var ki, Revak Sultan Vakfiyesinin düzenlenme tarihi olan 1371 ile Attar Hoca Camiinin inşa tarihi olan 1480 arasındaki zaman farkı, bu iddianın sıhhati konusunda tereddüt oluşturur.

²⁵ Semavi Eyice. İvaz Paşa Camii. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt 23. İstanbul. 2001

Savaşı'ndan sonra bir süre asker işgalinde kalmış olduğundan çok bakımsız duruma gelmiş ve 1940'lara doğru kullanılamaz derecede harap olmuşken 1950'li yıllarda onarılarak ihya edilir.

Minber ağaç işçiliğinin en güzel örneklerinden olup, Hatuniye Camisi minberi ile benzerlik göstermektedir. Her ikisinin aynı ustanın elinden çıkmış olabileceği ileri sürülür.

Caminin kuzey köşesindeki minare kürsüsü bitişiğinde türbe yer alır. Türbe iki taraftan sivri kemerli bir açıklığa sahip olup, bu kemerler köşedeki sütunlar üzerine oturtulmuştur. Açık türbe görünümündeki bu mekân küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Türbe içerisinde üç sanduka bulunmaktadır. Ancak bu sandukaların üzerindeki girift yazılar okunamadığından kime ait oldukları bilinmemektedir. Caminin son cemaat yerinin doğusunda yer alan mezar ise **İvaz Paşa**'ya aittir.

Manisa'da İvaz Paşa evkafı olarak 1558'de yaptırılmış bir hamamın varlığı bilinmekteyse de bu eserin yeri tesbit edilememiştir. Evvelce caminin yanında bulunan medresenin 1900'lerdeki müderrisi Mehmed Efendi olup beş talebesi vardır. Medreseye ait oldukları sanılan hücrelerin vaktiyle mevcut olduğu nakledilir, ancak günümüzde bunlardan hiçbir iz kalmamıştır.

Çeşnigir Camiî Çarşı Mahallesi'nde 1474 yılında Fatih Sultan Mehmed'in azatlı kölesi Çeşnigir Sinan Bey tarafından inşa ettirilir. 1831 yılında Karaosmanoğlu Sabri Ağa mabedin yanına bir kütüphane yaptırır. Caminin mihrap ve minberinin orijinali hakkında bilgi

yoktur. Kapısı Barok tarzın özelliklerini göstermektedir. Medrese Çeşnigir Cami havalisinde bulunmaktadır. Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılan medresenin 1898 ve 1899 yıllarında talebe sayısı 26 olup müderrisi Hacı Mustafa Efendi'dir.

Hacı Yahya Camii (İki Lüleli Cami), 1475 yılında Karaköy'de Topçuasım Mahallesi'nde Hacı Yahya Oğlu Mehmet tarafından inşa ettirilir. Bölcek Atık'te bulunan medrese ise iane ile yaptırılır. Medresenin müderrisi Hacı Mehmet Efendi'nin 1900 yılında altı, 1901 ve 1903 yıllarında 10 talebesi bulunmaktadır.

Velet Bey (Hindistani) Medresesi, 15. yüzyılda ümeradan Besayış Ağa'nın oğlu Velet Bey tarafından yaptırılır. Kitabesi olmayan medresenin banisi Velet Bey'in Demirci'de 1461-1462 tarihlerinde yaptırmış olduğu bir çeşme bulunmaktadır. Medresenin de muhtemelen bu tarihlerde yapılmış olduğu ileri sürülür. Önceden medrese olarak kullanılan yapı Karaosmanoğlu Osman Bey tarafından imarethaneye dönüştürülür. Medreseden geriye sadece derslane ayakta kalabilmiştir. 1898 ve 1899 yıllarına ait salnamelerde Müderris Hasan zamanında medresenin 18 talebesi bulunmaktadır. 1900, 1901 ve 1903 yıllarında Danişment Halil Mahallesi civarında bulunduğu ve talebe sayısının 15 olduğu belirtilmektedir. Bugün çevresi yüksek binalarla kapatılmış, neredeyse görmenin bile mümkün olmadığı medrese 1922 yılında Manisa'nın düşman işgalinden kurtuluşu sırasında Yunanlılarca yakılarak harap olur. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra satışa çıkarılır. Medresenin gün ışığına kavuşabilmesi için, ilgili

kurumlar, yapının çevresini açmak ister. Ancak, bu çabalar sonuç vermez.

Sinan Bey Medresesi Tunca Mahallesi Temiz Sokak'ta yer almaktadır. Kitabesi olmamakla birlikte medreseyi yaptıran kişinin Fatih döneminde yaşamış olan Titrek Sinan Bey olduğu bilinmektedir²⁶. Sinan Bey'in ölümü 1478 olarak bilindiğine göre medresenin bu tarihten önce inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yapının 1549 ve 1628 tarihlerine ait vakfiyeleri bulunmaktadır. 1628 vakfiyesine göre medresenin muallimhanesi, ve 34 dükkanı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Enine ve dikdörtgen planlı, açık avluya sahip, revaklı ve tek eyvanlı bir yapıya sahip olan medresenin doğu ve batıda beşer hücreli bulunmaktadır. Hücreler kare planlıdır. Medrese eyvanı ve plan özelliği ile Bursa'da bulunan II. Murat Medresesi'ne benzemektedir. Klasik Osmanlı mimarisinin özelliğini gösteren medrese, günümüzde el sanatlarının yapıp sergilendiği bir mekân olarak işlevini sürdürmektedir. Diğer taraftan Ditrek ya da Titrek lakabı ile anılan Sinan Bey'in Fatih Sultan Mehmet'in müderrislerinden olduğu ileri sürülmektedir. 1549 tarihli vakfiyede medresenin yanında bir de sıbyan

²⁶ Titrek Sinan Çelebi'nin 1452-1459 yılları arasında Osmanlı devletinde başdefterdar olarak görev yapmış olduğu anlaşıyor. Pakalın'a göre Sinan Çelebi, Amasya valiliğinde eyalet defterdarı iken İstanbul'un fethini müteakip Fatih tarafından 1454 tarihinde defterdar olarak tayin edilir. Ditrik (Titrek) Sinan'ın defterdar olması, Mahmud Paşa'nın görevinden ayrılmasıyla irtibatlandırılıyor ve bunun Sinan'ın hasedi sonucu olduğu söyleniyor.

mektebinin olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu yapı günümüze ulaşamamıştır. Yapı Beylikler dönemi mimarisinden klasik Osmanlı mimarisine geçiş özelliği gösterir. 1980 yılına kadar harap durumda olan bina Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. 1898 ve 1899 yıllarına ait Maarif Salnamesine göre, medresenin müderrisi Hakkı Efendi olup 32 talebesi bulunmaktadır. 1900 yılında 35 talebe, 1901 ve 1903’de 27 talebe bulunmaktadır²⁷.

Göktaşlı Mahallesi’ndeki 1493 tarihli Göktaşlı Camii’nin yapımında kullanılan bazı uygulamalar, yapıya 19. yüzyıl mimarisi havası katmıştır. Kubbesi kiremitle kaplı olan yapı zaman içinde geçirmiş olduğu onarımlardan dolayı orijinalliğini kaybetmiştir. Medrese Cariye Gülsüm Kadın tarafından yaptırılmıştır. 1898 ve 1899 yılına ait salnamede Göktaşlı Camii çevresindeki medresenin müderrisi Hacı Musa Efendi olup 1900, 1901 ve 1903 yıllarında beş talebesi bulunmaktadır.

Hatuniye Camii ve Külliyesi, II. Bayezid’in eşi Hüsni Şah Hatun tarafından 1497 tarihinde yaptırılmış olup külliye cami, imaret ve sıbyan mektebinden meydana gelmektedir. Gelir için Kurşunlu Hanı inşa ettirilmiştir. Külliyenin medrese ve imaret bölümleri yandığı için günümüze ulaşamaz. Cami enine dikdörtgen planlıdır ve üzeri sekizgen bir tanbur üzerine oturtulmuş büyük ve bunun yanına yerleştirilmiş iki küçük kubbe ile örtülüdür. Sıbyan mektebi caminin batısında yer

²⁷ Çiğdem TAŞ. Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti’nde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006

almaktadır. 1672–1673 yılındaki onarımında mektep yoktur ve vakfiyesinde muallimden söz edilmesine rağmen mektebin varlığından bahsedilmez. Günümüzde yapının bir bölümü dükkân bir bölümü ise Diyanet Vakfı kitap satış yeri olarak kullanılmaktadır. Güney ve kuzey doğrultusunda uzanan mektep dikdörtgen planlı olup iki kubbeyle örtülüdür. Mektebin iç ve dışında süsleme yoktur. Mektebin yanında demir kafes içine alınmış olan kabirde Sadrazam Mütercim Mehmed Rüştü Paşa (1811-1882) medfun bulunmaktadır²⁸.

²⁸ Kendisi 3 yaşında iken ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Tophane civarına yerleştiler. Burada bir müddet mektebe devam etti. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından bir hafta sonra kurulan "Asakir-i Mansur" ordusuna girdi. Zamanla terfi ederek mülazım oldu. Okumaya ve öğrenmeye meraklı olduğundan, maaşından arttırabildiği üç beş kuruşla Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri aldı. Yabancı dil bildiğini duyan Serasker Hüsrev Paşa, kendisini korudu ve padişaha tavsiye etti. Bunun üzerine Serasker kapısında askeri nizamnameleri Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme vazifesi verildi. Burada epey zaman çalıştı ve bu yüzden ömrünün sonuna kadar 'Mütercim' adıyla anıldı. 1845 yılında ferikliğe yükseldi. 1847'de Hassa Müşiri oldu. 1848 düzenlemelerinde miralaylıkla Rumeli ordusuna memur edildi. Sonra Dar-ı Şurayı Askeriye'ye üye oldu. Bir süre sonra da redif askerlerinin teşkilatlandırılması görevi, "Redif Nazırı" unvanıyla kendisine verildi. Ertesi yıl Dar-ı Şura reisi ve 17 Mayıs 1851 tarihinde Serasker oldu. 1853 yılında bu vazifeden ayrılarak tekrar Hassa Müşirliği verildi. Yedi ay sonra istifa etti. 1854'te Tanzimat Meclisi reisliğine getirildi. 1855 tarihinde ikinci defa Serasker oldu. Abdülaziz'in öldürüldüğü iddiasıyla açılan davaya dahil edildi. Sorguya çekilmek üzere İzmir'e çağırıldı. Olayla uzaktan yakından alakası olmadığını ileri sürdü. Rahatsızlığı arttığı için Manisa'ya geri gönderildi.

Hatuniye Cami havalisinde bulunan medresenin iki salnamede de müderrisi Hafız Bekir Efendi olup 1898 ve 1899 yıllarında sekiz talebesi bulunmaktadır.

XV. yüzyılda Eyne Gazi Mahallesinde (bugünkü Anafartalar Mahallesi) yaptırılan Derviş Ali Camii, XIX. yüzyılda tamamen yanar. 1984 yılında yeniden yapılan cami, ismi ve yeri ile tarihi yaşatmaktadır. Derviş Ali Cami havalisinde bulunan medrese yine Ali Baba tarafından yaptırılmıştır. Bu dönemlerde medresenin müderrisinin adı belli olmamakla birlikte 1898 ve 1899 yıllarında üç talebesinin bulunduğu görülür.

16. Asır

Manisa, en parlak dönemlerinden birine ‘Şehzadeler Şehri’ unvanıyla XVI. yüzyılda kavuşur²⁹. Saruhanoğulları döneminde beş bin civarında insanın yaşadığı şehrin nüfusu, XVI. yüzyılda sekiz bine ulaşır. Bu yüzyılda şehzade şehri olan ve bunun avantajını kullanan Manisa ekonomik, siyasi ve kültürel bakımdan canlı bir Osmanlı şehri görüntüsü vermektedir. Kalesi, hanları ve hamamları, bedesten, kervansaray, pazaryeri, çarşısı, küçük sanayi işletmeleri, yönetim binaları, ibadethaneleri, mektep ve medreseleri, başta sancakbeyi

²⁹ Mehmet KARAKUYU. XVI. Yüzyılda Manisa Şehrinin Nüfus Özellikleri

ve kadısı olmak üzere, askeri-mülki idarecileri ile Manisa tam bir şehir özelliği göstermektedir. XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Amasya'nın önemini kaybetmesiyle birlikte Manisa, diğer Batı Anadolu şehirleriyle beraber, ön plana çıkar. Tarıma elverişli geniş topraklara ve iyi bir konuma sahip olmasıyla şehir, İstanbul'a yakın olmanın da avantajlarını kullanarak ekonomik bakımdan diğer şehirlerin önüne geçmiştir. Fakat, asrın son çeyreğinde nüfus ve mekânsal gelişme bakımından geriye düşmeye başlar.

Şehzadelerin Manisa'ya, sancağa çıkmalarının şehrin gelişimi bakımından önemli bir yeri vardır. Çünkü şehzadeler sancağa çıktıklarında beraberinde çok kalabalık hizmetli ve muhafızın (aileleriyle birlikte) şehre geldiği görülür. Hatta Şehzade Mehmet'in beraberindeki 2000 kişiyle beraber şehre gelmiş olduğu nakledilir. Bununla birlikte, şehir siyasi bir merkez özelliği gösterdiğinden dolayı şehre olan göçler kontrol altına alınır. Manisa şehir merkezi dışarıdan fazla göç almadan normal seyrinde devam ederken, şehrin çevresindeki kırsal kesimde daha çok hayvancılıkla ve tarımla geçimlerini sağlayan Yörük ve Türkmen grupların göçüyle yoğun nüfus artışları olmuştur. 1531 yılı hane sayıları esas alınarak hesaplanan rakamlara göre Manisa şehrinde Türk ve müslüman nüfusun oranı % 94.23 iken sadece yahudilerden oluşan gayri müslim nüfusun oranı % 5.77'dir. İlk defa 1492 yılı sürgününden sonra 1500 yılında şehre gelen yahudiler A'malar Mahallesine yerleşmişler ve daha sonra da müstakil bir mahalle oluşturacak sayı ve güce ulaşmışlardır. Daha önceleri yahudilerin kendilerine has bir mahalleleri yoktur ve genellikle vakıf odalarında ikamet etmektedir. Nitekim,

A'malar Mahallesindeki evlerin yahudiler tarafından fiyatının çok üzerinde satın alındığı, mahallede, müslümandan fazla yahudinin yaşar hale geldiği, mescitlerin bu yüzden atıl hale geldiği, mescit cemaatinin azaldığı ve mahalle halkının bu durumu kadıya şikayet ettikleri ve bu olaydan sonra yahudilerin müslümanlardan ev satın almaktan men edildikleri 1560 tarihli Şer'iyye sicilinden öğrenilmektedir. Bu hüküm, Kadı Alaaddin Efendi tarafından Manisa halkına tellallarla tebliğ edildikten sonra, Kadı ve maiyetindekiler, 29 Haziran 1560 tarihinde yahudilere satılan evlerin sayısının 36 olduğunu ve bir de ibadethane yapmış olduklarını tespit etmişlerdir. A'malar Mahallesinde ev almaları yasaklanan yahudilerin, Muradiye Camiinin yapılmasından sonra bu caminin etrafındaki oda ve evleri satın alıp yerleşmeye ve hatta ezan ve namaz saatlerinde müslüman halkı rahatsız etmeye başladıkları, müslüman halkın şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Bundan sonra cami civarındaki evlerin müslümanlara değeri karşılığı para ödenerek satılması veya kiraya verilmesi, yahudilerin de topluca bir mahallede ikamet etmeleri kararlaştırılmıştır.

Bu dönemde şehrin en kalabalık mahallelerinin, Sandikkale tepesinin ova düzlüğüne dönüştüğü alanda bir şerit halinde uzandığı görülmektedir. XVI. yüzyılın başlarında devlet başkente düzenli tedarik sağlamak amacıyla bir ara pamuk ve kuru üzüm ihracatı ile şarap

yapımını yasaklamışsa da, bu yasak 1520’lerde tersine döner³⁰.

Yavuz Sultan Selim’in eşi Hafsa Sultan tarafından oğlu Şehzade Süleyman’ın Saruhan sancak beyi olarak Manisa’da bulunduğu sırada (1513-1520) inşaa başlatılan külliye, cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, hankah, darüşşifa ve hamamdan oluşmaktadır³¹. Yapı topluluğu Hafsa Sultan Külliyesi ve Sultaniye Külliyesi diye de anılır. Hamam ve Darüşşifa Hafsa Sultan’ın 1534’teki vefatından sonra külliye ilave edilmiştir³². Vakıf kayıtlarına göre külliye şehrin ovaya doğru genişlemesini sağlayacak bir mevkide, etrafı boş bir alanda yaptırıldığı için civarının iskanına çalışılmış ve caminin batı yönüne yirmi hane yerleştirilerek bunlar her türlü vergiden muaf tutulmuştur. Külliyenin maaşlı personel sayısı 117’yi bulmakta idi.

Camide iki imam, bir hatip, dört müezzin ve diğer hizmetliler mevcuttu.“Mihrabı, minberi emsalsizdir. Kubbeleri kurşun örtülüdür. Avlusu mücella taşla döşelidir.”³³ Mabed, sade mermer mihrap ve minberi,

³⁰ Suraiya Farouqhi. Maghnisa.The Encyclopadeia of Islam. Volume V

³¹ Doğan Yavaş. Hafsa Sultan Külliyesi. TDV.İslam Ansiklopedisi. Cilt. 15. İstanbul. 1997

³² Ali Haydar Bayat İslam Ansiklopedisine yazmış olduğu makalesinde, Sultan Selim Camiinin bahçesinde medfun bulunan Hafsa Sultan’ın (ö.1534) güzelliği kadar hayırseverliği ile de tanındığını kaydeder. Onun Yavuz Sultan Selim’e ve Kanuni’ye gönderdiği bazı mektuplar günümüze ulaşmıştır.

³³ Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul Devlet Matbaası. IX. Cilt. 1935

ahşap oyma hünkar mahfili, ferah ve aydınlık iç mekanı, asil görünüm sergileyen zarif kapısı ile, şehirdeki Hatuniye ve İvaz Paşa camilerini hatırlatır. Son cemaat yerinin giriş kapısı üzerinde sülüs yazı ile yazılmış Molla Cami'ye (1414-1492) ait beyit şöyledir³⁴:

*“Bu mekan âşıkların kiblesi oldu,
her kim buraya eksik gelirse tamam olur.”*

Düzenli olarak yemek çıkarılan imaret kısmında 20 kişi çalışmakta idi. Kurtuluş Savaşı sırasında hankâh ve imaret yanmış ve harap olmuştur. Ne zaman yıkıldığı tam olarak tespit edilemeyen imaretin caminin batısında yer aldığı ve mutfak, kiler, ahır, odunluk ve abdesthaneden meydana geldiği bilinmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra İstanbul'a dönen Sultan Süleyman, annesi Hafsa Sultan'ı Manisa'da bırakır. Acem Ali adında bir mimarı Manisa'da cami, medrese, imaret, sıbyan mektebi, hankahtan oluşan bir külliye yapmakla görevlendirir. Vakfiye'deki tarihe göre 1522 yılında tamamlanan yapının kitabesinde ebced hesabına göre 1538 tarihi görülmektedir. Sultan Medresesi on odalıdır. Medresenin kuzeydoğu yönünde uzanan sıbyan mektebi kare planlı, kubbe örtülü iki odadan oluşmaktadır. Bazı araştırmacılar bu yapıyı kütüphane olarak isimlendirmektedirler. Ancak vakfiyede yer almamaktadır. Bu durum yapının daha sonradan külliye içerisine dahil edildiğini göstermektedir. Medresenin kitabesi yoktur. Medrese U planlı, müderris odası da dahil olmak üzere kare planlı kubbe ile örtülü

³⁴ Bu sözler Konya Mevlana Müzesindeki Gümüş Kapı üzerinde de yer almaktadır.

sekiz hücresi bulunan bir yapıdır. Vakfiyeye göre 10 hücresi olan medresenin iki hücresi de kuzeydoğudadır. Müderris odası hücrelerden büyük ve iki katlıdır. Kuzey kanatta dershane, sundurma, yemekhane, kiler ile dinlenme odaları yer almaktadır. Batı kanadın kuzeybatı köşesinde medreseyi hankah ve imarete bağlayan üç basamaklı merdiven bulunmaktadır. Medresenin İç ve Dış olmak üzere iki ayrı yerde fonksiyonda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Aynı ağaçlı alanda bulunan ve aşırı haraplığı yüzünden 1935 yılında son kalıntıları ortadan kaldırılan hankahın aynı zamanda Tekke Medresesi ve Dış Medrese adlarıyla da tanınmasından anlaşıldığına göre sonraları ihtiyaç üzerine medreseye çevrilmiş olduğu görülüyor. Günümüzde hankah ve imaretin yeri Sultan Parkı'na dönüştürülmüştür³⁵.

Annesi adına Kanuni'nin inşa ettirdiği Bimarhane, XVI. asır klasik Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtır³⁶. Vakfiyeden darüşşifada bir başhekim, bir cerrah, iki göz hekimi, bir akıl hastalıkları uzmanı, iki eczacı, iki eczacı yardımcısı, ikisi gececi olmak üzere dört hastabakıcı, bir idareci, bir katip, iki aşçı ve bir çamaşırcının çalıştığı görülmektedir³⁷.

³⁵ Bu alan park haline dönüştürülmeden önce Manisalılara Bayram Yeri olarak hizmet vermektedir.

³⁶ Gönül Cantay. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları. Atatürk Kültür Merkezi yayını. Ankara. 1992

³⁷ Moris Şinasi Hastanesi, 1850'lerde Darüşşifada yoksul bir Yahudi ailesinin çocuğu olan Moiz'in vakfın icabı ücretsiz tedavisine bir minnetin karşılığı şeklinde ailesi tarafından bir

1919 yılına kadar Sultan Camii Külliyesi'ndeki tarihi binasında hizmete devam eden bu Darüşşifada devrine göre hep ileri ve değişik tedavi yöntemleri kullanılmış olduğu nakledilir³⁸.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın makalesinden Hafsa Sultan Külliyesinin 60'lı yıllardaki durumu hakkında bilgi sahibi oluruz³⁹.

“..İslâm ve Türk hatunun Manisa'daki ibadet, kültür, sosyal yardım ve hayır müesseselerini görmek, son durumlarını öğrenmek için Manisa'ya gittim, bu muhteşem zarfın mazrufunu (içini) görmek istedim⁴⁰. Altmış, yetmiş sene evveline kadar Hafsa Hatun'un bıraktığı heybetli ve ihtişamlı külliye ayakta idi. İhmal, tarih yadigârlarına karşı duyulan saygı hislerinin zayıflaması, deliksiz bir inci kadar kıymetli bu manzumeyi yüzüstü bırakmıştır. İmaret bütün teşkilâtıyla yerini bir viraneye bırakmış, Dar-üş-şifanm, medreselerin, tabhane, dersane ve hamamların kubbeleri çökmüş, baykuşlara tünec olmuştur. Yıkılan Zaviye-i-sofiyye'nin ve İmaret'in enkazı Dar-üş-şifa'nın ve hamamların önleri ve kubbelerinin eteklerini birer dağ yavrusu gibi altlarına almıştı. Bunları görenlerden ve eski

vasiyetin gereği olarak şehirde inşa ettirilir. Darüşşifada çocuğu tedavi eden doktorun ismi Şinasi'dir.

³⁸ <http://www.karsid.org.tr/>

³⁹ İbrahim Hakkı Konyalı. Kanuni Sultan Süleyman'ın Annesi Hafsa Sultan'ın Vakfiyesi ve Manisa'daki Hayır Eserleri. VGM. Vakıf Dergisi. Sayı.8

⁴⁰ Yazının yayınlandığı bu Vakıf Dergisi 1969 yılına aittir.

çekilen fotoğraflardan öğrendim. Mimarisi bakımından çok enteresan, muhteşem çinili ve mihraplı olan cami tam 10 sene saman deposu yapılmıştır. İnsanın elini süremeyeceği ahşap süsleri, nakışlar, hattâ eşsiz Kur'an cüzleri samanların, tozların altında kalmıştır.”

Manisa'daki Dar-üş-şifa ve hamam Hafsa Sultan öldükten beş altı sene sonra oğlu Sultan Süleyman tarafından yaptırılır. Manzumenin diğer yapıları Hafsa Hatun'un sağlığında yapılmıştır. Hatun'un vakfiyyesinde gelir olarak vakfettiği hamam başka bir hamamdı, bitişiğinde de Kanunî'nin kasrı (köşkü) bulunmakta idi ki, bu köşkten günümüze herhangi bir iz kalmamıştır.

1549 tarihinde yaptırılan İbrahim Çelebi Camii'nin sol tarafında caminin banisine ait kübik mimari tarzda bir türbe bulunmaktadır. Muhtemelen, yapının banisi İbrahim Çelebi için inşa edilen ancak Çelebi'nin Hac yolunda ölmesi sebebiyle gömülemediği türbe, darülkurra, darülhadis veya kütüphane gibi farklı işlevlere açılır⁴¹. Camide üç kitabe bulunmaktadır. Bani kitabesine göre Karamanizade Emre Hoca'nın oğlu İbrahim Çelebi tarafından yaptırılan caminin medrese odaları da bulunmaktadır. İbrahim Çelebi Medresesi İbrahim Çelebi Camii çevresinde bulunmakla beraber ismini taşıdığı kişi tarafından yaptırılmıştır. Camiden üç yıl önce, 1575–1576 yılında inşa edildiği belirtilen medrese, 1934 yılında Murat Germen'in valiliği sırasında

⁴¹ Ceren Üstüner Erdoğan. Manisa Cami ve Mescitlerinin Cephe düzeni. Yüksek Lisans Tezi.Ege Ün. İzmir. 2006

yıkılmıştır⁴². 1898 ve 1899 yıllarında medresenin müderrisi Vehbi Efendi olup sekiz talebeye sahip bulunmaktadır.

Hüsrev Ağa Camiî II. Selim'in Kızlarağası ve Kapuağası olan Hüsrev Ağa tarafından 1554 yılında yaptırılır. Kare planlı ve tek kubbeli olan caminin mimarisi korunmuş, ancak onarımlar sırasında süslemeleri ortadan kaybolmuştur. Hüsrev Ağa Medresesi ise Hüsrev Ağa Mahallesi'nde Hacı Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Müderris Mehmet Efendi'nin 1898 ve 1899 yıllarında 21 talebesi bulunmaktadır. Kültür Bakanlığı Envanterinde Kadiri (Paşa Kızı/Hüsrev Ağa Türbesi) Türbesi ismiyle kayıtlı olan ve baldaken tarzı inşa edilmiş bulunan türbe cami haziresinde yer almaktadır⁴³.

Lala Paşa Camii Lala Paşa Mahallesi'nde Lala Sokağı ile Sevdalı Sokağı'nın kesiştiği köşede Lala Paşa tarafından 1569 yılında yaptırılır. Lala Mehmet Paşa, Sarı Selim'in Manisa'da bulunduğu sırada onun defterdarı ve nişancısı olmuş, 1560'da Manisa Sancak Beyi Şehzade

⁴² Murat Germen 1881 yılında Aydın'da doğdu. İzmir ve Aydın liselerinde okuduktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi. İlk memuriyeti Manastır İli Vilayet Mahkemesi üyeliğidir. 1923-1928 yılları arasında Ankara Valiliği, 1928-1933 yılları arasında Kastamonu valiliği yapmıştır. 1933 yılında Manisa Valiliğine atanmıştır. Manisa Valisi iken hastalanmış, 27.07 1936 tarihinde Manisa Moris Şinasi Hastanesinde geçirdiği mide ameliyatından sonra vefat etmiştir.

⁴³ <http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/>

Murat'ın lalasının ölümüyle Lalalığa atanmıştır⁴⁴. İki yıl bu görevle meşgul olan Lala Paşa'nın son görevi Karesi Sancakbeyliğidir. İstanbul'da Şeyh Vefa Cami haziresinde gömülüdür. Manisa'da Lala Paşa Camiinin kuzeydoğusunda yer alan mezarın, taşında yazı olmamasına rağmen Lala Paşa'nın makam mezarı olduğu ileri sürülür. Bahçeye giriş duvarının solunda caminin kitabesi bulunmaktadır. Salnamelere göre Tarlıca Mahallesi'nde bulunan ve Lala Paşa Medresesi ismiyle anılan yapı ise daha önce Piyale Bey tarafından

⁴⁴ İsminin çağrıştırdığının aksine Tekeli (Antalya) değil, Saruhanlı (Manisa) olup Türk zeamet sahibinin oğludur. Doğum tarihi bilinmemekte, ancak *Marmara* (Gölmarmara) kasabası doğumlu olduğu bilinmektedir. III. Murad şehzade ve Manisa'da vali iken, güzel yazı yazma kabiliyeti sayesinde onun hizmetine divan çavuşu olarak girer. "*Tekeli Mehmed Çavuş*" şeklinde anılmaya başlar. III. Murad padişah olunca Manisa'ya gelen oğlu şehzade Mehmed'in lalalığını yapar ve "*lala*" lakabı ile anılır. Şehzade Mehmed III. Mehmed adı ile tahta çıktığında onunla birlikte İstanbul'a gelir. Kısa bir süre sonra, 19 Kasım 1595'te Koca Sinan Paşa yerine sadrazamlığa atanır. Böylece 12 yılda çavuşluktan hükümet reisliğine kadar çıkmış olur. Bir defa divan-i humayuna riyaset edebilmiş sirpençeden hastalanmış ve sedaretinin onuncu gün vefat etmiştir. Selefî Koca Sinan Paşa beşinci defa sadrazamlığa tekrar getirilmiştir. Tekeli Lala Mehmed Paşa'nın kayınvalidesi Halime Hatun adına III. Mehmed Manisa'daki şehzadelîği döneminde (1583-1595) Gölmarmara'da Halime Hatun külliyesi inşa ettirmiştir. Oğlu Arslan Paşa'nın da devlet görevinde bulunduğu Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde zikredilmektedir.

yaptırılmıştır⁴⁵. 1899'da bu medresenin beş talebesi olduğu bilinmektedir.

Alay Bey Mahallesi'nde bulunan Alaybey Camii, (Ferhat Ağa Camii) 1571-1572 yıllarında Saruhan Alay Beyi Ferhad Ağa tarafından yaptırılan ve önceden mescit olan kırma çatılı bir camidir. Kurtuluş Savaşı'nda yanmış, yerine günümüzdeki cami inşa edilmiştir. Medrese ise yine Alay Bey Mahallesi'nde olup iane ile yaptırılmıştır. Müderrisi Hacı Ahmet Efendi'nin 1898 ve 1899 yıllarına ait dönemde 25 talebesi bulunmaktadır.

Dilşikar Hatun Camii, Dilşikar Mahallesi, Öğüt Caddesi, Dudakman Sokağı ile Hamam Sokağı'nın kesiştiği köşede çifte hamam, imaret, mektep ve çeşmeden oluşan bir külliye içinde yer alır⁴⁶. Alay beyi Ferhad Ağa'nın eşi olan Dilşikar Hatun tarafından 1579 yılında yaptırılır. Kare planlı ve tek kubbeli olan cami geçirdiği onarımlar yüzünden günümüzde orijinallliğini kaybetmiş durumdadır. Dilşikar Hatun "hacdan sağ salım

⁴⁵Şehzade Korkut 1491-1502 yılları arasında Manisa'ya sancak beyi olarak tayin edilir. Şehzade Korkut burada iken şöhretini duyduğu ilim ve sanat adamlarını yanına çağırıyordu. Ayrıca kalede yüzlerce ciltlik bir kütüphane oluşturmuştu. Katlinden sonra Yavuz Sultan Selim, Şehzade Korkut'un Piyale adındaki sadık adamına "*Seni, büyük bir fazilet olan sadakatın sebebiyle, afvediyorum! Bu sadakatının mükafatı olarak da seni istediğin makama tayin edeyim. İstersen vezirim ol!*" teklifinde bulunur. Piyale de teşekkür eder ve sadakatini katmerleyerek "*Sultânım, bundan sonra benim vazîfem Şehzade Korkut'un türbedarı olmaktır!*" der.

⁴⁶ Ceren Üstüner Erdoğan. Manisa Cami ve Mescitlerinin Cephe düzeni. Yüksek Lisans Tezi.Ege Ün. İzmir. 2006

dönecek olursa, bir cami ve imaret yaptıracğını”, söylemiş ve bu adaklarını yerine getirmiştir⁴⁷. Anlatılır ki, Ferhat Ağa Alaybey Camii ve Çeşmesine Spil Dağı’ndan su getirtir. Dilşikâr Hatun eşinden bu suyun kendi camisine de, yani Dilşikâr Camii’ne de verilmesini ister. İsteğinin yerine gelmesi üzerine Dilşikâr Hatun eşine teşekkür etmek için 1579’da kendi adıyla anılan sıbyan mektebini Alaybey Camii’nin yanına yaptırır. Medrese kısmı ise iane ile Dilşikâr Mahallesi’nde yaptırılmıştır. Külliye sonradan Hacı Ali adlı bir zat tarafından 1659-1660’da medrese odaları ilave edilir. Külliye bugün cami, hamam, mektep ve çeşme kalmış, imaret ve medrese odaları yıkılmıştır. Müderris Ali Efendi zamanında 1898 ve 1899 yıllarında bu medresenin 44 talebesi bulunmakta idi⁴⁸.

Cami, 1672-1673’de hamamla birlikte onarılır. 1922 Yunan işgalinde yakılır, daha sonra tamir edilir. Son olarak 1969’da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gözden geçirilir.

Dilşikâr Hatun ve Ferhad Bey’in adlarını taşıyan mahalleler günümüzde Alay Bey Mahallesi ve Dilşeker Mahallesi olarak anılmaktadır⁴⁹.

⁴⁷ Şule İnci. Manisa’da Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri. Yüksek Lisans Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı. Selçuk Üni. 2007

⁴⁸ Çiğdem TAŞ. Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti’nde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006

⁴⁹ 1960’lı yıllarda başlarında komutanlarıyla doğu kışladan gelen askerler hamamın erkekler kısmını kullanırlardı. Birçok tarihi yapıda olduğu gibi, yapının caddeye bakan duvarına

Edirne ve Bursa'dan sonra aynı isimle anılan üçüncü külliye, Spil Dağının eteklerinde, Sultaniye'nin karşısında ve şehrin en önemli eserleri arasında yer alan **Muradiye Külliyesi**'dir. Cami, medrese, imaret, çeşmeler ve dükkanlardan meydana gelen yapılar topluluğuna XIX. yüzyılın başlarında bir de kütüphane eklenir⁵⁰. 1688 depreminde zarar gören külliye onarıldıktan sonra 1780, 1782-86 yıllarında da ciddi bir tamir görür. 1819'dan sonra ve 1952-1964 yılları arasında VGM tarafından restore edilir. Bu esnada cami avlusuna sekizgen planlı ve geniş saçaklı bir şadırvan eklenir. Minare taşları eridiği için yıkılarak aslına uygun şekilde tekrar yapılır⁵¹. 1583'te Mimar Sinan tarafından planlanan külliyenin mimarı Mahmud ve Mehmed Ağalardır.

Üçüncü Selatin Camii olan Manisa Muradiye Camii, hünkar mahfiliyle Sinan'ın Ege'deki tek camiidir⁵². “Minarenin altın alemleri üzerine güneş

bitişik olarak bir fırın inşa edilmiş olup yıllarca mahalleye hizmet vermişti. 2012 yazında restorasyon çalışmaları devam ederken yıkılmış olan bu fırının duvarda yer eden isleri göze çarpmaktaydı. Yazarın anılarında bu caminin minaresinden bir kaç defa ezan okumuş ve cemaati yok denecek kadar az olan vakit namazlarında müezzinlik yapmış olduğu yer alır.

⁵⁰ Enis Karakaya. Muradiye Külliyesi. TDV. İslam Ansiklopedisi.31. Cilt. İstanbul. 2006

⁵¹ Ceren Üstüner Erdoğan. Manisa Cami ve Mescitlerinin Cephe düzeni. Yüksek Lisans Tezi.Ege Ün. İzmir. 2006

⁵² Fatma Öztürk. Manisa Muradiye Camii Süslemeleri. Yüksek Lisans tezi.Ankara Üni. 2008

vurduğu vakit Manisa sahrasını aydınlatır. Ve insanın gözünü kamaştırır.”⁵³

Medrese caminin doğusunda yer alır. Medresenin iki girişi vardır. Medresenin yapısı kareye yakın dikdörtgen planlı, şadırvanlı, revaklı açık avlulu, tek eyvanlıdır. Muradiye Camii civarında Sultan Murat tarafından yaptırılan medreselerden İç Medrese Müderris Alim Efendi zamanında 1898 ile 1899 yıllarında 21, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 12 talebeye sahiptir. Dış Medrese ise 1898 ile 1899 yıllarında Müderris Hacı Halil Efendi zamanında 31 talebeyi bünyesinde bulundurmaktaydı.

Manisa il sınırları içinde bulunan taşınabilir kültürel varlıklar Manisa'ya getirilerek depolanır ve ilk kez 29 Ekim 1937 günü şehrin valisi Murat Germen'in de katıldığı bir törenle müze olarak düzenlenen Muradiye Külliyesinin medrese bölümünde teşhire sunulur ⁵⁴ . Kareye yakın dikdörtgen planlı bir iç avlunun etrafını çeviren kubbeli revak ve odalardan oluşan Mimar Sinan'ın medresesi, günden güne sayıları artan eserleri depolayacak ve sergileyecek mekânlar bakımından yetersiz kalınca, medresenin doğusunda farklı açıdaki bir eksen üzerine konulmuş olan daha büyük hacimdeki imarethane, 1972 yılında müzenin arkeoloji seksiyonu olarak düzenlenir. İmarethanenin revakları altında; Anadolu'da ilk çağlardan beri tapılan Bereket Tanrıçası Kybele ve Athena, Dionysos, Hermes gibi tanrıların kült

⁵³ Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul Devlet Matbaası. IX. Cilt. 1935

⁵⁴ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/>

heykelleri ile portre özelliği gösteren Roma Devri heykel ve büstleri sergilenmektedir. Caminin kuzeydoğusunda yer alan medrese günümüzde Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa tarafından 1806'da inşa ettirilen kütüphane caminin güneydoğusuna yakın bir yerde bulunmaktadır. Burası 1923 yılına kadar aynı aileden gelen mütevelliler tarafından, 1923 yılından 1945 yılına kadar da devlet eliyle yönetilmiştir⁵⁵.

Külliyede iki çeşmeden biri cami avlu duvarının kuzey doğu köşesinde, diğeri medresenin kuzey doğu köşesinde yer alır.

17. Asır

Bu asırda merkezi otoritenin eksikliğinden kaynaklanan boşluğu kullanan vakıf yöneticilerinin varlığı görülür. Bu yüzden devletin vakıflar üzerindeki denetimini bu dönemde daha da sıkılaştırdığı, feragat ve azilden dolayı mütevellisi değiştirilen kırk adet vakfa ait kaydın bulunduğu sadece tek sicil defterinde yer almaktadır.

16. yüzyıl ortalarından itibaren patlak veren kargaşalıklar ve eşkıyalık olayları 17. yüzyılda üzerlerine yenileri eklenerek Manisa'da halkın yaşayışını olumsuz

⁵⁵ Sadık Karaöz. Dünkü ve Bugünkü Manisa Kütüphaneleri

şekilde etkileyecektir ⁵⁶ . Bu yüzyılın ilk yarısında medrese öğrencileri isyanı ile başlayan kargaşa dönemi sırasıyla, Kalenderoğlu, Yusuf Paşa, Cennetoğlu ve İlyas Paşa'nın eşkıyalık faaliyetleri ile yarım yüzyılı doldurur. Arada başka eşkıyalık olayları, küçük çetelerin verdiği sıkıntılar da sürekli var olacaktır. Devlet Anadolu'da baş gösteren karışıklıklar yüzünden taşradaki otoritesini korumak için sık sık beylerbeyi ve sancakbeyleri değiştirmektedir, ancak yönetimdeki istikrarsızlık, başka eşkıyalık olaylarının türemesi ve dışarıda yapılan seferler yüzünden eşkıyalık yok edilememektedir.

1604 yılında, Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarına müfettiş tayin olunan Silahtar Ağası Ali Ağa, aynı yıl Mart ayında Manisa'ya gelir. Burada ayan ve eşraf, suhte temsilcileri ve diğer yetkililerin katıldığı toplantıda talebelerin uyması gereken esaslar yeniden tespit edilir. Bu toplantıda suhteler, bundan sonra yay, tüfek ve sair harp aleti taşımamaya, altı bölüğün vekilleri olan çavuşlar da, talebelerin işlerine karışmayacaklarına söz verirler. Hüsn-i hal sahibi softaların, bulundukları şehirlerin ileri gelenlerinden birisini kefil göstermeleri, kefilsiz softaların, medreselerde okuyamayacağı esas olarak kabul edilir. 1609 yılında Saruhan Beyine gönderilen bir hükümde, Mendeşhorya'da bir grup suhtenin bir adamın evini yıkıp oradan elde ettikleri taşlarla bir kale inşa ettikleri ve bu şekilde ahaliye zulm ettikleri, ve haklarından gelinmesi gerektiği emredilmektedir. 1610'un başında Manisa'yla birlikte

⁵⁶ Şahin Sonyıldırım. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üni. Ankara. 2007

Tire ve İzmir kadılarına gönderilen diğ er bir hükümden ise, halkın elinde tüfekler olduğu ve bunların toplatılıp İstanbul'a gönderilmesi istendiği halde bu silahların bazı suhte ve müderrislere verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1618 yılından sonra Manisa'da suhtelerin eşkıyalığına pek rastlanmaz.

Sancaktaki adamlarının masrafları fazla gelince, Kalenderoğlu'nun ilk isyan edişi, Saruhan'a gidip Anadolu beylerbeyini yenilgiye uğratmasıyla sonuçlanan 1605 yılına tesadüf eder⁵⁷. Kuyucu Murat Paşa'nın sadrazamlığa gelmesinden sonra, Kalenderoğlu Mehmed'in Batı Anadolu'da yaratacağı tehlike göz önüne alınarak 1607'de kendisine Ankara Sancakbeyliği rütbesi verilerek, devlet otoritesi altına girmesi hedeflenir. Ankara Sancağı Beyliği'ne tayin edilen Kalenderoğlu Mehmet Paşa, Saruhan'dan itibaren, yolu üzerinde bulunan köy ve şehirleri soyarak, hayvan s  r  lerini beraberinde sürükleyerek, Ankara'ya gider. Burada, Ankara kadısı Vildanzade Mevlânâ Ahmed Efendi'nin kendisine karşı koyması ile karşılaşan Kalenderoğlu, Ankara'yı kuşatır. Yardıma gelen Osmanlı kuvvetlerinin de desteği karşısında Kalenderoğlu kuşatmayı kaldırarak Bursa tarafına yönelir ve buralarda eşkıyalık faaliyetlerini sürdürür. Bu bölgeye de İstanbul'dan yardım gelince Kalenderoğlu Saruhan bölgesine dönüp eşkıyalığına burada devam eder. Kalenderoğlu Mehmed'in İran'a kaçması ve adamlarının dağıtılması ise Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'nın

⁵⁷ şahin Sonyıldırım. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa. Yüksek Lisans Tezi. Ankara   ni. Ankara. 2007

komuta ettiği, Göksun Yaylasındaki savaşta gerçekleşir (1608).

Yusuf Paşa, Aydınlı Üveys Paşaoğlu Zor Mehmed Paşa'nın kethüdasıdır ⁵⁸ . 1603 yılında, Anadolu Beylerbeyi olarak Celali Karayazıcı'nın üzerine gönderilen Mehmet Paşa, daha sonra Aydın ve Saruhan muhassıllığı yapmıştır. Üveys Paşa bu görevde iken, eşkıya ile mücadele için asker toplamış ve eşkıyayı temizlemek için uğraşmıştır. Burada yaptırdığı kaleyi kendisinin vefatından sonra içindeki mallarla birlikte Yusuf Paşa zapt eder. Hükümet, içte ve dışta, birçok konuyla uğraştığından, kendisine karşı yeni bir güç oluşmaması için Yusuf Paşa'ya beylerbeyilik rütbesi vererek, Aydın ve Saruhan sancakları muhassılı tayin eder. Bu sıralarda, Kalenderoğlu Batı Anadolu'ya doğru yayıldığı için, sancaklarda bazı tedbirler alınmaya başlanmakta ve Yusuf Paşa'ya da Kalenderoğlu üzerine gitmesi ve Saruhan'dan eşkıyayı uzaklaştırması emredilir. Yusuf Paşa'nın, bu emri dinlemediği ve Kalenderoğlu'nun tarafına geçtiği görölür. Yusuf Paşa, kendisine verilen muhassıllık görevi sırasında, Saruhan ve çevresindeki halktan kendi hesabına paralar toplar. Merkeze giden şikayetlerle, görevini kötüye kullandığı için 1607 yılında, muhassıllıktan azledilir. Kuyucu Murad Paşa, Yusuf Paşa'yı Saruhan sancağı muhassıllığının tekrar kendisine verileceğini söyleyerek davet ettiği İstanbul'da 1609'da boğdurur.

⁵⁸ şahin Sonyıldırım. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üni. Ankara. 2007

Cennetoğlu, Cennet isminde Birgili bir kadının oğlu olduğundan bu isimle anılmaktadır⁵⁹. İsyan ettiği sırada bir tımarlı sipahidir. Asker ve hükümet memurlarından kötü muamele gören halkın da desteğini alan Cennetoğlu, Aydın, Karesi, Saruhan ve Tire'yi içine alan bölgede isyan eder. Bursa ve Tire taraflarını soyduktan sonra Turgutlu'yu zapteder ve Manisa'ya yürür. Devlet de, halkın üzerindeki etkisini azaltmak için Şeyhülislâm Yahya Efendi'den bir fetva alınarak, Cennetoğlu'nun isyanının görüldüğü sancaklara gönderilir⁶⁰. Bu fetvayla, Cennetoğlu'na halk tarafından, mücadeleye destek vermeyenlerin “karılarının boş olacağı” yolunda edilen yeminin ve verilen ikrarın, devlete itaat edilirse geçersiz olacağı açık olarak yazılmıştır. Diğer taraftan, Cennetoğlu ile mücadele eden komutanlara da uyarılarda bulunularak halka, “Cennetoğlu ile beraber gezdiniz, ona ekmek verdiniz,

⁵⁹ Arzu Karaslan. 1039-1040 (1629-1630) Yıllarına Ait 61 numaralı Manisa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üni. Manisa 2007

⁶⁰ Şeyhülislam Yahya Efendi (1522-1644), siyaset, sanat ve bilimde mükemmel bir şekilde yetiştirilir. Genç yaşta ilmiye mesleğine girip Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli şehir ve eyaletlerinde müderrislik, kazaskerlik ve kadılık görevlerinde bulunur. Sultan I. Mustafa, Sultan IV. Murad ve I. İbrahim devirlerinde 18 yıldan fazla şeyhülislamlık yapar. 1644'te İstanbul'da vefat eder. Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin 'Divan'ı ve 77 beyitten ibaret Mesnevi'si de vardır.

"Kim kaçar yalvarmadan dildâre ammâ neylesün
Âşık-ı şeydâ niyâz ettikçe dilber nâz eder."

yataklık yaptınız” diye, zulüm ve işkence yapılmaması, ısrarla tenbih edilir. Manisa’da mağlup olan Cennetoğlu Denizli’ye firar ederse de yakalanır. Ve “..en şiddetli ölümle Birgi’de katlolun..”ur (1625). Bu isyan sırasında halk mal ve mülkünü bırakarak kaçmak zorunda kalmıştır.

İlyas Paşa’nın Manisa’yla ilgili eşkıyalığı, Manisa Kalesi dizdarı ile işbirliği yaparak 1631’de Manisa şehrini ele geçirmesiyle başlar. “İlyas Paşa Manisa’yı ele geçirdi. Şehri dahi yağma edip namuslu ailelere levent müfsitleri her türlü fenalığı yaptılar. İlyas Paşa Manisa’da üç gün oturup askeri pek büyük rezaletler yaptılar. Seyitlerden ve namuslu kimselerden olanlar çoluk çocuklarını kuyulara ve mağaralara gizleyerek güçlüklerle rezillerin taarruzlarından muhafaza eylediler.” Kendisine yerel yöneticilerden ve servet sahiplerinden destek bulur. Maddi güç isteyen sipahiler onun tarafına geçerken, devletin kendisiyle mücadelesi de sürmektedir. İlyas Paşa üzerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Küçük Ahmet Paşa ile Manisa yakınlarında yaptığı savaşı kaybederek Bergama’ya kaçır. Sığındığı Bergama Kalesi kuşatılır. Affedileceği konusunda yapılan uyarıları dinleyip teslim olur, fakat ileri gelen adamlarıyla beraber öldürölür.

Bu isyanların ortak özelliğı, suhteler dışında isyan sahiplerinin devlet görevinde bulunan kişiler olmasıdır. Halkın eşkıyalık olaylarından etkilenme şekillerinden biri de yöneticilerin, eşkıya üzerine varıp, eşkıyayı bölgeden temizledikten sonra halktan, haksız yere para, hayvan ve mal almalarıdır. Yüzyılın ortasına kadar da bu durum bazen hafiflemekte bazen de artmaktadır.

Dönemin genel ekonomik değerlendirmesi içinde, piyasada akçenin neredeyse bulunmadığı, yabancı paraların piyasayı kapladığı ileri sürülür.

1670'lerdeki sosyal hayat hakkında bilgi vermesi bakımından Evliya Çelebi'nin tasviri ilgi çekicidir⁶¹. “..Tahtakalede altlı üstlü ariflerin, zariflerin toplandığı kahvehaneler vardır. Bu kahvelerin her birinde dörder mahfil yapılmıştır. Birinde hanende ve sazandeler, birinde rakkaslar, birinde hikayeciler ve meddahlar, birinde de gazel okuyanlar bulunur. Fakat daha latifi Karaköy'deki kahvedir ki benzeri dünyada yoktur. Bu kahvede günde bir kantar kahve sarfedilir. Günde beşyüz ademler hizmetçiler vardır. Dört tarafı gül, gülistan ve İrem bağlıdır. Güzel sesli kuşların birbirleriyle müsabaka etmeleri insanı mest eder. Şehir halkı gayet temiz, zarif olduklarından, çarşı ve sokaklarını daima temizleyip sularlar. Çarşılarını çınar, kavak, söğüt ve üzüm ağaçları gölgelendirir.”

İbrahim Seydî'nin bu yüzyıl içersinde yaptırmış olduğu Seyyid Hoca Tekkesi bugün restore edilmiş durumdadır. Kare planlı yapıyı sekizgen kasnaklı, tromplu basık bir kubbe örter. Kapısı batı cephesinde asimetrik bir yerde olup bu cephedeki kemer izleri iki kubbeli bir revakın varlığına işaret eder. Yapımında kesme taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Mihrap duvarı yıkıldığından orijinal şeklini yitiren ve aslı Rifâî Tekkesi olan mescidin, girişi dışarıdan sağlanan kafesli bir kadınlar mahfeli vardır. Üzeri meyilli ve alaturka kiremit kaplı bir çatıyla

⁶¹ Evliya Çelebi. Seyahatname. 9. Cilt. İstanbul. 1935. Sh.78

örtülüdür. Mescidin batı kısmındaki kare planlı türbede tekkenin banisi medfundur.

Peker Mahallesi Adalet Sokak'ta yol kenarında bir bahçe içine alınmış bulunan **Terzi Ahmet Dede Türbesi**, kare planlı kübik bir yapıdır. Doğu cephesindeki dikdörtgen formlu kapıya giriş sağlanmış, kiremit örtülü kubbe bingisi olarak pandantif kullanılmıştır.

Tezveren Dede'nin on yedinci yüzyılda yaşadığı kabul edilir. Türbesi, Ege mahallesinde Sevinç Sokağı'nın ortasında olup günümüzde ziyarete açıktır. Yapının bulunduğu yerde vaktiyle bir zaviye ve bir de mescit bulunduğu ileri sürülür. Fakat her iki eser de günümüze ulaşamamıştır. Vaktiyle bu alanda geniş bir mezarlık bulunuyor ve Osmanlı döneminde türbenin bulunduğu yer Terzioğlu Mahallesi olarak tanınıyordu. Türbe kare planlı, kesme ve moloz olup üzeri kiremitli bir çatı ile örtülmüştür. Çeşitli dönemlerde onarılmış, üslubundan kısmen de olsa uzaklaşmıştır. Kaynaklarda Tezveren Dede'nin kim olduğu konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. 1639 yılına tarihlenen türbenin girişi batı yönünde olup duvarlarında vaktiyle birer pencere bulunuyordu. Ancak bu pencereler sonraki dönemlerde örülerek kapatılmıştır.

Halveti şeyhlerinden **Abdurrahman Kuddusi Efendi**, Manisa ve İstanbul'da Arabi ilimleri tahsil ettikten sonra Abdülehad Nuri Hazretlerine intisap eder⁶².

⁶² Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994

Memleketine dönerek tedris ve irşad faaliyetlerinde bulunur. 1669'da vefat eder. Tefsir-i Beyzavi'ye ta'likatı ile Şerhu Manzume-i Şahidi, eserlerinin başlıcalarıdır. Bunlardan başka risaleleri de vardır.

18.Asır

Bu yüzyıl içinde sayısı artmış olan mahallelerden dördü gayrimüslimlere aittir⁶³. Ancak gayrimüslimlerin, Müslüman ahali ile birlikte yaşadıkları ve aynı mekanda aynı mesleği icra ettikleri görülmektedir. Sultaniye Suk'unun ev ve köle satışları açısından Manisa'nın en hareketli mekânlarından olduğu anlaşılmaktadır. Manisa evleri genellikle iki katlı olmak üzere geniş bir avlu içerisinde inşa edilmiştir. Evlerin fiyatlarının belirlenmesinde, fiziksel özelliklerinin yanı sıra çarşı merkezine yakınlığı ve uzaklığı da etkili olmaktadır. Manisa mahkemesinin, günlük hayatın hızına bağlı olarak yoğun olmadığı görülür. Mahkemeye intikal eden davaların aylara göre dağılımına bakıldığında en yoğun ay Muharrem ayı iken hiç dava kaydının bulunmadığı ay Ramazan'dır. Mahkeme her gün açık ve en faal günü Çarşamba'dır. Mahkemeye akseden dava konuları içinde, miras anlaşmazlığının diğer dava oranlarına göre fazla olması dikkati çeker. Diğer yandan satış, sulh akitleri ve köle azadını içeren hüccetler de mahkemenin noterlik görevini yansıtması bakımından önemlidir. Kadınlar

⁶³ Selda Yıldız. XVIII. Yüzyılda Manisa'da Gündelik Hayata İlişkin bir Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üni. Ankara. 2007

mahkemeye nafaka, boşanma, tasarruf hakkı konularında yoğun olarak başvururken, erkekler ise miras, satış, alacak konularında mahkemeye başvurmayı tercih etmişlerdir. Kadının hiç çekinmeden mahkemede davacı olarak kocasının, babasının, kardeşinin ve mahalle komşusunun karşısında kendini ifade edip hakkını aradığı görülür. Ayrıca mahkemede vekâlet kullanım oranının azlığı dikkati çeker. Mahallelerin belgelerdeki kullanım sıklığında nüfus olduğu kadar çarşı merkezine yakınlık ya da uzaklık da etkili olmaktadır. Manisa'da tek eşliliğin yaygın olduğu, ailelerin ortalama iki çocuğa sahip oldukları görülmektedir. Manisalıının ekonomik durumunun iyi olduğu tespit edilirken, sosyal statüye sahip kişilerin ve esnafın diğerlerine göre daha da iyi durumda oldukları göze çarpar. Ayrıca aile reisinin erkek olduğu düşünüldüğünde kadınların da kendilerine ait mal varlıklarına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Kenzi Hasan Efendi, Sümbüliyye tarikatı ariflerinden bir zat olup, Ayaşlıdır⁶⁴. Önce memleketinde, daha sonra İstanbul'da tahsilini tamamlayan Hasan Efendi, Sünbül Efendi Asitanesi'nin altıncı şeyhi Yemenli Necmeddin Hasan Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Alaeddin Efendi'ye (ö.1680) intisab eder ve usulüne göre sülükünü bitirir, irşad görevi ile Manisa'ya gönderilir⁶⁵. Ulu Cami, Hafsa Sultan ve Ali Bey Camilerinde verdiği vaazları ve sohbetleriyle tanınır⁶⁶. Şehrin dışında yaptırdığı tekkesi bir müddet sonra eşkıya tarafından

⁶⁴ Bursalı Mehmed Tahir. Osmanlı Müellifleri Cilt 1. Sh.143.

⁶⁵ Ramazan Muslu. XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2002

⁶⁶ Necdet Okumuş. TDVİA. 16. Cilt. 1997

yıkıldığı için 1698 yılında Ayni Ali Sultan türbesinin yakınında tekkesini yeniden inşa ettirir. Bir süre sonra da Ayni Ali Zaviyesinde zaviyedar olarak hizmet gören Hasan Kenzi vefatında kendi tekkesinin haziresine defnedilir. Yerine oğlu Alaeddin Efendi geçer.

Şair ve bestekar olarak da ün yapan Hasan Efendi'nin Kenzi mahlasıyla ve hece vezninde yazdığı şiirlerine yazma şiir mecmualarında rastlanır. Kendi ilahilerinin birçoğunu ayrıca Yunus Emre'nin ve diğer bazı mutasavvıf şairlerin şiirlerini bestelemiş, bunlardan “Aldın mı safa ile musaffa haberin sen” mısraı ile başlayan bir ilahisi notasıyla birlikte yayımlanmıştır. Güftesi Hasan Kenzi'ye ait olan ilahiler uzun yıllar Halveti dergahlarında okunmuş, kaynaklarda bir divanının bulunduğu kaydediliyorsa da eser bugüne kadar ele geçmemiştir. Sadeddin Nüzhet Ergun çeşitli mecmualardan topladığı bestelenmiş yedi şiirini yayımlar. Aynı müellif, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Hüseyin Sadettin Arel yazmaları arasında Kenzi'nin musiki nazariyatıyla ilgili küçük bir risalesinin bulunduğunu kaydeder. Mustafa Tatçı'nın ‘Mutasavvıf-Şair Bestekâr-Manisalı Kenzi Hasan Efendi’ isimli bir çalışması vardır.

Vakfiyesinden cami, tekke, halvethane, kütüphane, kiler, fırın, kuyu, iki ev, meyve bahçesi, yağhane, berber dükkanı, bakkal dükkanı, hallaç dükkanı, otuz adet bekar odası ve kendisinin de gömülü olduğu hazireden oluşan külliyyeden haberdar oluruz. Hasan Efendinin yaptırdığı cami ve tekkenin XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürdüğü Manisa Şeriyeye sicillerinden anlaşılmaktaysa da türbesinin de dahil olduğu bu külliyyeden günümüze

hiç bir iz kalmamıştır. Sadece o civardaki bir caddeye Kenzi adı verilmiştir.

Kenzi Hasan Efendi İstanbul'da yaşadığı dönemde devrin en büyük bestekkerları olan Hafız Post, İtri, Nay-ı Osman Dede, Derviş Ali Şirugani ve Selim Giray Han'ın musiki meclislerinde bulunmuş olmalı ki, bu büyük bestekkerlardan İtri ve Derviş Ali Şirugani Kenzi Hasan Efendi'nin şiirlerini bestelemiştir. Kenzi Hasan Efendi'nin kendi bestelerinde de o bestekkarların etkisi görülür.

Bu şiir kendisi tarafından acem makamında bestelenmiştir.

Demedim mi demedim mi
Sana canım demedim mi
Huma kuşu bu kafesten
Bir gün uçar demedim mi
Bak şu kaşa bak şu göze
Türab olmuş ela göze
Yazısız mezarlar bize
Hüda kazar demedim mi

Arifane ilahilerini toplayan bir divançesi vardır. Bunlardan küçük bir örnek aşağıdadır:

*Aldın mı safa ile musaffa haberin sen?
Ol nur-i Hüda vech-i mücellâ haberin sen.
Her müddeîye sorma ki, aşktan haberi yok
Vâmık'a sual eyle o Azrâ haberin sen.*

Manisalı Şeyh Kenzî Hasan Efendi ibn-i Ahmed'e ait 1710 tarihli vakfiye'nin dibacesinde vakıf kurmasındaki

gayeyi belirtme sadedinde, dünya hayatı ile nimetlerinin geçici olduğu, ahirette kazanılacak derece ve makamların dünya tarlasına ekilecek hayır tohumlarıyla elde edileceği vurgulanarak şöyle denilmektedir⁶⁷:

"... Bâki ve sabit olmayan bu dünya evinin nimetleri geçici bir gölge, onda oturmakta olan kimse ise gitmek üzere olan müsafir gibi olduğundan; akıllı olan her insan gaflete dalmayıp, geleceğini gözönünde bulundurarak âhirette vadedilen iyi mertebelere ulaşabilmesi için hayır ve iyilik tohumunu dünya tarlasına ekmesi gerekir. Bu itibarla vâkıf, dünya ve âhiret mutluluğuna vesile olacak bir tutum ve davranışla, vakıfların bolca mükâfatını göz önünde bulundurarak iyilik ve hayırla uzun süre anılmak suretiyle ölümsüzleşmeyi düşünerek, her türlü yasal icraatının geçerli ve tüm bağışlarının câiz olduğu bir durumda mahkemeye varıp mütevellî tayin ettiği Şeyh Ömer efendi ibn-i Hasan huzurunda, Manisa'nın (vakfiyede sözü geçen) yerlerindeki gayr-i menkûllerini vakfettiğini ikrar ve itiraf etti..."

19.Asır

Daha önce gayrimüslimlerden sadece Yahudilerin bulunduğu şehre Ermeni ve Rumların XVII. yüzyılda yerleştikleri, XIX. yüzyılda Manisa'da yaşayan

⁶⁷ İbrahim ATEŞ. Ölüm ya da Ölümsüzlüğe Göç. VGM. Vakıflar Dergisi. Sayı.19

Ermenilerin büyük bir kısmının geçimlerini dokumacılıkla sağladıkları, 2500-3000'e ulaşan nüfuslarıyla mahallelerinin sayısının üçe ulaştığı görülür⁶⁸.

Serâbâd ve Akbaldır dereleri etrafında toplanmış olan dericiler sahtiyan, sarı meşin, gön imal ediyorlardı; bunlar çoğunlukla Manisalı esnaf tarafından mamul hale getiriliyordu⁶⁹. Manisa çarşısı Hatuniye Camii'nden Alacahamam semtine, Kurşunluhan civarından Ali Ağa Camii'ne kadar uzanan geniş bir kesimi içine alıyordu. Burada iki bedestende pamukluların tezgâhlendiği dükkânlar vardı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru şehirde on dokuz han, 133 mağaza, iki un ve iki pamuk fabrikası, yirmi tabakhane, on dört yağhane, sekiz dokuma fabrikası ve dokuz kiremithane mevcuttu.

Şehrin eğitim kurumlarının teşekkülünü Saruhanoğullarına kadar dayandırmak mümkündür. Ulu Camii Külliyesi içerisinde yer alan medrese, caminin yapımından 10 yıl sonra Mimar Emet Bin Osman tarafından inşa edilir. Bu medreseyle birlikte ilin sancak olduğu tarihler arasında(1410-1595) dört medrese, dokuz sıbyan mektebi, onbir darülkurra yaptırılır. Bunlar Hatuniye Sıbyan Mektebi, Sultan Medresesi, Sultan Darülkurrası ve Sıbyan Mektebi, Muradiye Medresesi, Sinan Bey Medresesi, Murat Bey Medresesi, Lalapaşa Sıbyan Mektebi, Derehamam, Danişmend Halil,

⁶⁸Hilal Ortaç Gürpınarlı. XIX. Yüzyıl Ortalarında Manisa'da Ermenilerin Sosyal ve Ekonomik Durumları

⁶⁹Manisa. Feridun Emecen. TDV.İslam Ansiklopedisi.27. Cilt

Ömeroğlu Hoca Hasan, Karaköy, Recai ve Nişancı Mektepleridir.

Hacı Osman Ağa Medresesi, Nişancıpaşa Mahallesi'nde idi ve banisi Karaosmanoğlu Hacı Osman Ağa'ya ait ayrıca kütüphane ve dersane bulunmaktaydı. Hatuniye Cami civarında bulunan İbrahim Efendi Medresesi iane ile yaptırılmış olup 1898 ve 1899 yılında beş talebeye sahipti. Medresenin ismiyle özdeşleşen İbrahim Efendi bu dönemde medresenin müderrisi olarak görülmektedir.

Hatuniye Camii civarında bulunan medreselerden biri de Mustafa Efendi Medresesi'dir. Burada müderris Abdullah Efendi'nin 1898 yılında 20, 1899'da ise 10 talebesi bulunmaktadır. Bu medrese de iane ile yaptırılmıştır. Hatuniye Cami civarında bulunan medreselerden bir diğeri Tabhane Medresesi olup Hacı İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Danişmend Halil Mahallesi'nde bulunan Tekye Medresesi'nin 1898 ve 1899 yılında müderrisi Hacı Arif Efendi olup talebe sayısı 15'tir.

Sultan Cami civarındaki Tekye Medresesi'nin müderrisi Mehmet Efendi'nin bu dönemde dokuz talebesi vardır. Burası Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi tarafından yaptırılmıştır. 1900 yılında 8, 1901 ve 1903 yıllarında 11 talebesi bulunmaktadır.

Müslim Camiî çevresinde bulunan Müslim Medresesi Kara Müslim Hacı Mehmet Ağa tarafından

yaptırılır. 1898 yılında Müderris Halil Efendi'nin onbir talebesi bulunurken bu sayı 1899 yılında da değişmez.

Saray Mahallesi'nde bulunan Abdullah Efendi Medresesi'nin 1898 ve 1899 yıllarındaki müderrisi Abdullah Efendi olup talebe sayısı beştir.

Hacı Abdullah Efendi Medresesi'nin 1898 salnamesine göre Çapraz-ı Kebir Mahallesi'nde bulunduğu belirtilirken 1899 yılına ait salnamede yer olarak kendi ismi bulunmaktadır ⁷⁰ . Müderris Ali Efendi'nin döneminde talebe sayısı 10'dur.

Attar Hoca Medresesi Atar Hoca Camii civarında Hacı Hafız Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medresenin Müderris Emin Efendi zamanında onüç talebesi bulunmaktadır.

İhsaniye Medresesi Kara Yunus Mahallesi'nde Hacı Şerif Efendi tarafından yaptırılmıştır. Müderris Hüseyin Efendi'nin bu dönemde yirmi talebesi bulunmaktadır.

İlyas Bey Mescidi civarında 1864'te vefat eden Müfti Hacı Esat Ahmet Efendi'nin yaptırdığı Esadiye Medresesi, Yunanlılar tarafından yakılmıştır. 1898 ve 1899 yıllarında Müderris Halil Efendi'nin sekiz talebesi bulunmaktadır.

⁷⁰Çapraslar-ı Sagır ve Kebir mahalleleri bugün Utku mahallesi ismini almıştır.

Kara Yunus'ta bulunan Küttük Medresesi Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1898 yılında Müderris Mehmet Efendi'nin beş talebesi bulunmaktadır.

Yarhasanlar Mahallesi'nde bulunan Yeni Cami Medresesi Hamza Baba tarafından yaptırılmıştır. Müderris Ali Efendi'nin 1898 yılında 14 talebesi bulunmaktadır.

1898 yılına ait salnamede Kız Hoca olarak geçen Çapraz Sagir Medresesi'nin yeri Çapraz Sagir Mahallesi olarak yer alır. 1898 ve 1899 yıllarında müderris olarak Seyid Efendi görülmekle beraber hiç öğrencisi bulunmamaktadır.

Aynı isimle adlandırılan cami civarında yaptırılan Türbe Medresesi'nin kurucusu Hacı Mehmet Efendi'dir. Medresenin müderrisi 1898 ve 1899 yıllarında Hüsam ya da Hüsamettin Efendi ismiyle anılan müderris olup, altı talebesi mevcuttur.

Medreseleri içerisinde barındıran camilerin yanı sıra sıbyan mektepleri de bulunmaktadır. Bunlar, Hatuniye, Sultan, Yakut Ağa (Kurşunlu), Alay Bey, Molla Şaban, Hacı Mustafa Ağa (Çapraz-Sagir) camilerinin sıbyan mektepleridir. Bunlardan en eski olan 1490 tarihli Hatuniye Sıbyan Mektebi'dir. Manisa'daki Sıbyan Mektepleri iki bölümden meydana gelmektedir. Yapı itibarıyla İstanbul'da bulunan mekteplere benzemektedirler.

1888-1889 tarihli Aydın vilâyet salnamesinde Hatuniye, Sultan, Karaköy, Kurşunlu, Cami-î Kebir,

Çaprazisagır mekteplerine yer verilirken Cami-î Kebir ve Karaköy mektepleri bulunmamaktadır. Vilâyet salnamesine göre XIX. yüzyılda 67 sıbyan mektebinde gayri Müslim, Yahudi ve Müslim kız erkek öğrenci sayısı 2.276'dır.

Hacı Evliyazade Hacı Ali Rıza Efendi 1801'de Manisa'da dünyaya gelir. Önce Hicaz'da vefat eden pederi Hacı Evliyazade Hacı İbrahim Efendiden ilim tahsil eder. Sonra Dersaadet alimlerinden Yahya Efendiden ders görür. Manisa'da tedris ve ifta ile uğraşır. Pek çok defa ita'yı icazeye muvaffak olan alimlerdenidir. Çok sayıda ulema ve fuzela yetiştirir. Meşhur Kıbrıslı Hacı Efendi onun rahlesinde geçen kişilerdendir. 1885'te Manisa'da vefat ederek Nişancı Paşa Camii haziresine ve ailesine mahsus kabristana defnolunur. Manisa onun zamanında feyz ve maarif beldesidir. Melceü'l Müftiyyin ismindeki dört ciltlik büyük eserin bir takımı Manisa fetvahanesinde bulunmakta idi. Ayrıca İmtihan risalesiyle Mirat Ta'likatı da vardır. Feraize dair bir eseri olduğu da nakledilir. Halveti tarikatına müntesip olup hüsn-ü hatta da malik idi.

Âlim Ahmed el-Mevlevî, Manisa'nın 19. yüzyılda yetiştirdiği bilginlerden biridir. Hattattır. Muradiye Medresesi müderrisi olup aynı zamanda ders-i âmdir. Öğrencileri arasında Entekkeliler Rifaî Dergâhı Şeyhi Hasan Rüşdi Efendi sayılır.

Ahmet Vehbi Antaki (?-1851), nisbesinden de anlaşılabacağı gibi Antakyalıdır⁷¹. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1833'te Manisa'ya geldiğinde kırk yaşlarında olduğu kabul edilir. Ahmed Efendi'nin babası Mehmed Emin Efendi'dir. İlk tahsilini Antakya'da yapmıştır. Gençlik yıllarında öğrenim için önce Mısır'a oradan da İstanbul'a gider. Bir süre Fatih Medresesinde müderrislik görevinde bulunur.

Bir gün İstanbul'un Kartal semtinde Rıfai tarikatının Marifî kolu kurucusu Şeyh Seyyid Muhammed Fethü'l Marif hazretleri ile tanışır ve ona intisap eder. Uzun süre bu dergahta kalır ve daha sonra irşad vazifesi ile görev alarak Manisa'ya gelir. Ahmed Efendi Manisa'da bir sene Hatuniye Medresesi'nde hocalık yaptıktan sonra İbrahim Çelebi Medresesi'ne tayin edilir ve bir sene de orada görev yapar.

Manisa eşrafından Rüstem Efendi ve arkadaşları Ahmed Efendi'yi yalnız bırakmazlar. Tekke arsasının alımında ve inşasında Ahmed Efendi'ye yardım eder, maddi destekte bulunurlar. Ahmed Efendi onsekiz sene Manisa'da Rıfai tarikatının tahsil ve terbiyesinde bulunur.

Ölmeden dört gün evvel 1851 tarihinde yaptırdığı tekkeye bir fırın, bir değirmen vakfeder. Bunların gelirlerinden 10 kuruşun tekkenin onarılmasına ve kandiline, 30 kuruş postnişine, arta kalanı da çocuklarına bırakılmasını şart koşar. Tekkesine devletten vakıf kabul etmemiştir. Vakfiye belgesinin edebi değeri olan sadeleştirilmiş özetinden bir bölüm şöyledir.

⁷¹ <http://www.rufai.net/>

“Hamdi çok bol, şükri sonsuz, bütün işlere vakıf, halkın sırlarını bilen yüce Allah katında belli ve bilinmektedir ki, şan ve şerefi yüce olan, inayeti ile insan denilen varlığı ketm-i Ademden (Allah’ın Ruh ve cisim alemlerini yaratmayı istediği zaman bütün mahlukların ilki olan cevher-i arzın çıktığı yer) en güzel bir şekilde yaratıp, vücuda getirip, cennet köşklerini güzel işler yapanlara eyledi. Onun dışında ilah yoktur ve O Celal yönüyle de tecelli etti. En saf, en temiz salat ve selamlar ve üstünlük payesi, nebilerin seçilmişisi Allah’ın en seçkin Halîfesi ve bütün peygamberlerin başkanı ve kumandanı, “sübhanellezi esra” sırrının şahı H.z Muhammed Mustafa’nın temiz ve nurlu makamına olsun ki; ümmetini hak yoluna çağırıp sapıklık ve her türlü fesattan onları sakındırdı. Salat ve selam onun ve ashabının ve ona uyanların üzerine olsun ki, mutluluk asrında (asr-ı saadet) gerçekleri haykıran bu güzel ve nurlu dini koruma ve kollamada ona göz yaşı döktüren, kötülükleri amaç edinenleri terbiye etti.”

Ve en sonunda “Allah korusun, soyum yok olursa adı geçen vakfiyeyi Şerri mahkemenin (belirlediği kişiyi) mütevellî tayin edip, dergahtaki şeyh dahi orada (tekkede) bulunan fakirleri doyursun”, diyerek fırın ve değirmeni mütevellî tayin edilen Halil Hilmi Efendi’ye vakfiyet üzere teslim eder.

Ahmed Vehbi Antaki Hazretleri hakkında anlatılan bir çok keramet vardır.

“Dergahın yanındaki Ahmed Efendinin türbesinin bulunduğu yer, dergahın ilk kurulduğu dönemde bir Ruma ait fırın imiş. Ancak bu fırın dergaha da gereklidir. Yapılan çok cazip tekliflere dahi hayır cevabı verilir. Fırının ekmek pişirmek için yakıldığı bir vakit fırıncının fırından biraz uzaklaştığı anda Ahmed Vehbi Antaki Hazretleri kızgın fırının içine girer. Bir müddet sonra işinin başına dönen Rum fırıncı ekmek çıkarmak için fırını açtığında gözlerine inanamaz. Fırının içinde Ahmed Vehbi Antaki Hazretlerini ‘Hay’ ismini zikreder halde görür. Mübarek her ‘Hay’ esmasını söylediğinde alevler adeta kendisine eşlik eder gibi yükselmektedir. Rum fırıncı bu keramet karşısında feryadı basıp ardından Ahmed Efendinin elinde Kelime-i şهادet getirip Müslüman olur ve tarikata intisap eder. Dergahın bir ferdi olur.”

Ahmed Vehbi Antaki şiirler, edebi eserler yazmışsa da bugün bunlardan elimizde sadece iki şiiri mevcuttur.

*Mekteb-i irfâna gidip âyet-i Kur’ân okuruz
İlm-i ledûn vâkıfıyız nüsha-i insan okuruz
Söylemeyiz mâ-halefe böylece erdik şerefe
Vâkıf olup “Men aref”e nükte-i pinhan okuruz*

*Gelse güzel bezmimize yad gelmese yanımıza
Münkir ermez sırımıza böylece irfan okuruz
Her güzelin dengine biz boyanırız rengine biz
Düşmanının cengine biz tîg ile çevgân okuruz*

*Birbirini sevmeyenin kendi özün bilmeyenin
Ademe baş eğmeyeninin ismini şeytân okuruz*

*Aşk ile sevda ile biz derd-i dilârâ ile biz
Tabla-i şeyda ile biz böylece dîvân okuruz*

*Vehbiyâ mestiz ezeli biz severiz her güzeli
Anda görüp Lem Yezel'i ismini cânân okuruz*

Entekkeli Dergâhı” İbrahim Çelebi Camii’nin karşısındadır. Günümüzde kurucusu Şeyh Ahmed Vehbi Efendi ve diğer şeyhler Hasan Rüştü Efendi ve Hüseyin Kemalettin Efendi’nin türbelerinin de bulunduğu dergah binası, Anıtlar Kurulu denetiminde tarihi bir eserdir.

Şehitler Mahallesi Kamil Su Caddesi No:27’de XIX. Yüzyıla tarihlenen **Arap Dede** türbesi mimari bakımdan bir değeri olmadığı için konut olarak kullanılmaktadır. Konutun dar avlusunun güney tarafındaki kareye yakın planlı üstü kapalı mekan, türbe olarak düzenlenmiştir. Arap Dede Türbesi (Arap Abdullah Dede) adıyla anılan türbenin 30-40 sene evveline kadar üstü açık ve yakın çevresinde yapılar olmayan bir anonim mezar (yatır) olduğu öğrenilmiştir. Türbe günümüzde metruk haldeki evlerin arasında kalmıştır. Sokağa cephesi bulunmamaktadır.

20.Asır

Hasan Rüştü Efendi 1834 yılında Sandıkçı Emin Ağanın oğlu olarak Manisa’da dünyaya gelir. Çocuk yaşta Entekkeliler Rufai Marufi dergahına intisap eder ve ilk eğitimini şeyhi Ahmet Vehbi Antaki Efendi’den

alır ⁷² .Daha sonra şeyhi, Hasan Rüştü Efendi'yi Azadlızade Ömer Efendi'ye teslim eder. Ondan da Arapça ve Farsça öğrenir. Tekkede çeşitli hizmet faaliyetlerinde bulunur, 23 yaşında Şeyhi Ahmet Vehbi Antaki Efendi'nin kızı ile evlendirilir ve hilafet verilerek posta oturur.

Ne var ki, Ahmet Vehbi Efendi, Hasan Efendi posta oturmadan altı yıl evvel vefat etmiş, dergaha bilinen bir halife bırakmamıştır. Ancak kendisinin Turgutlu postişini olan Hüseyin Şevki Efendi bir Ağustos ayı sonu bağda üzüm kesmekte iken aniden işi bırakıp dervişleri ile beraber Manisa'ya doğru yola çıkar. Ilıcak suyu adlı mevkie gelince dervişlerine beklemelerini söyleyip doğruca Ahmet Vehbi Antaki Efendi'nin evine, Meryem hanıma giderek Şeyhi Ahmet Efendi'nin sır katibi olduğunu ve kendisine 'Kara Hasan' lakaplı Hasan Rüştü Efendinin şeyh olacağını konuştuklarını, ancak bunu söylemek için manevi bir işaret beklediğini ve o işaretin zuhur etmesi sonucu aniden işi gücü bırakıp geldiğini söyler. Ayrıca Hasan Rüştü Efendi'yi Ahmet Vehbi Efendi'nin kızı ile de evlendirmek istediğini belirtir. Meryem Hanım ise, 14 kızı olduğunu bu kızlardan 12'sinin vefat ettiğini, zaten dergaha Ahmet Vehbi Efendi'den sonra her kim şeyh oldu ise yaşamadıklarını anlatır. Denilir ki, bir gece liyakatı olmayan birinin posta oturduğunu ve zikiri yönettiğini gören dergahın eskilerinden Pehlivan Dede içeri girmez ve doğruca Ahmet Vehbi Antaki Hazretlerinin türbesine gider ve ayağı ile Ahmet Vehbi Efendi'nin sandukasına

⁷² <http://marifi.org/>

vurarak, “Kalk yalancı şeyh.. kalk! O adam postta oturdukça ben sana yalancı şeyh derim”, diye seslenir. Pehlivan Dede daha türbeden çıkmadan posttaki liyakatsiz şeyhi dört kişi kucaklayarak dışarı taşırlar. Postta oturan adam o anda vefat etmiştir. Olay birkaç defa daha tekrar eder. En fazla yaşayan bir hafta ömür sürer. Olayların böyle olmasına rağmen Turgutlu postnişini olan Hüseyin Şevki Efendi’nin ısrarı ve kefaleti ile Meryem Hanım kızını Hasan Rüştü Efendi ile evlendirmeye karar verir.

Hasan Rüştü Efendi şeyh olduktan sonra Entekkeliler dergahında 62 sene boyunca şeyhlik yapar.1919 yılında Hakk’ın rahmetine kavuşur ve kalabalık bir cemaat eşliğinde Çeşnigir Camisinde kılınan namazın ardından şeyhinin yanına defnedilir.

Anlatılır ki, Hasan Rüştü Efendi ilim ve fazileti ile kendisini herkese kabul ettirmiş ve sevdirmiştir. Uzun boylu, “Kara Hasan” lakabını alacak kadar koyu bir esmerlikte, siyah bakışlı, üstelik zeki ve bilgili biridir. Manisa’nın kültür ve sanat hayatında etkili olmuştur. Rüşdi mahlasını kullanarak yazdığı şiirleri bir divanda toplanmış olan Hasan Rüşdi Efendi’nin, sesinin çok güzel ve bir musikişinas ve neyzen olduğu, ünlü musikişinas ve neyzen Müftü Âlim Efendi’nin musiki hocaları arasında bulunduğu bilinmektedir.

Hasan Rüşdi Efendinin döneminde Entekkeli Rifai Dergâhının mensuplarının on bin kişiyi bulduğu söylenmektedir⁷³. Burada icra edilen zikir ve musikiden

⁷³ <http://www.cemilaltinbilek.com/>

rahatsızlık duyan mollaların şikâyeti üzerine Manisa’da valilik yapan Süruri Paşa’nın bizzat teftiş ve ziyareti sırasında yapılan zikrin selam bahsinde, kılıçlar, şişler, ateşte kızarmış lale ve güller ortaya çıkartılarak dervişlere dağıtılır. İki dervişini yere yatıran Hasan Rüşdi Efendi, karınlarına sapladığı şişleri Dergâh tabanına çakar ve şişlerin topuzlarının da üstüne çıkan Şeyh efendi zikre devam eder. Gördüklerine inanamayan Süruri Paşa, zikrin bitimini müteakip, yerlerdeki şiş deliklerini de elleri ile kontrol ettikten sonra, "bildiğiniz gibi hareket edin, kimse bundan böyle sizin işinize karışmayacaktır" diyerek dergahtan ayrılır⁷⁴.

⁷⁴Ali Sururi Paşa (1822-1891) Kadı Abdurrahman Paşa’nın kızı Nefise Hanımın oğludur. Antalya’nın İbradı ilçesinde dünyaya gelen Ali Sururi kadı olarak devlet hizmetine girer. Rusçuk, Tuna, Konya kadılıklarında bulunur. Ali Süruri Paşanın 1877’de Edirne valisi olduğu görülür. 1881’de İstanbul’da Yıldız Mahkemesi başkanı olarak görevli iken, Mithat Paşa’yı muhakeme eder. 1884 yılında Manisa’ya mutasarrıf olarak atanan Sururi Paşa şehrin bir liseye ihtiyacı olduğunu görür ve 1886 yılında bugünkü Şehitler İlköğretim Okulunun olduğu yerde bu okulun temeli atılır. 1885’te Sivas Valisi 1887’de Trabzon valisi olduğu görülür. Daha sonra Konya valisi olur. Alaeddin Camii Doğu tarafındaki kapı üzerinde de Konya Valisi Sururi Paşa tarafından 1889-1890 yılında Sultan II.Abdülhamid’in fermanı ile harap durumda olan ve bazı yerleri yıkılmış olan caminin onarıldığı yazılıdır. İstibdat devri yazarlarından Nazif Sururi oğludur. İbradı’daki Şeyh Mehmet Medresesi ile Akseki’deki Şuhudi Efendi Medresesinin kurucusudur. Felsefeye dair bir eseriyle Hallal-ı Müşkilat adlı

Hasan Rüştü Efendi'nin Hazreti Muhammed (sav)'in sevgisi ile Rüşdi mahlasında yazdığı şiirleri vardır ve bu şiirleri bir divanda toplanmıştır.

Rah-ı Hakk ın rehberisin kıl şefeate ya resul (sav)

Enbiyalar serverisin kıl şefeate ya resul (sav)

Can feda olsun yoluna ey resul-i zül kerem (sav)

Senden olur bize kerem kıl şefeate ya resul (sav)

Zat-ı pakindir sebab bu alemin icadına

Yüz süre geldim kapına kıl şefeate ya resul(sav)

Derya-yı lütfünde senin nice isyan gark olur

Baş uçuben yalvarırım kıl şefeate ya resul(sav)

Ruz-ı mahşerde ümmet sığınur taht-ı ceneha

Rüşdi zaif-i bi-çareye kıl şefeate ya resul(sav)

...

*"Sende senlik kalmasın hiç Rüşdi, Hak'tır söyleten
Söyleyen hem söyleten, kadrin veren Mevlayı gör."*

Milli mücadele kahramanlarından, şair, neyzen ve Manisa Müftüsü **Alim Efendi**, 1874-1930 yılları arasında yaşadı⁷⁵. Babası Arif Efendi Manisa'nın yetiştirdiği değerli bilginlerdendir. Bir müddet Bursa'da müderrislik yapan Arif Efendi daha sonra Manisa'ya gelip Muradiye Medresesinde uzun yıllar müderrislik yapar. Aynı zamanda mahkeme azasıdır. Arif Efendi'nin babası ise Alim Ahmet Efendi'dir. Bu zat 19.yüzyılda Manisa'da yetişen bilginlerden olup şiirlerinde ve eserlerinde 'Esseyyid Alim Ahmed-i Magnisi' imzasını kullanmış olup aynı zamanda devrin iyi hattatlarındandır. Bütün bu

bir eseri olup Sivas'ta bir cami yaptırmış, 1891 yılında İzmir'de vefat etmiştir.

⁷⁵ Ömer DERLİOĞLU. Manisa Müftüsü Merhum Alim Efendi

aile Hocazadeler olarak tanınır. Alim efendi ilim tahsilinden sonra uzun müddet Manisa Müftülüğü yapar. Hacı Şemseddin Efendi'den sonra müftü olur. Yunan işgali sırasında memleketin kurtarılması için büyük çabalar gösterir. Cemiyet-i İslamiye adı ile bir örgüt kurarak faaliyete geçer. İzmir'in işgalinden sonra Müftü Alim Efendi, Kırkağaç Müftüsü Hacı Rıfat Efendi, Burhaniye Müftüsü Mehmet Muhip Efendi, Edremit Müftüsü Hafız Cemal Efendi, Tire Müftüsü Sunullah Efendi ile birlikte Yunan işgalini din açısından değerlendiren bir fetva verirler. Bu fetvada, Yunan işgali ve zülmünün haksızlığı belirtildikten sonra, buna karşı fiili mukavemetin, yani cihat yapmanın farz olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca bu fetvada, Yunanlılarla birlikte Damat Ferit Paşa Hükümeti de telin edilmektedir. Bundan dolayıdır ki fetvayı veren din adamları, Yunan makamları ve İstanbul Hükümeti tarafından idama mahkum edilir.

Manisa Müftüsü Alim Hoca, Manisa'nın işgalinden sonra bir süre Manisa'da kalır. Buradaki çalışmalarının Yunanlıları rahatsız etmesi ve yukarıda sözü geçen fetva dolayısıyla idama mahkum edilmiş olması üzerine Balıkesir'e geçerek Redd-i İlhak Kurulu'nda faydalı hizmetlerde bulunur. IV. Balıkesir Kongresi'ne delege olarak kabul edilir. Kendisine Hey'et-i Merkeziye'nin fahri üyesi ünvanı verilir. Kurtuluş Savaşından sonra Alim Efendi de Manisa'ya geri döner ve Manisa Müftüsü olarak görevinin başına geçer. Kısa süre sonra kendisine Ankara'dan daha büyük görevler teklif edilmiş ise de o Manisa'da müftü olarak kalmayı tercih eder.

Alim Efendi alim, fazıl, yerinde latifeyi seven, israfa karşı, çevresinde her zaman büyük saygı duyulan bir kişiydi. Şahsi kütüphanesini uzun yıllar hizmet ettiği Muradiye Camii Kütüphanesine bağışlar. Ancak buradaki kitaplar daha sonraki yıllarda bütünüyle Manisa İl Halk Kütüphanesine nakledilir. Alim Efendi, diğer taraftan musikişinaslığı ile de ün kazanmıştır. Şiirlerinde ve bestelerinde ilahi aşkın yanısıra dünya ve insan sevgisini dile getirmiştir. Onun en büyük eseri, güftesi de kendisine ait olan Hicaz makamındaki Kar-ı natık'dır.

*Ba- selâm Devr-i kebir et hep makamata bugün
Gel Hicaze Kâr-ı natık ile beyte dahil ol
Sofiyane kıl ziyaret aşk ile eyle niyaz
Rehatü'l ervahı ancak böyle bulmuştur fuhul*

1902 tarihinde İzmit ili Karamürsel kazası Borçka (yeni ismiyle Hamidiye) köyünde doğan **İbrahim Halil Efendi**, zorunlu ikamete tabi tutulduğu Manisa Şehri'nde 1952 yılında mazlumen şehit edilir⁷⁶. Şehrin doğusundaki Çatal Kabristanlığı'nda medfundur.

İlim tahsiline babası Seyit Sait Hilmi Efendi'nin medresesinde başlar. Kırkbir tarikatın meşayihinden irşad olup mezun olur. Bu seyr-i süluk seyahati ve hizmetinin toplam müddeti; üç sene, altı ay, on yedi günle tamam olur. Zahirî Nakşibendî tarikatıyla, manen kırk bir tarikata mezun olur. Seyr-i süluk seyahatinin başlangıcı

⁷⁶Seyyid İbrahim Halil Efendi. Fakıru'l- Hak Efendi

Osmanlı Devleti'nin son padişahı Mehmet Reşat'ın asrına tevafuk eder⁷⁷.

İbrahim Halil Efendi askerlik vazifesini Adapazarı'nda bitirir. Şeyh Said İsyanının çıkması üzerine ikinci defa ihtiyat askerliğine çağrılır. 1928'de Türkiye'den ayrılır. Rivayete göre önce Irak'a gider, sonra Suriye'ye geçer. Suriye'de Fransızlara karşı mücadele sebebi Suriye'nin müstakil bir Müslüman devleti olması içindir⁷⁸.

⁷⁷V. Mehmet Reşat veya Mehmet Reşat (1844-1918), Osmanlı İmparatorluğu'nun 35. padişahı ve 114. İslam halifesi. Mehmet Reşat'ın salatanatı 9 yıl sürdü. 3 Temmuz 1918 tarihinde kalp yetmezliğinden vefat etti. Sağlığında mimar Kemalettin Bey'e yaptırdığı Eyüp'teki Sultan Reşat Türbesi'nde yatmaktadır.

⁷⁸ Fransa Suriye Mandası ya da daha geniş adıyla Fransız Suriye ve Lübnan Mandası, bugünkü Suriye ve Lübnan topraklarında 1920-1946 yılları arasında Fransa egemenliğinde kalmış manda yönetimini ifade eder. I. Dünya Savaşında İttifak ordularının yenilmesi neticesinde, Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan Mondros Antlaşması ile bölge Fransa güçlerinin egemenliği altına girer. 1920'de Suriye Mandası, Fransa'nın idaresine girmesiyle çeşitli etnik ve dini gruplara yönelik devletlere bölünür. Şam Devleti, Halep Devleti, Nusayri merkezli Alavi Devleti, Dürzi merkezli Cebel-i Duruz Emirliği, sonradan Türkiye Cumhuriyeti'ne katılan Hatay Cumhuriyeti ve Lübnan Devleti olmak üzere altı yapıyı yönetim oluşur. 1941'de, Fransa, nüfuzu altında kalmak şartıyla Suriye manda yönetimine kısmi bağımsızlık verir. 1943 seçimlerinde manda yönetimine karşı olan Şükrü el Kuvvetli, Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı olur. Fransa, II. Dünya Savaşı sonrasında Suriye'den geri çekilir. Suriye 1946'da Birleşmiş Milletler'e cumhuriyet idaresiyle katılarak Suriye Cumhuriyeti adını alır.

Birinci hedefi, Türkiye Müslümanlarının Suriye'ye ilticalarına zemin hazırlamaktır. İkinci hedefi, Fransızları Suriye'den çıkarıncaya kadar cihat etmek ve taleplerini kabul ettirmektir. Zira Türkiye Siyaseti o zamanlar din müesseselerini yıkmaktadır. O küfürden kurtulmak isteyip hicret eden Müslümanlar için Suriye'yi bir İslam Merkezi yapmak ister. "Ancak ittihad-ı İslam Devletiyle İslam Âlemi kurtulur!" demektedir. Bu sebeple Suriye'nin bir an evvel istiklaline kavuşması gerekmektedir.

Suriye'de Fransız işgalinden kurtulmak için çalışanlar, Fransız Hapishanelerine düştükleri vakit Şeyh İbrahim Halil, müritlerini Hizbu'l- Vatan ile ittifak ettirir. Bu ittifak üzerine Suriye'den Fransızları temizlemek için mücadeleye başlarlar. 1938'de Fransızlar, Askeri Müdahalede bulunduklarında, Hizbu'l- Vatan mesulleri Fransızlardan korkarak, şeyhi müritleriyle yalnız bırakırlar. 1930'da Fransızlar şeyhi Türkiye'ye iade eder ve aşiret ağası olan Şeyh İsmail ve Diko Ağaları ve casuslarını müritlere musallat ederler. 1935'de Gaziantep'te Vali ve Emniyet Müdürü İbrahim Halil Efendi hakkında birçok ithamlarda bulunurlar. Suriye ile alakası olduğu, orada müritlik teşkilatını kurduğu, Gaziantep'in kazalarında müritlerin tezahüratı, bu sebeple devletin meşgul edilmesi, karışıklık ve öldürme meseleleri, şeyhlik ve nüshacılık (muskacılık) v.b. bunlardandır. Bu ithamlarla Halil Efendi Bilecik'e sürgün edilir.

1937'de İbrahim Halil Efendiyi sürgünde bulunduğu Bilecik'ten Ankara'ya alırlar. 1938'de hapishaneden çıkan şeyh, muvafakat alarak Temmuz ayında aile

efradiyla Suriye'ye hicret ederek Halep'te ikamet eder. İbrahim Halil Efendi 1940'dan 1941'in Ağustos ayına kadar bir grup müridiyle Türkiye dağlarında, bazen de bazı müritlerin evlerinde saklanarak yaşar. Ara sıra kendisini Suriye'de gösterip, kaymakam ve valiye mektuplar yazarak kendisine yapılan hakareten dolayı Suriye'ye gittiğini yazar.

1943'de bir ay Kilis hapishanesinde yatar ve Manisa'ya sürgün edilir. 1950'de Demokrat Parti iktidara geçince, bir iki defa izin alarak Adana ve Gaziantep'e gider. Fakat her nereye gitse istihbarat teşkilatı tarafından takip edilmektedir. 1950'de Manisa ve diğer vilayetlerde Demokrat Parti öne geçerek seçimleri kazanıp iktidar olur. Fevzi Karaosmanoğlu ve akrabalarından bazıları bakanlık makamına geçerler⁷⁹. Şahsi gayelerle Şeyh

⁷⁹ Fevzi Karaosmanoğlu hakkında Meclis Albümünün 2. cildinden şunları öğreniriz. Demokrat Parti milletvekili Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu Manisa'da 1900'de doğdu. Babasının ismi Lutfullah, annesinin ismi Halide'dir. İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'ndan mezun oldu. Fransızca bilir. Ziraat Yüksek Mühendisidir. Gazeteci olup Dergah ve Yeni Mecmua Mecmuaları sahibi, Son Telgraf Gazetesi sahibi ve Başyazarıdır. Çiftçilik yapar. IX. ve X. Dönem Anayasa Komisyonu Başkanı - 19. ve 20. Hükümet Devlet, 20. Hükümet İçişleri Bakanı olup evli, iki çocuk sahibidir. Daha sonra Hürriyet Partisi Kurucu Üyesi ve Başkanı IX., X. ve I. (XII) (İstifa: 05.03.1962) Dönem Manisa Milletvekili, Kurucu Meclis Cumhuriyet Halk Partisi Temsilcisidir (06.01.1961-15.10.1961). Ölüm Tarihi: 22.10.1978'dir. Kendisine ayrılan yerin hemen yanında bir Karaosmanoğlu daha vardır. Adnan Karaosmanoğlu, DP milletvekili. Akhisar 1914 doğumludur. Babası Mehmet Nakiyettin, annesi Kesibe'dir. Lozan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olup Fransızca

aleyhinde birçok asılsız iftira ve ithamlar icat edip, Adnan Menderes'i ikna ederler. "Bu kişi partimizin aleyhinde konuşmalarda bulunuyor. Vilayetimizde partimize çok zararı var!..." Bu ve benzeri desiselerle şeyhin (gizlice) katline karar verirler. Bu kararlarındaki asıl hedefleri şeyhin aleyhlerinde açtığı suiistimal ve gasp davalarını örtmektir. 1951'de, şeyh at arabasıyla çiftliğe giderken kendisini takip eden iki cani, yoluna pusu kurup arkasından ateş eder. Fakat 1952'de ise akşam namazından sonra çiftliğe giderken, kiralık katiller yolunda pusu kurmuşlardır. Geçerken üzerine ateş ederler. Şeyh İbrahim Halil Hazretleri orada şehit düşer.

Dört mezhebe ait ilme vakıftı; İlminin yanında birçok lisan da bilmekteydi: Arapça, Farsça, Gürcüce, Lazca, Bulgarca, Arnavutça, Kürtçe, Çekezce, Fransızca konuştuğuna şahit olunmuştur. Kısa hayatından geriye çok önemli eserler de bırakır. Yazdığı eserler Türkçe ve birçoğu manzum olarak kaleme alınmış olup, konusu itibariyle iman hakikatleri, şariat-i ğarra ve tasavvuf ile ilgili bilgileri içerir.

- 1- Kenzü'l- Maarif ve İlm-i Hal,
- 2-tarikat ehli için edep kitabı(Hulasatu'l - Adab Fi Reddis'- Serab) ,
- 3-Divan-ı Kenziş- Şumus,
- 4- Tulu',
- 5- Mühimmat-ı Seyr-i Süluk,
- 6- Neticetü'l Kader Ala Menazilu's Sur,
- 7- Mebhas-ı Ümmet-i Muhammet,

ve İngilizce bilir. Ziraatle uğraşır. Çiftçidir. IX. ve X. Dönem Manisa Milletvekilidir. Evli, üç çocuk sahibidir. Ölüm Tarihi: 21.05.1975

- 8- Menazilu'r Ruh ve'l- Cisim (5-6-7 ve 8. eserler ufak cüzler halinde olup Divan'la birlikte ciltlenmiştir.),
9- Marifetü'l- Enbiya (bu eseri daha önce yazdığı Kenzü'l-Marif isimli eserinde yazacağından bahsetmesine rağmen, nüshasına ulaşılabilir)
10-Defter-i Mader (Henüz basılmadı)
11-Resail (Henüz basılmadı)

Ve Diğerleri

Manisa'da *Horozköy*'den bir iki km. mesafede kabri bulunan **Karaca Ahmed**'in rivayetler dışında yaşadığı dönem hakkında ilk gerçek bilgiyi Saruhanolu İshak Çelebi'nin 1371 tarihinde Manisa'da Şeyh Revak Sultan'a vakfettiği arazi için düzenlenen vakfiyedeki şahitler arasında, “..Süleyman Horasani oğlu Karaca Ahmed..” adıyla rastlarız. 1371'de sağ olduğu anlaşılan Karaca Ahmed için, İshak Çelebi'nin vezirlerinden Murtaza Bey'in oğlu Emiri Bekir Hoş Kadem Paşa'nın 1397 yılına ait düzenlenen vakfiyesinde “.....Gökçe ağaç denilen iki kıt'a arazinin cem'isinden gelen hasılat Eşşeyh arif-i Billah Karacaahmed Tekkesi'nin sakinlerine, orada yapılmış merkad ve türbesine gelenlere, merkadın hizmetçileri ile gelip gidenlere halin iktizasına göre it'amiyye sarf edilecek...”, kaydı ile Karaca Ahmed'in vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aşıkpaşazade Karaca Ahmed'in Orhan Gazi devrinde sağ olduğunu ve I.Murad zamanında öldüğünü yazmaktadır. 1371'de sağ olan Karaca Ahmet büyük bir ihtimalle I.Murad'ın ölüm tarihi olan 1390'dan önce vefat etmiş olmalıdır. Tire'de medfun bulunan Bali Baba'nın soy

kütüğünde Karaca Ahmet Sultan'ın isminin de yer aldığını bu arada belirtmek gerekir. Kanuni Sultan Süleyman'ın cariyesi olan Gülfem Hatun, Manisa Sancağında bulunduğu sırada sık sık Horozköyü'ne giderek Karaca Ahmed Sultan'ın türbesini ziyaret ederdi. Bilindiği gibi, İstanbul'daki makam yerinin inşasını da o gerçekleştirmiştir. Karaca Ahmed'in birçok yerde makamı bulunmaktadır⁸⁰.

Akhisar Evliyalar

Batı Anadolu'da inşa edilen ilk yedi kiliseden birinin kentte olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, Beylikler döneminde inşa edilen Ulu Cami'nin avlusunda bulunan kalıntıların, söz konusu kilisenin apsisine ait temelın parçaları olduğu düşünülmektedir⁸¹. Türk döneminde, Akhisar'ın Akropolisi yerini korurken, kent yamaçtan aşağıya doğru gelişmeye devam eder. Beylikler dönemi, kent mimarisinde belirgin bir Selçuklu mirası devralmaz, yeni denemeler ve arayışlara yönelir.

⁸⁰ Abdulhalim Durma. Evliyalar Şehri Afyonkarahisar

⁸¹ Ulu Camii'nin güney tarafı antik yapının duvarlarından ve kemerli kısımlarından ibarettir. Doğu ve batı duvarları Türk stiline göre kısmen onarım, kısmen de ilave görmüştür. Cami avlusunda dar-ül hadis ve bir de derslane inşa edilmiştir. Ulu Camii'nin hemen kuzeyinde ise bir Nakşibendi Tekkesi bulunmaktaydı. Bütün bu yapılar bugün mevcut değildir. Cami haziresinde Osmanlı Türk mezar taşları işçiliğinin güzel örneklerini görmek mümkündür.

Artık Türk dönemi yapılarındaki kubbeli örtüler ve minareler, Bizans Dönemi'ne ait kent silüetini değiştirmiştir. Bununla birlikte Akhisar'da, beyliğin büyük kazalarından biri olmasına rağmen Saruhanoğulları Döneminde, fazla abidevi yapı inşa edilmez. 1316 yılında Köfünlü Kara Mehmet Cami yapılmıştır⁸². Ayrıca Akhisar'da Seydi Ahmet Mahallesi'nde bulunan Seydi Ahmet Zaviyesi'nden söz edilebilir⁸³.

Akhisar, Osmanlı Devleti'ne 1382 yılında katılır.1402'de Moğol İstilasına uğrayıp elden çıkan kent, 1402-1425 yılları arasında Cüneyd Bey'in idaresinde kalır. Tekrar Osmanlı hakimiyetine girişi Halil Yahşi Bey'in Cüneyd Bey'i Akhisar'da esir alması ile

⁸² Akhisar Devlet Hastanesi'nin doğusunda kalan Köhne (Köfünlü) Cami, Saruhanoğulları dönemine aittir. Caminin bazı sütunlarında devşirme İon tarzı yapılar göze çarpmaktadır. 1489 yılında Piri Can Aziz Ahmet'e ait Selçuklu tarzında bir mezarlık caminin güney kısmında yer almaktadır. Salnamelerde bu camiyi yaptıran kişinin adı, medresenin müderrisi ve öğrenci sayısı belli değildir. Bunun yanında sadece Piri Can Aziz Ahmet'in mezarlığının olması bu camiyi onun ya da babasının yaptırdığını düşündürmektedir. Üzerinde bulunan bir yazıdan 1488 yılında caminin onun tarafından onarıldığı da görülmektedir. Buradan yola çıkarak medresenin de aynı kişi ya da ailesi tarafından kurulduğu sonucuna varılabilir.

⁸³ Vedat Turgut makalesinde Karaca Ahmed Seydi Zaviyesi'ne Akhisar'ın Eynel Karyesi'nde bulunan vakıf yerin kayıtlı olduğundan ve bir takım kişilerin tasarrufunda bulunduğundan söz eder.

gerçekleşir⁸⁴. Akhisar, devletin başkenti İstanbul'dan, şehzadelerin eğitim dönemlerini geçirdikleri Manisa'ya giden yol üzerinde bulunduğundan, 15. ve 16. yüzyıl boyunca, şehzade kervanlarının sıkça uğradıkları bir yerleşim yeri olur. Bölgenin coğrafi konumu ve kültürel yapılanması kentin iktisadi yapısını etkilemiştir. Antik Dönemden itibaren Ege Bölgesine ulaşan ticari yolların geçtiği bölgede yer alan şehir, 16. yüzyıldaki ekonomik gelişmeden diğer Anadolu kentleri gibi olumlu şekilde faydalanır. 16. yüzyıl sonlarında pamuklu el dokuması oldukça gelişmiş, kent bir pamuklu dokuma merkezi haline gelmiştir.

Akhisar'da, 16. yüzyılın sonuna kadar sadece Müslümanlar yaşarken, kent yakınlarında ticari amaçlı bahçeciliğin gelişmesi, gayrimüslimlerin göçüne sebep olur. Böylece kente gelen ücretli tarım işçileri, zirai üretimin artmasına katkıda bulunur. Zaman içinde artan nüfus ile şehirleşmede de gelişmeler yaşanmaya başlanmış, yeni binaların yapımına hız verilmiştir. Akhisar'da 16. yüzyılda yerel pazar işlevi gören bir kapalı çarşı bulunduğu ve yapının dikkat çekici büyüklükte olduğu belirtilir. Bu yüzyılda ve 17. yüzyılın başlarında devletin kentleşmeyi teşvik etmesine bağlı olarak, anıtsal yapıların inşasına başlanır. 16. yüzyılda, II. Bayezid'in şehzadelerinden Alemşah'ın Saruhan Sancağında vali iken genç yaşta ölümü sebebiyle annesi Gülruh Sultan, cami, hamam, medrese, imarethane ve

⁸⁴ EMECEN Feridun. Akhisar. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt. 2

bedestenden oluşan külliyei yaptırır⁸⁵. Külliyeeye ait, günümüze ulaşamayan bedesten hakkında, Evliya Çelebi şunları kaydeder⁸⁶: “*Bedesten üç kubbeli kagir bir binadır. Baştanbaşa kurşun örtülü, çok yüksek değerdeki eşyaların mevcut olduğu bu hayır kuruluşu Gülruh Sultan’ın binasıdır.*”

1671-1672 yılında şehri gezen Evliya Çelebi, kentin 24 mahallesi, kiremit örtülü 2600 evi, hanların, pazar yerlerinin ve bedestenin dışında 1000 adet dükkânı ile ticaret hayatının çok canlı olduğunu ve yerli halkının çoğunun geçimini ticaret yoluyla karşıladığını belirtir. Evliya Çelebi kentte bulunan kaleyi de dolaşmış ve Ali Paşa döneminde onarılmış olan kalenin alçak duvarlı, kuleleri kapılı, kerpiç ve gösterişli bir yapı olduğunu söyler. Kulelerin kiremit örtülü olduğunu yazan Evliya Çelebi, şehrin ortasında da eski çağlardan kalma bir kalenin izleri olduğunu ve Saruhanoğulları döneminde yıkıldığını, şehrin etrafının Celali Karayazıcı korkusundan surlarla çevrili olduğunu belirtir.

Daha önce Katip Çelebi de şehirde birkaç cami, mescit, iki hamam ve yıkık bir kale bulunduğunu belirtmiş, fakat yapılar hakkında detaylı bilgi vermemiştir.

⁸⁵ 1502 yılında ölen Sultan II.Beyazıt’ın karısı ve Alem Şah’ın annesi Gülruh Sultan’ın türbesi Bursa Muradiye Cami haziresinin batısında yer almaktadır. Şehzade Alemşah ise Muradiye Cem Sultan türbesinde medfundur.

⁸⁶ Seyahatname, Evliya Çelebi. 9.Cilt. Sh.60-63. 1935. İstanbul Devlet Matbaası

19. yüzyıla kadar Kütahya vilayetine bağlı olan Saruhan Sancağı 1877'de yine merkezi İzmir olan Aydın Vilayeti'ne bağlanır ve kent Osmanlı'nın yıkılışına kadar Saruhan Sancağı'nın kazası olarak kalır.

Şemseddin Sami ve Ali Cevad, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Akhisar'da, büyük çapta haşhaş ve pamuk üretildiğinden, her çeşit tahıl ve baklagilin yanı sıra geniş bağlarından çok nitelikli şarap elde edildiğinden bahsetmişlerdir⁸⁷. Ne var ki, kentteki tütün üretiminin gelişmesi, pamuk ekiminin ve dokumacılığın gerilemesine sebep olur. Tütün, Osmanlı İmparatorluğu'na 1590'lı yıllarda girmiş, ancak İmparatorluk belirli bir dönem tütünün içimini yasaklamıştır. 1613 yılında, Saruhan vilayetine bağlı kadılara tütün içiminin ve bahçelere ekilmesinin engellenmesine dair fetva gelse de ekilebilir toprakların

⁸⁷ Şemseddin Sami (d.1850 Arnavutluk-ö.1904 İstanbul), Arnavut asıllı Osmanlı yazar, ansiklopedist ve sözlükçü. Türk harfleriyle yazılan ilk Türkçe roman olan Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın (1872), ilk Türkçe ansiklopedi olan Kamus-ül Alam'ın (1889-1898) ve modern anlamdaki ilk geniş kapsamlı Türkçe sözlük olan Kamus-ı Türkî'nin (1901) yazarıdır. Ayrıca *Kamus-ı Fransevî* adlı Fransızca ve *Kamus-ı Arabî* adlı Arapça sözlükleri kaleme almıştır. Ali Cevad'ın doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi ve kaynak yoktur. Ali Cevat, Harp Okulu'nu bitirdi. II. Meşrutiyetten sonra kısa bir süre sürgüne gönderildi. Osmanlı coğrafyasına ve tarihine ilişkin eserleri vardır. Tarih ve coğrafyaya dair eserleri günümüzde bile sık başvurulan kaynak eserlerdendir. Muhtasar Coğrafya-i Osmani (1894), Memalik-i Osmaniye Tarih ve Coğrafya Lügatı (1895 - 1899), Mükemmel Osmanlı Tarihi (1898), Musavver Tarih-i İslam ve Mehd-i Medeniyet-i Arabistan (1913) (Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı)

büyük bölümü tütüne ayrılmıştır. 17. yüzyılda geçim biçimi tarımdan pazar ekonomisine kaymış, daha sonra 20. yüzyılın başlarında tütün tarımının Akhisar ekonomisine olan katkısı sürmüştür, gerçekleşen göçlerle de tütün üretimi artmıştır.

Kent merkezinin doğusunda bulunan tescilli 10 adet camiden, Ulu Cami ve Köfünlü Kara Mehmet Camii Saruhanogulları Dönemine; Sarı Ahmet Paşa, Gülruh Sultan, Efendi, Emetli, Mahramacı, Hashoca, Sarı İbrahim ve Aynalı Camileri Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir⁸⁸. Külliye'nin bir parçası olan Sarı Ahmet Paşa Camii ve Gülruh Sultan Camii geleneksel ticaret merkezinde yer alırken, diğerleri Akhisar'ın geleneksel konut bölgelerinde bulunmaktadır. Tarihi camilerin hepsi kullanılır durumdadır. Akhisar kent merkezinde yer alan Gülruh Sultan, Sasa Bey ve Sarı Ahmet Paşa Hamamları Osmanlı Dönemine ait olup çalışır vaziyettedir.

1898 yılına ait Maarif Salnamesinde kız ve erkek 700 Rum 142 Ermeni öğrencinin gayrimüslim rüşdiye mekteplerinde okumakta olduğu görülmektedir⁸⁹. Aynı yıl 16 medresede okuyan öğrenci sayısı ise 190'dır. Bir yıl sonra medrese sayısı 15'e öğrenci sayısı 150'ye düşer. Bu medreseler 38 öğrencisi ile Abdül Nebi Efendi, 16 talebesi ile Şehirüstü, 12 talebesi ile Tuluboğlu, 50 talebesi ile Camii Kebir, altı talebesi ile Sinangazi, 14

⁸⁸ Senem Doyduk. Akhisar Kent Merkezi Tarihi Doku Analizi. C. B. Ü Fen Bilimleri Dergisi 2. 1. 2006

⁸⁹ Çiğdem TAŞ. Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti'nde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006

talebesi ile İnce Minare, 22 talebesi ile Hacı Hoca, 25 talebesi ile Şeyh Üyesi, Amedli Camii, Mahramacı, Boduroğlu, Tepecik, Herkele, Köhne Camii Şerif, Kiremitçi medreseleridir.

Şeyh İsa (1447-1530) Saruhan Bey'in Akhisar'ı fethinden sonra bölgeye yerleşen Taşgunoğulları adıyla bilinen bir Türk ailesine mensuptur⁹⁰. Babasının adı İlyas, anasının adı İnci Hatun'dur. Şeyh İsa aynı zamanda Şeyh Mecdüddin İsa adıyla da bilinmektedir. Türbesi, Akhisar'da kendi adıyla anılan Şeyh İsa Camii bahçesinde⁹¹. Türbesinin bulunduğu mahalleye de Şeyh İsa Mahallesi adı verilmiştir. Kabri halen ziyaret edilmektedir. Taşgunoğlu İsa tahsile Akhisar'da başlar. Yedi yaşında hafız olur. Daha sonra Bursa'ya gidip tahsilini orada tamamlar. Bayramî tarikatından Carullah Efendi'nin oğlu Muhammed Çelebi'ye intisab eder. Birbuçuk yıllık hizmet ve altı aylık halvet hayatından sonra, hilafet alıp Akhisar'a geri döner. Burada irşad görevine devam ederken yine Bayramî tarikatından Eşrefzade ile görüşmesinden sonra manevi açıdan eksik olduğunu hisseder ve Eşrefzade'den beyat ister. Eşrefzade, Şeyh İsâ'yı Kayseri'de bulunan bir başka Bayramî şeyhine, Şeyh Kasım'a gönderir. Şeyh Kasım, Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennûri'nin oğludur⁹².

⁹⁰ Evliyalar Ansiklopedisi. Sh. 1945-46

⁹¹ Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. İbn İsa. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 20 Sh. 91-92

⁹² Zamanımıza kadar gelen soy ağacında Şeyh İbrahim Tennûri'nin beş çocuğunun ismi geçer. Bunlar Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali Sultan, Hatice ve Zeynep'tir. Oğulları sırasıyla Şeyh İbrahim Tennûri'ye halife olmuşlardır.

Şeyh Kasım'dan da icazet alan Şeyh İsa, Akhisar'a geri döner. Uzun yıllar seyahatlerde bulunur. Konya, Sivas, Musul, Hemedan, Bedahşan, Bağdat, Halep, Şam, Trakya, Mısır, Mekke ve Medine ziyarette bulunduğu yerler arasındadır. Daha sonra Ankara, Sivas, Demirci, Gördes ve Kayacık kasabasına uğrar. Akhisar'a dönüp irşad ve ilim yayma hayatına yeniden başlar. 1511 yılında Hicaz'dan İskenderiye yolu ile Antalya'ya uğrar. O sıralarda Celalî şakilerinin Alaşehir ve Saruhanlı'yı harap etmeleri üzerine Antalya kalesine gidip iki ay kadar kalede kalır. Sonra Aydın tarafına geçip Nazilli'ye onüç km. mesafede bulunan Kestel'de bir müddet kalır. Burada halkı irşad ile meşgul olur. Sonra Ödemiş'in Köşk bucağına gidip beş yıl kadar orada kalır⁹³. Yöre köylerini dolaşarak halkı irşad ile meşgul olur. Daha sonra Tire'ye gidip bir müddet orada müderrislik yapar.

Mecdüddin İsa Hazretleri, Ehl-i Sünnet inancının yerleşmesi ve yayılması için çalışır. Baba Ahmed Mağribi adındaki talebesini ilim ve tasavvufta yetiştirdikten sonra Endülüs'e gönderir. Anlatılır ki, Mecdüddin-i İsa Hazretleri Malkara'ya giderken Bergama'ya uğrar. Orada bir handa konaklar. Yanında bulunan talebeleri kendisinden izin isteyip çarşıya çıkarlar. Dönerken hocalarının iki hanımına birer yemeni alırlar. Yemenileri hocalarına verecekleri sırada birini kaybetmiş olduklarını fark edip telaşlanırlar. Mecdüddin İsa Hazretleri, kerametiyle bu durumu anlayıp, "Telaş

11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün anne tarafının soyağacı Şeyh İbrahim Tennuri'nin oğlu Şeyh Kasım'dan yürümektedir.

⁹³ Köşk ile Ödemiş arası 70 km. olup günümüzde Ödemiş İzmir'in, Köşk ise Aydın'ın ilçesidir.

etmeyiniz! Benim Meryem ananıza çok muhabbetim var. Onun vefat halini bana göstermemesi için Allahü Teala'ya dua etmiştim. Allahü Teala bilir ama Meryem ananız vefat etmiş olsa gerek!", der. Akhisar'a döndüklerinde hocalarının bu hanımının vefat etmiş olduğu görülür.

Mecdüddin İsa Hazretlerinin Hızır, Abdullah ve İlyas adlarında üç oğlu olup, bunlardan İlyas hariç, diğer ikisi sağlığında vefat ederler.

Türbesi XVI. yüzyılda yapılmıştır. Ölümünden sonra yapılan bu türbe kesme taştan olup, üzeri kubbe ile örtülmüştür. XX. yüzyılda türbenin yanına Şeyh İsa Camii inşa edilir.

Pek çok kişiye hilafet vermiş olan Şeyh İsa herhangi bir eser bırakmamıştır. Şeyh İsa ile ilgili menkıbeler oğlu İlyas tarafından bir araya getirilir. Bu menakıbnâme Ramazan Muslu ve Sezai Küçük tarafından yayına hazırlanmış ve önce Aşîyan Yayınları arasından daha sonra da sadeleştirilerek, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları arasından basılmıştır⁹⁴.

Şeyh İsa'nın silsilesi şöyledir.
Hacı Bayram-ı Veli (1348-1350 / 1430)
Akşemseddin (1389-90 / 1459)
İbrahim Tennûri (öl. 1482)
Şeyh Kasım (XVI. yy.)

⁹⁴ Akhisarlı Şeyh İsâ Menâkıbnâmesi XVI. Yüzyıl, Ramazan Muslu-Sezâi Küçük, Akhisar Belediyesi Kitaplığı, 2010 Manisa

Mecdüddin İsâ-yı Saruhanî (1447-1531)

Göktaş makalesinde Şeyh İsa hazretlerinin vasiyetine ve verdiği mesajlara dikkat çeker⁹⁵. Şeyh İsa'nın Menakıbının anlatıldığı eserde şöyle geçer. “Şeyh Hazretleri bir gün hasta olur. Dervişler ziyarete geldiler. Ve oğulları da hazır bulundular. “Bize öğüt ver, nasihat ve vaziyet eyle. İş iki Tanrı bir” dediler. Şeyh hazretleri dedi ki:

“Evvel öğüdüm size bu olsun ki, namazı elden ve zikri dilden düşürmeyin. Mezhebiniz dahi İmam-ı Azam mezhebinden şaşırmayın. Bana Fahr-i Alem Ravza-i Mutahhara'ya vardığım vakit mezheb-i sahih, İmam-ı Azam mezhebidir; onun dışında olma” diye buyurmuştur. Beni sevenler ve benim tarikim üzerine olanlar mansıb ve merâtib gözetmesinler. (İnsanları ayırmasınlar). Bir kimsenin ayıbını görürlerse yüziine vurmasınlar. Kimsenin nâ-makul izini izlemesinler; kendi izlerini izleyeler; görsünler, izleri mescit yolunda mı yoksa meyhanede mi? Allah teâla hazretlerini cemiyetle zikretmeye mi gider, yoksa kadı meclisine yalan yere şehadete mi? Haramlardan ellerini ve yalanlardan dillerin ve yetlü (kötü) yerlerden yolların kessinler. Helal de olsa, gayet ince suflar gibi pahalı elbise giymesinler. Zira pahalı elbiseyle gönül ululanır, sınımaz. Dervişin gönlü sınık gerek. Ama yeşil ve nefti çuha giymek caizdir. Kaynar sularla muhkem yıkandıktan sonra ve beyaz abalar, çuhalar ve beyaz kaftanlar giymek

⁹⁵Doç.Dr. Vahit GÖKTAŞ, Şeyh İsa'nın Vasiyeti ve Edep.

bana göre merguptur. Bizim sevdiğimiz sevenler dünya ve âhirette bizim iledir ve bizdendir ve biz onlar ileyiz. Nola heykel görünmezse ve benim evladım ilm-i zahir kuvvetiyle müderris olunca bizdendir. Eğer kadı yahut kadı naibi olursa bizden değildir. Benim evlâdım ilim tahsil iderken sanat öğrensinler. Hiç sanatsız olmasunlar. Sanatı olmayanların dünyada zillet çekmeleri eksik değildir. Sanatsızlık kişiyi nâmerde muhtaç eyler ve âzâde iken kul eyler. Benim evlâdım âr itmesünler sanat öğrenmeye. Beni sevenler bıyıklarını kaşları miktarı kalıncaya kadar kırksınlar ve sakallarını kırkmasınlar. Allah teâlâ erlere sakalı hürmet için vermiştir. İnsanın yüzü nazargâhı olduğu için Hak Teâlâ sakalı yüzde yarattı. Yüzden muteber yer olsaydı, orada halk ederdi. Benim dervişlerim her gecede geçmişlerine armağanlar gönderib yatsınlar. Yani zikredip yahut Kur'an okuyup yahut yetmiş veya mani varsa yedi defa salavat getirip "Sevabını geçmişlerime bağışladım" dedikten sonra uyusunlar. Benim bu öğüdüm tutanlar sahih benim dervişlerimdir. Benim evladım dahil böyle eyleye. Kendilerinin geçmişleri de dünya ve ahrette Allah tarafından rahmetler, rahatlar ve rahatlıklar bulalar.

Ben vefat edince oğlum İlyas beni yıkasın ve beni yıkarken, talebelerimi yanımda ayakta durdurup, beni upuzun yatırmassınlar. Ömrüm boyunca uzanıp yattığımı kimse görmemiştir. Yikanırken de görmesinler, yoksa çok utanırım. Hakk Teâlâ'nın kulları ayakta dururken, ben ortalarında uzanıp yatamam. Beni evimin içinde

*yıkasın ve hücremin içine koysun. Ondan sonra
varsın ben ne halde isem o da öyle olsun”dedi.”*

Akhisar’da her yıl Çağlak mevkiinde, Şeyh İsa Hazretlerinin yaklaşık 550 yıl önce Akhisar’ı şereflendirmesinin anısına festivaller düzenlenir ve bu vesile ile bu büyük zat anılır.

Şeyh İsa Oğlu Şeyh İlyas (1496 - 1560) da babası gibi Bayrami tarikatındandır. Kendi yaşadığı dönemde cifır (gelecekte haber verme sanatı), duyum ve astronomi bilimlerinde söz sahibidir. Bayrâmiyye'nin Şemsiyye kolunun İseviyye dalının pîri olan İlyas Efendi, 1496'larda, Manisa'nın Akhisar ilçesinde dünyaya gelir. Akhisar vaktiyle Saruhan sancağına bağlı olduğu için Şeyh İlyas ‘İbn-i İsa Saruhânî’ diye anılır. Medresede ilim, tekkede irfân tahsîl eden İlyas Efendi tarîkat icazetini de babası Bayrâmî Şeyh Mecdüddin İsâ Saruhânî'den almıştır.

Hacı Bayrâm-ı Velî, Akşemseddin, İbrâhim Tennûrî, Kâsım Tennûrî, Mecdüddin İsâ kanalından feyiz alan İlyas Efendi, "Rumûz-u Künûz" adlı eserinde babası ve mürşidi Mecdüddin İsâ Efendi'den ‘pîrim’ diye söz eder. Tasavvuf ve tarikatları ele alan kaynaklarda bu tarîkin ictihad sahibi olarak her ne kadar İlyas Efendi gösterilirse de, bu ifâdeye göre bu yolun Pîrinin babası Mecdüddin İsâ Efendi (öl. 1530) olması gerekir. Bu yola İlyâsiyye değil de İseviyye denilmesi de bunu gösterir.

*Alem-i suğrâ cihândır, âlem-i kübrâ benem!
Hem muhittem gayrı sanman yârinen suğra benem!
Mazhar-ı Hakkım ben ancak mazharımdır mümkinât,*

*Varlığımdan var olubdur cümleden a'lâ benem!
Şol kadar câmî sıfadam bende mevcud her ne var,
Onsekiz bin âlemem, hâkem, yedi deryâ benem!
Ben benimle söylenirdim gayrı yok kime direm,
Gayrıyam sanıb işiten kesret-i eşyâ benem!
Kesretimdir İbn-i İsâ, vahdemdir Hak benim,
Yüzde bir gizli olan doksandokuz esmâ benem!*

diyen İbn-i İsâ (İsa oğlu) İlyas Efendi'nin on bin ilahi ve gazel yazdığı söylenmekte ise de bunların pek azı günümüze ulaşmıştır. 1521'de babasının Aydın'a taşınmasından sonra Akhisar'daki tekkenin başına geçen İlyas Efendi babasının ölümüne kadar hiç kimseye hilafet vermez⁹⁶. 1560'larda Akhisar'da Hakk'a yürür. Babasının tekkesinde, Şeyh İsâ Câmîi'nin hazîresinde medfûndur. Eserleri şunlardır⁹⁷. 1- Nûriye, 2- Nutk-ı İbn İsa, 3- Rumûz-u Künûz, 4- Tabiatnâme, 5- Ferahnâme, 6- Kıyâfetnâme, 7- Fusûl-u Seb'a Etvar, 8- Fusul-u Aşere, 9- Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsna, 10- Kavâid-ül Teshir, 11- Kıyametname, 12- Risale-i Mukantarât, 13- Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddin İsâ, 14. Terceme-i Müfredat-ı İbn İsa

Füsul-ı Aşere'nin birinci faslında kendisinden icazet alan zevatın isimleri şöyle verilir⁹⁸. Şeyh Muslihuddin Germiyani, Şeyh Baba Ahmed-i Germiyani,

⁹⁶ Sadık Erdem. XV ve XVI. Yüzyılda Yaşamış Manisalı Divan Şairleri. Sh.84

⁹⁷ Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. İbn İsa. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 20.

⁹⁸ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994

Şeyh Nuri Ruşeni, Şeyh Kasım-ı Malati, Şeyh Ömer-i Menteşevi, Şeyh Mehmed-i Rumi, Şeyh Dede Hüsnü-yi Bayındırı, Şeyh Abdi-yi Tirevi.

Sadi Tarikatı şeyhi **Azîz Efendi**, Şeyh Vehbi Efendi'nin mahdûmudur⁹⁹. 1862'de dünyaya gelmiştir. Pederinden hilâfet aldıktan sonra, Akhisâr'da bir dergâh ihyâ ederek, orada pek çok seneler meşîhatte bulunur. 1911 senesinde vefât edince, vasiyeti mücibince oradaki kabristâna defn edilir. Hâfız Muhyiddîn Efendi de, bu zâtın dergâhında medfûndur.

“Tahtakale Çarşısı”ndaki Paşa Camisi'nde mezarı bulunan **Sarı Ahmet Paşa** hakkında kesin bir bilgi yoktur¹⁰⁰. Sarı Ahmet Paşa'nın hayırları Paşa Camii, Paşa Hamamı, bir medrese, bir kervansaray, Akhisar çarşısında dükkanlar ve bir imaret binasıdır.

⁹⁹ Hüseyin Vassaf. Sefine-i Evliya.

¹⁰⁰ Geniş bir meydan ve çarşı ortasında bulunan bu camiden Evliya Çelebi de söz etmiştir. Cami kesme taş ve tuğladan yapılmış olup, dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânının ortasını örten merkezi kubbe sütunlar üzerine pandantiflerle oturmuştur. Kubbenin yüksek bir kasnağı bulunmaktadır. İbadet mekânı altı üstlü ikişer sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Alt sıra pencereler dikdörtgen söveli olup, üst sıra pencereler alçı şebekelidir. Caminin minare kaidesi oldukça yüksek olup, üst örtüye kadar çıkmaktadır. Bunun üzerinde Türk üçgenlerinden yuvarlak gövdeye geçilmektedir. Minare tek şerefeli ve yuvarlak gövdelidir. Değişik dönemlerde yapılan onarımlarla iyi bir durumda günümüze gelmiştir. Caminin yanında Paşa Hamamı bulunmakta olup, halen işlevini sürdürmektedir.

Sinaneddin-i Yusuf Bini Pir Ahmet, günümüzde Aynalı Camii diye bilinen camiinin asıl kurucusu ve asıl vakıfıdır. Caminin eski adı Sinan Kadı Efendi Camii'dir. Fetih'ten sonra Akhisar'da yapılan ilk camii olma özelliği taşıyan Köhne (köfünlü) Cami'nin avlusunda mezarı bulunmaktadır.

Vefatı 1632 olan **Ahmet Rumi Efendi** Halvetiye şeyhlerinden olup bilgin bir kişidir¹⁰¹. Çok sayıda eser kaleme almıştır. Eserlerinin bir bölümü İstanbul'daki kütüphanelerde, bir kısmı da Akhisar'daki Zeynelzade Halk Kütüphanesi'ndedir. İlçede Uzun Taş namıyla anılan kabristanda medfundur. Eserleri: Mesabih-i Şerif'ten seçme 100 Hadîs-i Şerif'in şerh ve tafsilini havi olan 'Mecalisü'l-Ebrar ve Mesalikü'l-Ahyâr' ile Dekayıku'l-Hakâyık, Risaletü'l-Taklîd, Risale fi Zikri'l-Lisan vel Kalb, Duhanîye, Riyaiye, Şerh-i Dürrü'l-Yetim min et-Tecvid'dir ki, hepsi de basılmıştır. 1631'de Ebu's-Suûd tefsirine de Rûm Sûresinden Duhan Sûresine kadar 'Talikat' yazmıştır. Oğlu Mevlana Mahmud Katip Çelebi'nin öğrencisidir.

Rıfai tarikatı şeyhi Ahmet Vehbi Antaki Hazretlerinin halifelerinden Seyyid Ahmet Benlizade'nin Akhisar'da medfun bulunduğu kaydedilir¹⁰².

Müftülük, müderrislik ve Seydi Ahmet mahallesinde bulunan Seydi Ahmet Zaviyesinde

¹⁰¹ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994

¹⁰² <http://www.rufai.net/>

mütevellilik (vakıf yöneticiliği) yapmış olan **Ahmet Efendi** Akhisar’da medfundur. Peygamberimizin (s.a.v) soyundandır.

1796 yılında vefat eden **Kurra Mehmet Efendi** Kuran-ı Kerim okumakta usta bir kişidir. Ulu Cami’nin avlusunda üçer odalı olmak üzerebiretane darülhadis ve bir darü’l kurra yaptıran Müftü Kurra Mehmet Efendi bunların arasında bir de derslane yaptırmıştır.

Akhisar’a kültür alanında büyük bir adım attıran ve ilerde insanlığa faydalı olmak amacıyla Hashoca Camii avlusuna yaptırılan ve 923 kitaptan oluşan Zeynelzade Halk Kütüphanesi Akhisar’da ilk kütüphane olma özelliği taşır. Zeynelzade Hacı Ali Oğlu Hacı Ali Efendi’nin kendi adını taşıyan kütüphanesinde bulunan eserlerin hepsi el yazması olup arasında Katip Çelebi’nin “Keşfüzzünun” gibi çok değerli eseri de vardır. Siyasi ve idari yönleri olan Hacı Ali Efendi Kütüphanenin ihtiyaçlarını karşılamak için 12 odalı üç mağaza ile dört dükkandan oluşan han, bardak imalathanesi, farklı semtlerde sekiz adet dükkân ve Karaköy civarında su ile işleyen un değirmeni ve 50 dönüm tarlayı da vakfa bağışlar. Daha sonra Akhisar çarşısında çıkan yangında vakıfların çoğu yanar ve arsaların kiraya verilmesi ise belgeleri olmadığı için hiçbir işe yaramaz. 1779’da Akhisar voyvodalığa yapan Hacı Ali Efendi 1814’de vefat eder.

Edebiyat ve Arap-Fars dilleri uzmanı olan **Hacı Ahmet Raşit Efendi**, İstanbul’da müderris olduktan sonra Akhisar’ın Palamut bucağının merkezi olan Yayaköy’deki medresede müderris ve kütüphanesinde de

hafız-ı kütüp olarak görev yapar¹⁰³. 1859 yılında vefat eden Hacı Ahmet Raşit Efendi, Yayaköy Medresesi'nin avlusuna defnedilir. Şiir ve methiyeleri bulunmaktadır.

Kantarcızade Hacı Ahmet Ağa, 1863 yılında Abdünnebi Efendi Mahallesiinde Çınarlı Kapı mevkiinde bir cami ve 10 odalı bir medrese, bir okul, bir de mutfak yaptırır. Ve bu yapılara yetecek şekilde bir rumhane, 19 adet dükkan ve mağaza, bir mesken, bir samanlık, bir miktar arazi ve zeytin ağaçları vakfeder.

Bağdathı Oğlu Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Rufai Tarikatı şeyhlerinden olan bilgin bir kişidir. Ulucami mahallesindeki bir binayı tekke ve mescit olarak kullanmışlardır. 1895 yılında vefat eden Hacı Mustafa Efendi çarşıda dört dükkan vakfeder.

Şükrü Halûk Akalın makalesinde Akhisar-Sındırgı karayolunun 14. kilometresindeki *Karaköy*'ün güneyinde çamlarla kaplı bir tepede yer alan **Karaca Ahmet**'in türbesinden söz eder¹⁰⁴. Karaca Ahmet'in mezarı, köyün mezarlığının bir hayli uzağındadır. Gerçi türbenin

¹⁰³ Zeytinlioia tarihi 1600'lü yıllara dayanır. Bununla birlikte 1854 yılında Belediye teşkilatı kurulmuş bulunan en eski yerleşim yerlerinden biridir. Zeytinlioia'nın ilk adı Palamut'tur. Daha sonra Yayaköy olarak değiştirilir. En son olarak da zeytin ağaçlarının çok olmasından dolayı Zeytinlioia ismi verilir. Burada 18 odalı bir medrese ve büyük bir kütüphanesi olan Karaosmanoğlu Camii zamanın sayılı ilim hocalarının yeri idi.

¹⁰⁴ Şükrü Halûk Akalın. Akhisar'da Karaca Ahmet Türbesi ve Bu Türbe İle İlgili İnançlar

güneybatı tarafındaki fundalıklar arasında eski bir mezarlık bulunmaktadır, ama bu mezar bu gün tamamen fundalıkların altında kalmıştır. Türbenin yakın zamanda yapıldığı, kullanılan malzemeden anlaşılmaktadır. Türbenin içerisindeki tek mezar Karaca Ahmet'e aittir. Türbede ve Karaca Ahmet'in mezarında herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Mezarın uzunluğu normal bir mezarın uzunluğundan fazladır. Altı adım (yaklaşık 4.5 metre) uzunluğundaki mezarın üzerindeki betonun da yakın tarihlerde döküldüğü görülmektedir. Beton mezarın üzeri yeşil örtülerle kaplanmıştır. Mezarın baş kısmında insan başı şeklinde bir taş bulunmaktadır. Bu taş da yeşil örtü örtülmüş, taşın üzerine geçirilen beyaz bir tesbihle bu örtü tutturulmuştur. Mezarın baş tarafına gelen yerde yaklaşık otuz santim derinliğinde iki delik bulunmaktadır. Bu deliklerin hemen yanında ise üç su testisi durmaktadır. Bu delikler dışında türbenin tabanı tamamen halıyla kaplanmıştır.

Türbenin güneydoğu kısmında sonradan yapıldığı belli olan bir cami ve türbenin giriş kapısının hemen karşısında da bir şadırvan bulunmaktadır. Türbenin kuzey tarafında ise üzeri kiremitle kaplı odalar vardır. Eskiden türbenin bir külliye halinde olduğu anlaşıyor. Ancak, zamanla bu külliye tahrip olmuş, harabe haline gelmiştir. Türbenin 1950'li yıllardaki halini tasvir eden Müderrisoğlu, kerpiçten inşa edilen türbenin etrafında hiçbir bina olmadığını, yalnız türbenin doğusunda ve hemen yakınında bir çeşme ile bina enkazı olduğunu yazmaktadır.

Geçen zaman içerisinde Karaköy halkı türbeye sahip çıkmışlar ve güçlerinin yettiğince türbeyi

onarılmışlardır. Vaktiyle buradaki bina kalıntıları aslına uygun olmasa da yeniden inşa edilerek kullanılır hale getirilmiştir. Yapılan onarımlar sırasında türbenin giriş kapısının yeri de değiştirilmiştir. Bu gün türbenin kapısı doğuya bakmaktadır. Ancak, türbenin kuzeye bakan duvarındaki basamaklardan ve taşlardan, eskiden türbenin girişinin kuzeyden olduğu anlaşılmaktadır.

Karaca Ahmet türbesinin Karaköy ve çevre çiftçiler için önemi pek fazladır. Köylüler, Karaca Ahmet'in kendilerini tehlikelerden, afetlerden koruduğuna inanmaktadır. Ekim ayında mahsul kaldırıldıktan sonra köylüler ovoidan köylerine inmektedirler. Köylerine gelen çiftçilerin ilk yaptıkları iş **Dede** olarak adlandırdıkları Karaca Ahmet'in türbesini ziyaret etmek, türbede kurbanlar keserek etlerini dağıtmak ve çeşitli hayırlar yapmaktır. Karaköylüler, türbe ziyaretlerini genellikle cuma günleri yapmaktadır. Adağı olan, dileği olan köylüler cuma günleri namazdan sonra Karaca Ahmet'in türbesini ziyaret ederek, adakta bulunmaktadır. Dışarıdan gelenler ise ziyaretlerini daha çok pazar günleri yapmaktadır.

Türbedeki adak adama, dilek dileme çeşitli ibadet şekillerine bağlanmıştır. Adakta bulunacak kişilerin türbede iki rekât namaz kılıp, *“Karaca Ahmet'in yüzü suyu hürmetine!”*, diyerek adakta bulunmaktadır. Dileğinin yerine gelmesinden sonra kişi tekrar türbeye gelip iki rekât şükür namazı kılıp yanında getirdiği kurbanı burada kestirmektedir. Adak kurbanı kestiren kişi kurbanın ancak sağ böbreğini yiyebilir. Girişeceği bir işin hayırlı olup olmadığını öğrenmek isteyen kişiler ise türbede yine iki rekât namaz kıldıktan sonra türbenin içindeki

tespihlerden birini imamesinden tutarak aşıya sarkıtmakta, serbest kalan tesbihin sağa dönmesi halinde bu işin hayırlı olacağını; sola dönmesi halinde ise bu işin hayırlı olmayacağına hükmedilmektedir. Bu inanışlardan başka, türbede mum yakmak, çevredeki ağaçlara bez bağlamak gibi davranışlar da görülmektedir. Mezarın baş tarafındaki mum kalıntıları ve türbenin batısındaki ağaçlara bağlanmış bezler, bu inanışların yaygın olarak yaşadığını gösterir. Çocuğu olmayan kadınlar, türbe ziyaretinde çocuk sahibi olmak için dilekte bulunduktan sonra ellerini mezarın başucundaki deliklerden birine sokmakta ve delikten eline geçirdiği taşı, toprağı, kumu, tahta parçasını yutmaktadır. Bazen delikten böcek yakalayan kadınların bu böceğı yuttukları bile anlatılır. Yutulan bu nesnenin doğacak çocuğun alnında şekilleneceğine inanılır.

İnanışa göre, türbenin içinden, çevresinden, türbenin yakınındaki ormandan bir şey alıp götürmek kişiye zarar vermektedir. Ağaçlardan bir dal bile koparıp götürmek insanın başına dert açabilmektedir. Adağı yerine gelen kişi türbede adak kurbanını kestiğinde kurbanın etini de evine götürememektedir. Bunun için bir uyarı yazısı türbenin girişine asılmıştır. Kesilen kurbanın derisi ise türbede görevli kasaba kalmaktadır.

Köyün adı, bu vefninin adından gelmektedir. Akhisar ve çevresinde Karaköy Dedesi olarak bilinen Karaca Ahmet'in türbesi, sadece bu çevrenin değil bütün Batı Anadolu'nun önemli ziyaret yerlerinden biridir.

Akhisar'ın 12-13 km. güneyinde bulunan *Kızlaralanı* köyünün yakınlarında eşi olduğu sanılan Elif

Hatun diye bir kişiyle aynı türbeyi paylaşan Rumi İsaoglu **Korkut Baba**'nın Fatih döneminde yaşadığı zannedilmektedir.

Yatağan köyü, ilçeye 17 km. uzaklıktadır. Akhisar ilçesinin kuzey-batı doğrultusunda bulunan Yatağan Sırtları üzerinde yer alır. Yatağan'da **Dedecik, Kalburcu, Martla, Yâren Baba, Kırklar, Yediler, Hayran Mahmud** ve daha ismi sayılmamış çok sayıda türbe bulunmaktadır. Muharrem ayında bu türbelerin başında adaklar adanır, kazanlarla aşure pişirilir ve hayır olarak dağıtılır.

Yâren Baba'nın kabri, köyün ve yörenin en yüksek tepesindedir. Burada bir kaleye ait kalıntılar bulunmaktadır. Buraya “Kırklar Tepesi” adı da verilir. Yâren Baba'nın, Seyyid Mahmud Hayrani Hazretleri'nin babası olduğu rivayet edilir. Bu zatın türbesi 1962 yılında köylüler tarafından yeniden yapılmış olup ziyarete açıktır.

Diğer adının Hayre Mahmut Sultan olduğu bilinen Mahmut Baba Akhisar'ın fethinde rol oynamış Bektaşî tarikâtı şeyhlerindendir. Bizans Döneminde “Karapavli” denilen köyün Akhisar'ın fethinden sonra kendisine verilmesiyle bu köye, Mahmut Baba'nın adından dolayı “Yatağan”denir. Türbesi de Yatağan köyündedir.

Yatağan, Oğuz Türklerinin Üçok boyu tarafından kurulmuştur. Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi ülküsü ile yola çıkanlar, Anadolu'nun değişik köşelerine birer birer yerleşmeye başladılar. Bu

isimlerden biri olan **Yatağan Mahmud Sultan** da "Karapavli" denilen bu bölgeye yerleşir.

Anlatılır ki, Yatağan Mahmud Sultan, yaklaşık olarak 1285–1375 yılları arasında yaşamıştır. Saruhan Beyliği'nin 1313 senesinde yaptığı bir savaşta Manisa'nın savunmasında ve ordunun maneviyatının yükseltilmesinde çok büyük rol oynayan Mahmud Sultan ve onun manevi terbiyesinde yetişen dervişleri, Saruhan Bey'in dikkatini çekerler. Kendisine hediye olarak da "Karapavli Köyü" arazisi verilir. Saruhan Bey bir de buyruk çıkarır ve, "Biz ki Alpagu Oğlu Saruhan Bey'iz. Mülkümüz içinde bulunan Karapavli nâm küffâr karyeyi evliyâullahtan ve tarikat-ı âliye şeyhlerinden Yatağanlı Mahmud Sultan'a Akhisar'a kadar olan bütün arazi ve zeytinlikleri temlik ve vakfeyledik. Bundan gayri küffâr ismi Karapavli'yi de "Yatağan Mahmud Karyesi" diye tebdîl eyledik. Mahmud Sultan bundan akdem devlet-i âliyyemizin devamı için duada kusur etmeye...". Saruhan Bey ayrıca kızı Leylihan Sultan'ı da Yatağan Mahmud Sultan'a eş olarak verir.

Bu geniş ve verimli arazi yaklaşık 1519 yılına kadar Yatağan Mahmud Sultan ve onun soyundan gelenler tarafından kullanılır. 19.yüzyılın başlarında Karaosmanoğulları tarafından bu arazi ve zeytinlikler yağmalanır ve arazi kısmen köy tasarrufundan çıkar.

1371 tarihli Revak Sultan vakfiyesi şahitleri arasında yer alan Şeyh Osman-ı Rumi oğlu Mahmud Dede'nin Yatağan Mahmud Sultan olduğu ileri

sürülür ¹⁰⁵ . 1826 yılında Yeniçeri Ocağıyla birlikte kapatılan Bektaşî tarikatına ait mal ve araziler de müsadere edilirken Yatağan köyünde bulunan ve Yatağan Baba Zaviyesi olarak anılan dergâhın tarla ve bağlarının olduğu kayıtlıdır. Muhtemelen bu zaviyenin etrafına gömülen şeyh ve dervişler yatır olarak kabul edilmiş ve böylece köy çok sayıda yatır barındıran bir kült merkezi haline gelmiştir. Köydeki yatırların Hz. Ali'nin torunları, yani Ehli Beyt'ten olduğuna inanılır.

Menkıbevî olarak Yâren Baba'nın nefes evladı olarak kabul edilmektedir. Köy içerisindeki türbede Leylihan Sultan ile yan yana yatmaktadır. Mezar taşında herhangi bir yazı yoktur. Leylihan Sultan'ın (yörede Leyla Ana olarak anılır), Hayran Mahmut'un annesi mi hanımı mı olduğu hakkında kesin bir bilgi de yoktur. Ancak köylüler, annesi olduğuna inanmaktadır. Türbedeki mezar taşında Leylihan Mehpâre Sultan kaydı vardır. Köylüler Leylihan Sultan'ın da keramet sahibi olduğuna ve yılanlardan urgan yaparak odun, çırpı taşıdığına inanmaktadırlar. Ne zaman yapıldığı bilinmeyen türbe, 1799'da tamirden geçirilir. Bu esnada buraya bir oda daha ilave edilmiş ve Yatağan kolunun başı Mehmet Ağa buraya gömülmüştür. Hayran Mahmut hakkında anlatılan menkıbeler şöyledir:

“Hacı Bektaş Velî zamanıymış. Tabîî erenler birbirlerine her zaman seyrangâha, gezmeye giderler. Hayran Mahmut da aslana binmiş, yılanı kamçı etmiş, Hacı Bektaş Velî'ye ziyarete gitmiş. O mübarek

¹⁰⁵ Gürol Pehlivan. Manisa İli Akhisar İlçesi Yatağan Köyünde Evliya Kültü. Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi. Sayı 1.

de ‘At Kayası’ dediğimiz taşa biniyor, kaç yüz ton bilmiyorum. 4,5-5 metre var, 180 cm. eni var, koltuk gibi taşın oturma yeri var. Ona biniyor, bir rüzgâr, bir fırtına bizim Hayran Mahmut’la bir mevkide karşılaşıyorlar. Birbirlerine sarılıyorlar. Hacı Bektaş Velî ‘Ya Mahmut, sana hayranım.’ diyor. [Sonra da Hacı Bektaş Velî] ‘Canlıya binmek marifet değil, asıl böyle cansız yürütmek marifet.’ diyor. Böylece ‘Hayran’ ismini Hacı Bektaş vermiş oluyor.”

Yukarıdaki menkıbenin Velayetname’de geçen Hacı Bektaş ile Seyyid Mahmud Hayrani karşılaşmasına benzerliği çok açıktır¹⁰⁶. Bilindiği gibi Mahmud Hayrani Akşehir’de türbesi olan başka bir erendir; dolayısıyla Yatağan köyüyle ilgisi yoktur. İsim benzerliği sebebiyle Menâkıbnâme’de geçen bu menkıbenin, Yatağan Mahmut Sultan’a uyarlanmış olduğu ileri sürülür.

Kalburca Dede’nin kabri, Yatağan Sünnetçiler yolunun solunda Martla ile aynı hizadadır. Yatırın bulunduğu alanda bir çeşme vardır ve ağaçlar sıkçadır. Burada yatan Kalburca Dede’nin kim olduğu hakkında bilgi yoktur. Bilinen menkıbesinin iki farklı şekli anlatılır. “Erenler birbirinin yanına giderken kerametini göstermek için bir şey götürürmüş. Bu Dede de kalburla su götürmüş. Diğer anlatımdaysa, “*Kalburca Dede’nin eşi hastaymış, eşine su götürmek için kap bulamamış. Suyu kalburla almış ve eşine öylece götürmüş. Su hiç dökülmemiş.*”

¹⁰⁶ Alevi Bektaşî Klasikleri. Velayetname. Sh. 338-345. TDV. 2007. Ankara.

Lokmacı Dede, köyde eski mezarlığın içerisindeki binada gömülüdür. Yatağan Mahmut soyundan olduğu söylenmektedir. *“Lokmayı pişirirken, lokmayı çatalla veya demirle alacağına eliyle almış”*, denilir.

Martla (Mert Dede), Yatağan’ı Sünnetçiler ve Akhisar’a bağlayan yol üzerindedir. Yatağan’a bir km.’den az mesafededir. Yatırın olduğu tepe çam ağaçlarıyla doludur. Konumu ve bulunduğu yerin ağaçlık olması dolayısıyla en çok ziyaret edilen yatırlardandır. Hıdırellez genellikle burada kutlanır. İki kabir bulunmaktadır. Biri Mert Dede’ye, diğerinin ise eşine ait olduğuna inanılmaktadır. Bu yatırın etrafındaki ağaçları korumasıyla ilgili çeşitli anlatılar mevcuttur.

Kırklar, Yâren tepesindedir. Yâren Dede’nin kabri dışında, taşlarla çevrili olan ve erenlerin toplandığına inanılan bir yerdir. Kırklar meclisinin burada toplandığına inanılmaktadır. Erenler yanlarına gelen misafirleriyle yahut ibadet edecekleri zaman orada toplanmaktadırlar. Taşlarla çevrili bu mekânın giriş ve çıkış için ayrı kapıları vardır. Bu yerin dışında, kadın erenlerin toplandığı ayrı bir bölme daha bulunmaktadır. Kadın ve erkek erenlerin ayrı oturduğuna inanılır. Kırklar toplantısında insanların nasıl hareket edeceği, nasıl ibadet edeceği karara bağlanır. Hz. Muhammed (s.a.v) ve torunları anılır. Onlar için kimi ağlar, kimi ibadet eder, kimi saygı gösterir. Semah dönerler.

Dedecik, Yatağan’dan Sünnetçiler’e giden yol üzerinde bir çamlık içerisinde. Martla’dan aşağı yukarı 500 m. mesafede Sünnetçiler yönündedir. Burada yatanın kimliği hakkında hiçbir bilgi yoktur. Köyden çok sayıda

kişi buraya adak adamaktadır. Yatırın bulunduğu yerde, yapılan hayırları pişirmek için, içinde ocak bulunan bir dam vardır.

Kızlar Yâreni ismiyle anılan yatır, Yatağan'dan Sünnetçiler'e giderken yolun solunda bulunan bir çamlık içinde olup Sünnetçiler köyüne bir km. mesafededir.

Zincirli Dede, Yatağan köyünün girişinde bulunan bir evin yanındadır. Burasının bir velinin nazargâhı olduğuna inanılır ve bir yatır olarak kabul görür.

Anlatılır ki, *“Köyün içindeki bir evin orada bir evliya nazargâhı varmış. Ev yanmaya başlıyor. Ev yanarken bir kuş uçmuş yangın içerisinden. Kanatları zincir, kuyruğu zincir. Yangının içinden çıkıp bir tarafa konmuş. Her tarafını bir zincir olarak görmüşler, yangını söndürmeye gidenler. Kuşun konduğu yeri [nazargâhı] bir mezar gibi çevirmişler. Zincirli Dede ismi buradan gelir.”*

Ciğerci Dede, Yatağan Sünnetçiler yolu üzerindeki ağaçlık bir tepededir.

Abbas Dede, Yatağan köyüne en uzak mesafedeki yatırıdır. Tepelik ve ağaçlık bir bölgededir. **Yediler**, Yâren Baba'ya çıkarken ayrı bir mevkidedir. Taşla çevrili yedi mezara verilen isimdir. Köyde ayrıca **Yemişli Dede**, **Sulu Dede**, **Garip Dede**, ve Sünnetçiler yolu üzerinde **Kayıp Dede** yatırları bulunmaktadır.

Kömürcülü Müderris Hacı Bekir Efendi, Nakşi ve Uşaki tarikatına bağlı olup kendi köyünde vefat etmiş

ve ilçeye 45 km. mesafede bulunan Kömürcü köyü camii bahçesine defnedilmiştir.

Selimzade Ahmet Ragıp Bey, 1894 yılında Akhisar Paşa Camii yanında yaptırdığı hastanenin gelirleri için Tahta Kale Hanını vakfeder. 1902 yılında Rum ve Ermeni eczacılar rekabete girip çarşıda belediyede ortak olarak bir eczane açarlar. Hastane, Ragıp Bey'in 1892 yılında Köşk civarında yaptırdığı binaya taşınır, ancak belediye b   esinin yetersizliğı sebebiyle kapatılır ve daha sonra dispanser olarak hizmet verir. 1952 yılında bir Verem Hastanesine dönüştürülen yapı, 1954'ten itibaren 70 yataklı  ağdaş bir hastane olarak yeniden inşa edilir. Akhisar'a hastane kazandıran Ragıp Bey, Aynalı Camii de o yıllarda yeniden yaptırmış, 45 dönüm  ekirdeksiz   z  m bağıını 1896 yılında tescil ettirdiğı bir vakfiyeye dahil ettirmiştir.

  l  eye 30 km. mesafede bulunan *Sırtk  y  *'de vatani göreve gönderilen gençler için köyün çıkışında bulunan ve türbe adı verilen yerde (burası muhtemelen **Abdil Musa** kabridir) bütün köyün katılımıyla asker duası yapılarak gönderilir.

  l  eye 17 km. mesafede bulunan *Musaca* köyünde Halife Sultan ismiyle de anılan **Musaca Dede** yatır   bulunur.

  l  enin Palamut bucağına bağılı bir Avşar köyü olan yerleşim yerinin, ismini **Sindel Baba** isimli    ekekli Dede'den aldığı ileri sürülür. Sindel Baba'nın bugün dağılmış olan    ek köyünde bir zaviyesinin olduğı söylenir. Burada dört türbe olup her sene belirli

zamanlarda her türbeye ayrı ayrı hayırlar yapılır. Lokma dökülür halka dağıtılır, gözleme yapılır, çorba pişirilir.

İlçeye 27 km. mesafede bulunan *Doğankaya* (Görenez) ile *Sarnıç* köyleri arasındaki bir tepe üzerinde türbesi bulunan **Ahsen Dede** önce Görenez köyüne gelir¹⁰⁷. Bir süre sonra köyden ayrılarak dağa çekilir ve burada münzevi bir hayat yaşar. Vefat ettiğinde buraya defnedilir. Anlatılır ki, burada kimsesiz ve garip kaldığından başka yerlerden gelen ziyaretçiler, Görenez'in adı göremez derler. Çünkü o köyden bu zatı bilen yoktur. Nihayet o zamanın insanların torunları bir zatın delalet ve işaretiyle bu merhum ve muhterem zatı bulurlar ve büyük külfetlerle 1995 senesinde bir türbe yapıp ziyarete açarlar.

*Biz bilinmez bir kimsesizdik,
Bir bileni kendimizi sezdirdik,
Senelerdir toprakta kendimizi gizledik
Murat isteyenlere ederiz dua
Uyan dünyaya etmeden veda
Yolun doğrusa yardımcıdır Huda
İnat etme adavet ve kinde
Daim ol Allahın zikrinde
Huzur yoktur başka dinde
Ömrünü hak hukukla geçirme
Dünya hayatını gafletle bitirme
Son nefeste şahadeti kaçırma
Bu zatın adı zat-ı ahsendir.*

¹⁰⁷ Mansur Bilgin. Manisa'da Yaşamış Gönül Erleri.

Doğankaya köyü içersinde yer alan Seyyid Ahmet Dede türbesi içindeki mermer kitabeye şunlar yazlıdır.

“Bu türbede medfûn bulunan zât Seyyid Ahmet Hazretleri, 22 yaşında (28) yaşında buraya geldi. 87 yaşında öldü. Sahiplerinden müşâde alıp buraya yerleşti. Babasının adı Selim sülale-i tâhirenin 20. (batınındandır). Horasanın İnlidere isminde küçük bir kasabasından olup, Erzurum Hasankale’de bulunan ağabeyi Hızır Baba’nın yanında 3 sene kaldıktan sonra Akhisar’a gelip bir hafta kaldı. Sonra buraya geldi. Burada üç beş çadır vardı. Sahiplerinden izin alıp buraya yerleşti. Onlar bu zâtı çok sevdiler. Karşıdaki sonradan kurulan Kabağaçkıran köyünün olduğu yerde çadırların yanında yaşayan Süleyman Efendi’nin kızını tavsiyede bulundular. Gidip baktılar babası “Gör kızım Nazlı’ya nikâh edeyim sana” dedi. Seyyid Ahmet Hazretleri evlenmek için ağabeyi Hızır Baba’yı davet etti. Daveti icabet edip geldiğinde gelinleri olan Nazlıyı görünce gelinin hem ismini hem kendini çok sevdiği için kendi unvanını Nazlı Baba ilan etti ve onunla evlendiler. Bir çocukları olup GörnazlıDağı’ndaki türbede medfûn bulunan zât bu zâtın oğludur. Bu köyün asıl adı Görnazlıya’dır. Sonradan galatlaşıp görenaz oldu. Buraya geleli 697 sene olmuştur. Allah şefaatlerinden mahrum etmesin.”

Doğankaya köyü yakınlarındaki Tekke Dedesi mahallesinde Tekke Dedeleri ismiyle anılan iki türbe

bulunur¹⁰⁸. Seyyid Süleyman ve Ali (k.s) Hazretlerine ait bu yapıların onarımına ‘*Manisa İl İlçe ve Köyleri Dayanışma Derneği*’nin destek vermiş, burada girişe büyük bir cami, yemekhane ve mutfaklar yapılmış olduğu görülür.

Horasan’ın Şanlıdere köyünde medfun bulunan merhum Hacı Hafız Kamil Efendi 500 sene evvel kardeşi Selim Efendi ile Sami Efendiyi bu bölgeye irşad için gönderir. **Sami Efendi** ağabeyinden on yaş küçüktür ve 59 yaşında vefat etmiştir. Maa Adem köyüne yerleşmişlerdir. Sonradan galatlaşmış olan Mandam köyünün asıl ismi Maa Adem’dir. Görenez köyünde medfun bulunan Seyit Ahmet Efendi ile amca çocuklarıdır. Annelerinin adı Ayşe-i Kebire’dir. Sami Efendi 23 yaşında aynı köyden Hüseyin Efendi’nin kızı Ayşe ile evlenmiştir. Sami Efendi o köyün damadı olduğundan köylülerin isteğiyle 26 yaşında ilçeye 13 km. mesafede bulunan *Yenice* köyüne yerleşir. Köyde birçok müridi olup Nakşi-Kadiri yoluyla halkı irşad etmiştir.

Saruhanogulları döneminde yaşadığı düşünülen Seyit Ahmet’in sonradan türbe haline getirilen kabri Akhisar’ın batısında yer almaktadır. Türbenin çevresi, fakat özellikle kuzeyindeki mezarlık sahasında yer alan çok sayıdaki arkeolojik kalıntı daha çok Hellenistik, Roma ve kısmen Bizans dönemlerine aittir. Saruhanbeyliği kurulduğu sıralarda, Seyit Ahmet Hazretleri etrafındaki mücahitlerle birlikte bu beldeye yerleşir. Seyit Ahmet Baba Vakfı ile Medresesi zaviyesi, tekkesi mevcut olduğu Vakıflar Genel Müdürlüğünde

¹⁰⁸ <http://www.muhammedzuhdu.org/>

tescil edilmiş vaziyettedir. Akhisar'ın en eski mezarlığı, müslümanların ilk defnedildiği yer olan, buradaki yerleşim yeri 1170'lerden başlar. Saruhanbeyliği kurulduktan sonra da buraları tamamen müslümanların hakimiyetine geçer. Aşağı yukarı son 50 yıl terkedilmiş durumdayken, ileride yine bu mezarlığın, devamlı kabristan olarak kalabilmesi için, 17 bin metre kare alan, tamamen koruma altına alınır, etrafı tellerle ve direklerle çevrilir. 500 tane selvi dikilir ve Seyit Ahmet'in türbesi de yeniden restore edilir. Mescidi, türbesi, mutfağı, yemekhanesi, kadın ve erkeklerin ayrı ayrı abdest alma yerleri ile beraber tamamen yenilenir. Türbe etrafında bulunan koridorlar özenerek yapılır. Burada dileyenler mevlüd okutur, kelimeyi tevhid' ler çekilir. Seyit Ahmet Baba vakfı binlerce dönüm arazisi olan bir vakıftır.

İlçe merkezinde Halveti, Nakşibendi, Rufai, Uşşaki, Bayrami ve Bektaşî tarikatlarının faal olmuş bulunduğu görülür.

Alaşehir Evliyalari

‘Lidya bölgesinin anahtarı’ olan şehir milattan önce II. yüzyılda Bergama kralı Attalos tarafından kurulur¹⁰⁹. Türkler tarafından fethine kadar Philadelphia adına taşıyan şehir Ege kıyılarını İç Anadolu’ya bağlayan yollara hakim bir ‘kale şehir’ olarak gelişme gösterir. ‘Rum ülkesinin en azametli şehri’, Bizans imparatoru ile Selçuklu sultanı arasında geçen ve sultanın ölümü ile

¹⁰⁹ Feridun Emecen. Alaşehir. TDVİA. Cilt 2. İstanbul.1989

sonuçlanan savaşı sahne olur. Batı Anadolu'da 1391'de Yıldırım Beyazıt tarafından fethedilinceye kadar Türklerin eline geçmeyen tek Bizans şehri olarak varlığını korur. Bundan sonra imar hareketlerine sahne olan şehirde bir cami ve medrese inşa edilir. Elde edilen vergi gelirleri de bu eserlere ve Yıldırım Bayezid'in Bursa'daki imaretine vakfedilir. XVI. yüzyıl başlarında, tamamı Yıldırım Bayezid vakfına bağlı bulunan Alaşehir, dokuzu müslüman, altısı gayrimüslim olmak üzere onbeş mahalleden ibaret gelişmiş bir kasabadır. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre, şehirde dokuz han, yetmiş kadar boyahane, birçok tabakane, iki hamam, onaltı mektep, yirmidört irili ufaklı cami, 800 dükkan bulunmaktaydı¹¹⁰. XVIII ve XIX. yüzyıllar boyunca nüfus ve ekonomik yönden gelişmesini sürdüren şehir, ulaşım kolaylığı sebebiyle Saruhan sancağına bağlanır. 26 Haziran 1920'de Yunan işgaline uğrayan şehir, 4 Eylül 1921'de Türk ordusu tarafından yanmış, yıkılmış vaziyette geri alınır.

XIX. yüzyılın ortalarında Alaşehir'de bulunan medreseler şunlardır¹¹¹. Camii Kebir Mahallesinde Sultan Yıldırım Bayezid Han, İbrahim Ağa, Muslı, ve Pazar Camii, İbrahim Çelebi Mahallesinde Abdullah Efendi, Muslıhhocazade, Müftü Ali Rıza Efendi ve Kütük Minare, Kadı Sinan Mahallesinde Kadı Sinan, Şeyh Sinan Mahallesinde Şeyh Sinan, Karaağaç Mahallesinde Müftü Raşid Efendi, Katipoğlu Mahallesinde Çukur ve Kasapzade, Tepecik Mahallesinde Ali Efendi, Sarıklızade

¹¹⁰ Evliya Çelebi. Seyahatname. 9.Cilt. İstanbul. 1935

¹¹¹ Ertan Gökmen. XIX. Yüzyılda Alaşehir. Tarih İncelemeleri Dergisi. Temmuz 2010

ve Alaiyeli medreseleridir. Bu medreselerden bazılarının temettüat defterlerinde adı geçen camilerle aynı adı taşıması sebebiyle bunların bir kısmının 1845 yılında da eğitim faaliyeti yürüttüğü düşünülebilir.

Kaza merkezinde yedi cami ve 10 mescit olmak üzere toplam 17 ibadethane mevcuttur. Bunlardan beş cami ve mescidin adı belirsizdir. İsmi belirli cami ve mescitler şunlardır. Yıldırım Bayezid, Şeyh Sinan, Kadı Sinan, Kütük Minare, Yağhane, Pazar ve İbrahim Ağa camileri ile Kadı Sinan, Katip Ali, Yaviler, Elhizar, Ab-ı Gerd, Kazgani, Arslan Fakı, Balani ve Eskiçarşı mahalleleri mescitleri ve Şeyh Sinan mahallesindeki Çınarlı mescididir. Bu ibadethanelerde 22'si imam olan toplam 46 cihet sahibi görev yapmaktadır. Bu imamlardan biri aynı zamanda muallim-i sıbyan, diğeri ders-i am ve bir diğeri de hatip ve müderris olarak görev yapmaktadır. Bu cami ve mescitlerde dokuz müezzin ve altı hatip görevlidir. Hatiplerden biri aynı zamanda müderristir. Cami görevlileri içersinde iki darü'l kurra, iki ders-i am, bir kürsü şeyhi, bir ders müderrisi, iki tane de kayyım mevcuttur. Camilerde imam, müezzin ve hatip dışındaki görevlilerin bulunması buralarda cemaate yönelik vaaz, nasihat ve dini derslerin yapıldığını göstermektedir. Yıldırım Bayezid, Yağhane ve Şeyh Sinan camilerinde diğeri camilere nispeten farklı ve fazla sayıda cihet sahibi mevcuttur. Mükellefler içersinde Nakşibendi tarikatı ile bağlantısı olan iki kişi zikredilmiştir. Bunlardan biri şeyh diğeri ise halifedir. Tarikatın şeyhi Cami-i Kebir mahallesinde ikamet eden Hotallıoğlu Hacı Ahmed Efendi, halifesi ise Yaviler Mahallesinde sakin Hotallı Hoca Mustafa Efendi'dir.

1899'da Alaşehir'de 16 medrese ve buralarda okuyan 248 talebe olduğu görülür¹¹². Bunlardan Cami-i Kebir havalisinde bulunan Sultan Yıldırım Bayezid Han Medresesi'nde 1895-1896 senesinde 35 öğrenci eğitim görmekte olup Hacı Mehmet Efendi müderris olarak vazife yapmaktadır.

Atatürk Bulvarı Kenan Evren Caddesi üzerindeki Kadışeyh Camii bahçesinde yer alan türbe Sarısu mahallesindedir. Sandukalarda kitabe yoktur. Alaşehir'in kadılarından olduğu rivayet edilen **Kadışeyh** tarafından vaktiyle yaptırılan cami, günümüzde yıkılarak çağdaş mimari ile yeniden inşa edilmiştir.

Cami, tekke, kütüphane, türbe ve hazireden oluşan Şeyh Sinan Külliyesi ilçenin güney kısmında yer alır¹¹³. Evliya Çelebi Alaşehir'i ziyaretinde diğer camilerle birlikte Şeyh Sinan Camii'nden söz ederken, “bir bayır üzerinde altı adet kargir kubbeli ve şehrin diğer kiremit örtülü camilerinin aksine, kurşun örtülü bir cami-i ruşendir”, der¹¹⁴. Günümüze bu yapılardan sadece cami, türbe ve hazirenin küçük bir kısmı kalmıştır. Türbenin kitabesinden caminin, Bursa'dan gelerek Alaşehir'e

¹¹² Çiğdem Taş. Maarif Salnamelerine göre 20. Yüzyıl başlarında Aydın Vilayetinde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006

¹¹³ Enis Karakaya. Şeyh Sinan Külliyesi. TDVİA. 39. Cilt.İstanbul. 2010

¹¹⁴ Evliya Çelebi. Seyahatname. 9. Cilt. Sh. 53. “..Bursa'da medfun Emir Sultan halifelerinden hala tekyesinde azim tevhid tezkir olup Alaşehir halkı her leyli cumada zikrullah(a) hazır olurlar...”

yerleşen Emir Sultan'ın halifelerinden **Şeyh Sinan** Efendi (ö. 1482) tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Harim kapısı üzerinde bulunan kitabe 1821 tarihli onarıma aittir. Milli mücadele yıllarında depo olarak kullanılan cami 1964'te esaslı bir onarım görür ve 1969 depreminde harap olduktan sonra halk tarafından tamir ettirilerek ibadete açılır.

Cami avlusunun kuzeybatı köşesindeki türbede Şeyh Sinan Efendi ve beş yakınına ait sandukalar bulunmaktadır. Kapısı üzerinde yer alan kitabe 1485 tarihli'dir. Külliye'nin yok olmuş yapılarından olan tekke caminin 50 m. kadar güneydoğusunda bulunmakta idi. İçinde çok miktarda yazma eserin bulunduğu kütüphanesi ise tek kubbeli bir yapı idi. Erzurum Kadısı Mehmet Zühdü Efendi kitaplarını buraya vakfetmişti. Yapı, içindeki kitaplarla birlikte 4 Eylül 1922 tarihindeki yangında tahrip olur. Tekke ve kütüphane binaları 1926 yılında yolun genişletilmesi için yıktırılmış, caminin doğusundaki hazireden sadece beş metrelik bir kısım kalabilmiştir.

Mesleği kadılık olan şairin adı **Muhammed**, mahlası, 'Kadı'dır¹¹⁵. Hayatı, Alaşehir'de geçmiş, orada vefat etmiştir. En belirgin özelliği, tasavvufi yönüdür. Şiirlerinde sık sık bağlı bulunduğu Halvetîlikten söz eder. Mürettep bir Divan sahibi olan şair, genel hatlarıyla klâsik Türk edebiyatının şiir anlayışını başarılı biçimde yansıtır. Divan'ında didaktik üslup oldukça belirgindir. Kadı Muhammed Efendi'nin Divan'ı üzerine yapılmış iki

¹¹⁵ Haluk Aydın. Alaşehirli Kadı Muhammed, Hayatı ve Edebi Kişiliği.

yüksek lisans tezi vardır ¹¹⁶ . Aydın makalesinde, "Osmanlı Müellifleri" adlı eserinde Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin, Halvetî şeyhlerinden Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'den bahsederken, "Alaşehirde Medfun "Kadı" mahlaslı mürettep ârifâne divanı olan Alaşehirli Kadı Muhammed Efendi de bazı karinelere göre Yiğitbaşı şubesiinden âşık ve ârif bir zattır.", diye yazdığını kaydeder.

İlçeye 15 km. mesafede bulunan *Yeşilyurt* beldesinde her yıl 'Sarı Saltuk ve Türk Büyüklerini Anma Etkinlikleri' gerçekleştirilir ¹¹⁷ . İlahiler eşliğinde türbe ziyareti yapılır. Sarı Saltuk'un türbesi başında

¹¹⁶ Bunlardan biri 2002 yılında Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde H. Aydın tarafından tamamlanan 'Alaşehirli Kadı Muhammed Divanı' adlı tez ve diğeri S. Kayalar tarafından yine aynı tarihte Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan Kâdı Dîvânı adlı tezdır.

¹¹⁷ Sarı Saltuk'un Yeşilyurt'taki türbesinden başka Türkiye'deki diğerkabirleri şunlardır. Tunceli-Hozat'ta aynı adla anılan tepedeki türbesi Aleviler için önemli bir ziyaretgaktır. Diyarbakır'da şehrin merkezinde Gülşeniler Tekkesi diye bilinen tarihi yapılar arasında ona ait bir türbe mevcuttur. Niğde-Bor'daki türbe edebi kaynaklarda adından bahsedilen bir ziyaretgaktır. Bektaşî kaynaklarına göre bu türbe Sarı Saltuk'un Anadolu'yu dolaşmaya gönderdiği oğlu İbrahim Saltuk'a aittir. Babaeski'deki Sarı Saltuk tekkesi, Bulgar savaşında veya Cumhuriyetten sonra yok olmuştur. İznik'te şehir dışındaki özel bir arazide dört sütun üzerine kurulu etrafı açık bir başka türbe daha bulunmaktadır ki hacca gidenler tarafından yolculuk öncesi ziyaret edilmektedir. İstanbul'da Rumelifeneri binası içindeki sanduka ve kitabeli kabrin de Sarı Saltuk'a ait olduğuna inanılmaktadır.

okunan Kur'an-ı Kerim'den ve edilen duaların ardından tören alanına gidilir. **Sarı Saltuk** Anadolu ve Balkanların Türkleşip müslümanlaşmasındaki etkisiyle adı etrafında menkıbeler oluşmuş bir alperendir¹¹⁸. Sünni ve Alevi çevrelerce farklı yönleriyle benimsenmiş olan Sarı Saltuk'un tarihi kimliği mitolojik kimliğinin gölgesinde kalır. Hakkında kaleme alınmış olan eserlerin en müstakil olanı, Cem Sultan'ın, onun türbesini ziyaret edip menakıbını dinledikten sonra Ebu'l Hayr Rumi'ye yazdırdığı Saltukname'dir. Hayatının 1297'ye kadar olan dönemi tarihi bilgilerle kısmen irtibatlandırılabilirse de, 1263'ten öncesine ait bilgiler muğlaktır.

Hacı Bektaşî Veli'nin halifelerinden olan Sarı Saltuk'un Anadolu ve Balkanlar'da çok sayıda türbe ve makamı bulunmaktadır¹¹⁹. Bu türbelerin bazıları Müslümanların yanı sıra Hristiyanlarca da kutsal kabul edilmektedir.

Yeşilyurt beldesine üç buçuk km. mesafede bulunan *Aydoğdu* köyünün yamacında yer aldığı tepenin zirvesinde Ali Efendi ismiyle anılan bir yatır vardır.

Demirci Evliyalrı

Karesioğullarının Osmanlı'ya bağlanmasından sonra Yıldırım Beyazıt, Saruhanoğlu Hızır Şah'a Demirci, Adala, Gördes, Kayacık ve Kemaliye taraflarının

¹¹⁸ Sarı Saltuk TDVİA. 36. Cilt. Machiel Kiel

¹¹⁹ Birsal Çağlar Abiha. Sarı Saltuk'un Türkiye'deki Makamları Üzerine Bir İnceleme. Alevilik Araştırmaları Dergisi. 2011. Sayı 2

yönetimini teslim eder. Hızır Şah döneminde Demirci, İçikler, Borlu ve çevre köylerinde birçok vakıf yapılır. 1410'da Hızır Şah'ın öldürülmesiyle Devlet Han'ın oğlu Yakup Bey, Demirci'de hüküm sürer. Saruhanoğulları'nın hâkimiyetinin 1412'de sona ermesiyle o tarihten 1920'ye kadar, Osmanlı egemenliğinde kalan Demirci, Saruhan Sancağı'na bağlı olarak 1595 yılına dek veliaht şehzadelerin yönetimi altında bir kaza merkezidir. Kadılık idaresi 1754 yılına kadar sürer. O tarihten sonra Demirci, ayanların eline geçer. Voyvoda Kocabaşı ile başlayan ayanlık yönetimi, Demirci'de belediye yönetimi kuruluncaya kadar devam etmiştir. Demirci, Kurtuluş Savaşı yıllarında sürekli işgal altında kalmaz ve özellikle Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem'in örgütlediği akıncılarla Yunanlılara karşı başarılı bir direniş gösterilir.

Kuloğlu Medresesi müderrislerinden ve Kuloğlu Nakşibendi tarikatı tekkesi şeyhlerinden **Hacı Mehmet Emin Efendi** (1868-1934), Hafız Mehmet Efendi Hoca'nın büyük oğludur. Medreseyi, tekkeyi vaaz hocalığını senelerce idare eder. Devrinde kendisi için 'Ayaklı Kütüphane' denmektedir. Her sınıftan halk ve memleket idaresinde söz sahibi olan memurlardan hürmet görür. Sözü, sohbeti dinlenir, güleryüzlü, nüktedan bir zattır. Anlatılır ki, çarşı ve pazara, kasaba alışverişe çıkmaz, bir adamını gönderir, ihtiyaçlarını aldırır. Adama kime aldığını söylememesini de sıkı sıkı tenbih eder. Çünkü, hatırını sayan esnafın kendisine malın en iyi yerinden fazla fazla ve çok az bir fiyatla vermesinden korkar, kul hakkı üzerine geçmesin diye büyük dikkat etmektedir.

Hacı Mehmet Emin Efendi'nin Zehra ve Naciye

isimlerinde iki kızı ve Mehmet isminde bir oğlu olur.

Hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir. Şeyh Hacı Mehmet Emin Efendi bir gece Kuloğlu Camisi'nin batısındaki evinin çardağında yaz gecelerinden birinde zikirle meşgulken büyük kapıdan avluya bir hırsız girer. Ahıra girerek şeyhin kıymetli atını çıkarıp götürmek ister, fakat bir türlü kapıyı bulamaz. Geri dönerek hayvanı bırakır, kapıyı bulur. Tekrar hayvanla çıkmak istediğinde kapıyı yine göremez ve bu hal üç defa tekrar eder. Durumu çardaktan takip eden şeyh efendi hırsıza seslenerek, "oğlum yeter. Daha anlayamadın mı..gel artık Hak yoluna gir.", der. Ve hırsız ettiğine pişman olup utanarak şeyhin ayaklarına kapanır, af diler, tarikat dairesine girer.

Bir diğer menkıbe de, onun kendi şeyhiyle ilgilidir. Şeyh Hacı Mehmet Emin Efendi, daha İstanbul'da Şeyh Ziyaeddin Gümüşhaneli'nin (1813-1893) dervişi iken bir gün şeyhle beraber camiye giderler. İçeri girmeden önce, şeyh Ziyaeddin Efendi cebinden bir gümüş mecdiye çıkarıp, "Mehmet Emin şunu al", der. Hacı Emin Efendi parayı alıp cebine koyar, fakat namazda düşüncelere dalarak, "Acaba şeyhimin bana bunu vermekteki maksadı nedir? Bana bir şey mi aldıracaktı", diye düşünürken namaz biter. Şeyhi ile beraber camiden çıkarlarken şeyh, "Mehmet Emin şu mecdi ver. Daha olmamışsın. Bir mecid namazda seni bu kadar meşgul etmemeliydi", der. Daha bunun gibi nice ağır imtihanlardan geçtikten sonra, Hacı Mehmed Emin Efendi bu zattan icazet alarak Demirci'nin irşadı ile vazifelendirilmiş ve ölümüne kadar bu vazifeyi yürütmüş ve halkın sonsuz hürmet ve sevgisini kazanmıştır.

Hakkında anlatılan bir diğ er menkıbe de şöyledir. Simav'ın Yağıllar köyü öteden beri zahir ve batın ilimleri merkezidir¹²⁰. Bir gece Yağıllar Medresesi'nde mana ilminden bir mesele gecenin geç vakitlerine kadar tartışılır. Hocalar işin içinden çıkamayarak dağılıp evlerine yatmaya giderler. Mecliste bulunanlardan Hacı Kara Ahmet oğlu gece uyumaz, atına atlayarak süratle Demirci'ye gelir. Şeyh Hacı Mehmet Emin Efendi'den meselenin cevabını aldıktan sonra tekrar atına atlayarak Yağıllar'a döner. Sabah namazından sonra gece halledilemeyen mevzu tekrar ortaya atılınca, Kara Ahmet oğlu doğru cevabı verir. Hocalar, bu cevap senin olamaz, diyerek itiraz ederler. “Bunu ancak bu havalide Şeyh Hacı Mehmet Emin Efendi verebilir”, derler. O da olayı anlatır. Hocalar bu zatın ilim uğrunda ı fedakarlığından dolayı tebrik ederler. Çok zengin olan Hacı Kara Ahmet oğlu sarı samur kürkünü Hacı Mehmet Emin Efendi'ye hediye etmiş olup şeyh bunu vefatına kadar giymiştir.

Demircili Ahmet Sıdkı Efendi, ilk tahsilini köyünde yapıp bir miktar daha tahsilden sonra, 1852'de Gördes'e giderek Divanoluk Medresesinde üç yıl daha tahsil eder¹²¹. Sonra yine Demirci'ye dönerek orada, sonra Balıkesir'de, daha sonra Kırkağaç'ta Konyalı Hacı Abdullatif Efendi ve Müfti Efendi Medreselerinde 1865'e kadar tahsil eder. Bundan sonra İstanbul'a gelerek Şumnulu Ahmed Hulusi Efendi'den ders gör üp 1870'te icazet alır. İlmiyye Salnamesinde, H. 1910'da Musılai Süleymaniyye derecesiyle Kemankeş Kara Mustafa Paşa

¹²⁰ Simav K utahya'nın ilçesi olup Yağıllar köy ü Demirci'ye 31 km. mesafede bulunmaktadır.

¹²¹ Ebu'l Ula Mardin. Huzur Dersleri. Sh. 923

Medresesi müderrisliği tevcih olunduğu belirtilmiştir. 27 Ekim' 1911'de Demirci'de vefat eder.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Balzad Hacı Baba tekkesinden şöyle söz eder¹²². Demirci'nin “..iki tekyesi var. Biri Hacı Baba Sultan tekyesi derler bir kârgir kubbe-i âlidir. İçinde **Balzad Hacı Baba** medfundur. Ayende ve revende için müteaddid hücreler ve meydan ve sofalar ve ıstabılları ve matbahında nimeti vardır. Fukara (i) Bektaşîyan ile ma-lâmal âsitane idi. Köprülüzade Ahmed Paşa'dan bir alay suhtevat emirler getirüb tekyei medrese idüb suhtevat müstevli olunca canibi erbaadan nizâlar kat olub dersiâmlar vakfullahı berbad etmişler ve berekât-ı Halili uçurmuşlar.” Balzad Hacı Baba-ı Veli Horasan erenlerinden olup başlarındaki zatın emrinde Demirci'nin fethi sırasında şehid düşer. Kabrinin bitişiğinde adını taşıyan tekke vardır. Bu tekke halen Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır.

Carzadeler Medresesi'nin banisi ve müderrisi olan **Hacı Hüseyin Efendi**, alim, abid ve zahit bir zat olup aynı medresede müderrislik yapmış olan Hacı Hakkı, Hacı Abdullah ve Hacı Arif Efendi'lerin babasıdır. Caroğlu Hacı Hüseyin Efendi Hoca hiç bir sünneti terketmemiş zatlardandır. Hakkında nakledilen bir menkıbe şöyledir. Çekirge afetinde kendisine sığırcık kuşu bulması için müracaat edildiğinde, Afyonkarahisar'a giderek kuşların reisini kafese koyup getirirken kuş sürüsü onu havadan takip eder. Aksaz'a geldiklerinde kuşlar dinlenmek için konar. Hoca atıyla yola devam eder. Karşılایıcılar çekirgeden şikayetle çekirgenin kuru

¹²² Evliya Çelebi. Seyahatname. IX. Cilt. Sh. 50. İstanbul. 1935

otları dahi yediğini söyleyerek, eli boş geldiği için hocayla alay ederler. O da, "kuşlar akşama burada", deyince bu söz de tekrar alaya vesile olur. Fakat kuşlar akşam vakti gelerek ötüşüp çekirgeleri çatlatırlar ve halk afetten böylece kurtulmuş olur.

Çimen Dede ismiyle bilinen zat Caroğlu Medresesi avlusunda medfun olup kimliği ve hangi asırda yaşadığı meçhuldür.

Dede yanı Dedesi ismiyle anılan zatın kabri ilçeye 10 km. mesafede bulunan *Mahmutlar* beldesinin girişindedir. Kitabesi yoktur. Hıdrellez merasimleri, yağmur duaları ve diğer dini ve sosyal merasimler burada yapılmaktadır. Kimliği ve hangi asırda yaşadığı tespit edilememiş, fakat halk kerametlerini kabul ettiği için ona bağlanmıştır.

Derviş Şeci ilçeye iki km. mesafede bulunan *Akdere* köyünün üst taraflarında, yüksek bir tepede yatmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde oranın Oklu Çambeli diye anıldığını zikreder¹²³. “..Ve bu gûhun ta zirve-i âlâsında Oklu Çam nam mahalle vardık. *Sergûzeşti Derviş Şecî* nam bir âşık cana on kan idici dağlar gezici candan ezici âdem kesici (re) hzenlik iderler bir garib candır. Bunların önünü (onunun) dahi ok ile canların tûraba döküb vücudların hake salar. .. yine de (r) viş piyadece atları leşler ile yedeğe alub Demirci şehrinde hâkime getirüb esvab eşkalleri ile teslim idüb bir köşede karar ider. Bu hali ahalii şehir görüb hamdü sena idüb dervişe nice bin gurug ihsan iderler. Hâkimülvakt dahi

¹²³ Evliya Çelebi. Seyahatname. IX. Cilt. Sh. 48. İstanbul. 1935

haramilerin bir şeyini almıyub cümle dervişe ihsan idüb başına turna telleri takub cümleden melik yakın nüdemalarından eyliyüb dervişe bu şehir icre bağ ve bağçe ve bir hane verüb bir bikri naşüküfte verüb Demirci şehrinde kaldı... Nitekim mezkûr derviş hayatda imiş. Bu Demirci belinde kurd ile koyun yağubalı (laubalı) gezerler imiş...Ve yine derviş kendi keremlerinden katlitdüğü haramileri dağa götürüb gaslidüb alettertib bir mastaba üzre cenk etdikleri Oklu Çam nam mahalde defn etmişlerdir. Hâlâ etrafları çevrilmiş alçak divarlı mezarlıktır. Ve kendü için dahi bir kabir inşa idüb ahali-i şehre vasiyet idüb kırk sene muammer olub badehu ahirete intikal idüb vasiyetleri üzre cümle ahabab dervîşi haramilerin (yelekleri) yanında cümleye serçeşme defn etmişlerdir. Hâlâ bu gûhu bâlâ icre **Oklu Dede** deyu âyende ve revendeye ziyaretgâhdır. Ve Oklu Çam deyu meşhuru âfâktır. Ve hâlâ bu mahalde haramiler âdeme hücum etmeğe cür'et idemezler. Amma aşağı eteklerde ve Demirci şehrine karib yerlerde ulu çamlık içlerinde gayet ihtiraz lâzımdır. Zira bu Demirci Beli ve Oklu Çam Beli Rum ve Arab ve Acemde meşhuru âfâk - bîeman beldir. Ve Oklu Çam denmesinin sebebi tesmiyesi oldur vesselam..”

Derviş Şeci, memleketi şerlerden kurtardığı on eşkıya ile beraber yanyana yatmaktadır. O hadiseden sonra ölünceye kadar Demirci'de kırk sene yaşamış, vasiyeti üzerine adı geçen yere defnedilmiştir. Evlenme çağındaki kızlar tarafından ziyaret etmektedirler.

Durhasan Hoca, ilçeye 27 km. mesafede adını taşıyan büyük bir köyün yakınlarında bulunan Ece

mezarlığındaki türbesinde medfundur ¹²⁴ . Demirci Saruhanoğulları idaresinde iken Durhasan köyü de şimdi Ece mezarı diye anılan mevkide bulunuyordu. Hasan Hoca'nın 1365 yılında İran'ın Horasan Bölgesinin Gümbürdere Kasabasında doğduğu rivayet edilir. Hasan Hoca burada iyi bir eğitim gördükten sonra Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için önce Konya'ya gelir. Konya'da medrese eğitimi aldıktan sonra yanına çok sevdiği öğrencisi Beyşehirli Hüsnü Efendi'yi de alarak Ece Sultan Karyesi'ne gelir. Hasan Hoca Ece Aşiretinin de reisi olan Ece Sultan'a öğrenci olur. Ece Sultan'ın kızı Halime Hatun ile evlenir.

Ece Sultan'ın vefatından sonra köyün yönetimini Hasan Hoca üstlenir. Ece Sultan aşiretin hem önderi hem hocası olan değerli bir kişidir. Hasan Hoca'nın bilgisi, zekası ve gösterdiği kerametlerle ünü Saruhan Beyine kadar ulaşır. Durumdan zamanın hükümet erkânı haberdar edilince Hasan Hoca onların geleceğini manevi bir işaretle anlayarak bir tencere yemek ve bir ahar da yem hazırlar ve onları bekler. Kırk atlı geldiğinde bir tencere yemekle kırk kişiyi ve bir ahar yem ile kırk atı doyurur. Gelenler hayrette kalırlar. Hocayı alarak yola çıkarlar. Yolda hocayı sorguya çekerek sıkıştırırlar. Gelenler atlı Hasan Hoca yaya olarak yola devam etmektedir. Öyle bir an gelir ki, sıkıştırmalara dayanamayan hoca orada bulunan bir kaya parçasına at gibi binerek bir dua okuyup "ya Allah!", deyip havalanarak kaya üzerinde ileri doğru süratle gider. Atlılar peşinden dörtnal koştursalar da yetişemeyip ancak gedik denilen bir tepeden Hasan Hoca'yı görürler ve

¹²⁴ <http://www.durhasan.bel.tr/>

ardından, "Dur Hasan Hoca Dur Hasan", diye bağırırlar. Hasan Hoca kibleye karşı dönerek taşı durdurup iner. Bir zaman sonra atlılar yetişirler. Yanına gelince, "Senin ne olduğunu anladık. Sen de bizi gör", diyerek birliğin kumandanı Saruhanoğulları beyi Hızırşah kılıcını çeker¹²⁵. Orada bulunan büyük bir kaya parçasına vurarak ikiye böler. Hasan Hoca bunun üzerine sağ kolunu sıvayarak besmele ile yumruğunu tıpkı hamura daldırıyormuşçasına aynı kayaya daldırır ve omzuna kadar sokarak yukarı kaldırır. Kaya üzerinde hem onların kılıçlarının kestiği yer hem de Hasan Hoca'nın kolunun açtığı oyukta dirsek ve pazu yerleri gayet bariz bir şekilde görülmektedir. Hasan Hoca'nın at gibi bindiği kaya ise oturacak yeri eğer şeklinde olup bacaklarını sıktığı yerde baldır ve topuklarının izine benzeyen yerler bellidir. Her iki kaya birbirine 10 metre kadar aralıklı olup Dede Önü mevkiinde bulunmaktadır. Durhasanlılar burada

¹²⁵İshak Bey 1388'de vefat edince, Saruhanoğulları Beyliğinin başına oğlu Hızırşah geçti. Hızırşah, Haçlılarla devamlı mücadele eden Osmanlı Devleti'yle iyi münasebetler kurdu. 1389 Kosova Meydan Muharebesi'nde Osmanlılara yardımcı kuvvet gönderdi. Hızırşah'ın beyliğini, kardeşi Orhan Bey, kabul etmeyerek, saltanat mücadelesine girişti. Orhan Bey, Osmanlıların Anadolu birliğine de karşı çıktı. Osmanlı Sultanı Birinci Bayezid Han, 1390'da Manisa'yı alıp şehzade sancağı yaptı. Saruhanoğlu Orhan Bey, 1402 Ankara Savaşı'nda, Timur Han'ın safında yer aldı. Saruhan askerleri, Osmanlı ordusundan ayrılp, Orhan Beyin yanına gittiler. Saruhan Beyliği, Ankara Harbinden sonra, 1402'de tekrar kuruldu. Timur Han, Orhan Beyi Saruhan Beyliğine getirdiyse de, Hızırşah, Saruhan Beyliğine tekrar hakim oldu. Hızırşah, Osmanlıların Fetret devrinde, Emir Süleyman'ın safını tuttu. Çelebi Mehmed, 1410'da kardeşini ve mütteliklerini yendi. Hızırşah, Manisa'da yakalanıp, cezalandırıldı.

Hıdırellez, asker uğurlama ve karşılama, hacı uğurlama ve karşılama ve düğün gezdirmeleri gibi dini ve sosyal merasimlerini yapmaktadırlar. Bu olaydan sonra Ece Sultan Kariyesi zaman zaman şu andaki köyün olduğu yere taşınarak Durhasan Köyü'nü kurmuşlardır. İki köy arasındaki mesafe dört km'dir.

Eskici Baba'nın Demircili olduğu ve Hacı Hasan Camii bitişiğindeki bir dükkanda eskicilik yaptığı anlatılır¹²⁶. Halk tarafından namaz kılariken görüldüğü için devrin derebeyi Şehidoğlu Hacı Ali Ağa'ya şikayet edilir. Ağa bir zaptiye göndererek Eskici Baba'nın getirilmesini emreder. Eskici Baba dükkanında zaptiye ile konuşurken ikindi ezanı okunur. Eskici Baba zaptiye, "Evlat bin şu kepengin üzerine ve gözlerini kapa", der. Beraberce Kabe-i Muazzama'ya vararak namazlarını kılarlar. Orada Demirci delili ile karşılaşır ve konuşurlarken delil, "sizin reisiniz Şehidoğlu Hacı Ali Ağa burada gümüş su tasını unutmuştu. Şunu alıp kendisine verin ve selamlarımı söyleyin", der. Eskici Baba zaptiyenin elinden tutup kepenge bindirir. "Kapa gözünü, aç gözünü evlat", der ve Hacı Hasan Camii yanındaki dükkanına gelirler. Eskici Baba zaptiye gümüş tası verir. "Sen ağaya selam söyle olanları anlatıver", der. Memleketin hakimi Hacı Ali Ağa telaşlanır ve kendi atını göndererek Eskici Baba'yı davet eder. Eskici Baba'yı davet etmeye gelen zat şu sözleri duyar. "Ya Rabbi!.. Kerametim zehir oldu. Beni affet ve ruhumu kabzet", dedikten sonra duası kabul olunur ve Eskici Baba ebedi aleme intikal eder.

¹²⁶ A.Sedat Boyacıoğulları-Hasan Alakese. Her Yönü ve Her Şeyi İle Demirci. Eko Matbaası.İstanbul. 1970

Hacı Hasan Camii'nin minaresi yanındaki selvilerin (eskiden) yanında bulunan kabirin bu zata veya caminin banisi Hacı Hasan Efendi'ye ait olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır¹²⁷. Bunlar kesin bir neticeye bağlanamadığı ve elde vesika bulunmadığından tam olarak bilinmemektedir.

¹²⁷ Caminin banisi Horasan Türklerinden Hacı Hasan Efendi'dir. Yapının dahil olduğu külliyeye ait bez üzerine dikişle işlemeli, deri üzerine kağıt yapışık, bakır levha üzerine kazınmak suretiyle yazılmış ve bir defter haline getirilmiş hüccet ve vakfiyenin ortadan kaybolmuş olması sebebiyle külliye hakkında bilgiler yoktur. Anlatılır ki, 1948 senelerinde bu hüccet Kahraman Hoca ve Serdaroğlu Mustafa Efendi tarafından kahvehanede okunmuş orada bulunanlar buna şahit olmuşlardır. Bu hüccette caminin inşa tarihi, maliyet hesapları, tamir ustalarının isimleri ve ücretleri, vakfiyelerinin ve gelirlerinin cami ve müstahdemlerine taksim şekilleri, tayin edilen imam ve müezzinlerinin isimleri ve ücretleri caminin eski Balıkpazarı caddesi ile minare sırası tamamen vakıf dükkanlarla kaplı olup Simav caddesi üzerinde havuz, şadırvan, medrese odaları, bahçeli kahve bulunmakta idi. Minare dibindeki selvi ağaçları arasında muntazam bir kabirde caminin banisi Hacı Hasan Efendi yatmakta idi ve karşı sırada külliyeye dahil üç hamamın evsafı, ve vakfiyeleri yazılı idi. 1957'de şehrin ana yolunu geçirmek üzere bu üç emsalsiz tarihi hamam maili inhidam raporu ile yıktırılmış ve memleketin tapuları vazifesi gören ata yadigarı tarihi eserlerden bir kül de böylece ortadan kaldırılmıştır. Camiye sonradan ilave edilen son cemaat yeri ve mahfil 1970 depreminde minare ile büyük hasar gördüğünden minare şerefeye kadar, ilave son cemaat yeri de tamire başlanmıştır. Şehrin en eski kubbeli camiidir. Caminin yazı ve tezvinatları hattat Emin Fahri tarafından tamir edilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu eserden El Hac Hasan Camii diye bahsedilir.

Eski kabristanın orta kısmında Hacı Hafız Mehmet Efendi'nin kabri yanında mezar taşlarının bulunmamasından dolayı yeni ölü gömülmek üzere mezar kazıldığında yanyana iki kardeşin kefenlerinin dahi çürümemiş olduğu görülmüş ve yaşlı zatlar burada **Felahi ve Melahi**'nin kabirlerinin bulunması lazım geldiğini hatırlamışlar ve böylece bu veli iki kardeşin zamanla kaybolan kabirleri meydana çıkmıştır.

Bu zatların evleri Ballı Pınar üstünden giden Selendi Caddesi üzerinde olup sağ taraftaki ev eski Felahi evidir. Bu evin kapısı daima açık olup gelenlere yemek ikram edilirdi. Evin duvarları ayetlerle süslü idi. Buranın bir kısmı 1969 depreminde yıkılmış bulunmaktadır.

Hacı Türbek Mahallesi kısmında da Melahi'nin evi bulunmakta ve aradan büyük dere geçmekteydi. İkisi arasında uzun bir mesafe olmasına rağmen bu zatlar ellerini uzatırlar, lazım olan şeyleri birbirlerinden alıp verirlerdi.

Anlatılır ki, bu zatların yaşadığı devirde de kendilerine çok itirazlar vaki olup lekeler sürülmüş, böylece devrin kadısı tarafından Sakız adasına bir kaç defa sürülmüşler, fakat her defasında bir hafta 10 gün içersinde dönmüşlerdir.

Bunların soyundan bir çok alim ve kadılar gelmiştir. Meşhur kadılardan Molla Mehmet, meşhur alimlerden Göbekli ile maruf Mustafa Efendi, Kuloğlu Medresesi müderrislerindendir. Daha sonra Ahmet ve Rıfat Hocalar, Mazhar Efendi, Mustafa Efendi, Hüseyin ve Hacı Necip Efendiler gelmiş olup Kısırtılar lakabı ile

tanınmışlardır.

Haram Yemez Dede halk arasında Heremez Dede diye anılır. Kabri, Çaprazların bağı yanında Heremez Çeşmesi civarındadır. Halk adak yapmaktadır.

Bir Marifî tekkesi olan Demirciali oğlu Tekkesi'nin (Demircalo) kurucusu **Hasan Dede** (v.1868) dir. Tekke vaktiyle tahıl pazarı üzerinde bulunmakta idi. Bu zat, Şeyh Mustafa Lütü Efendi'nin halifelerindendir. İzmir'e Şeyh Mustafa Lütü Efendi'yi ziyarete giden eşraf ve dervişlere şeyh kendisinden bir istekleri olup olmadığını sorunca hiç kimse cevap vermez¹²⁸. Hasan Dede, “Ben demirciyim bana yol ver, hediyen neyse yap”, der. Bunun üzerine şeyh demirci aletleriyle birlikte kendisine el verir. Derviş Hasan Demirci'ye gelince sanatında çok ileri gider. İnşaat işleriyle de uğraşmaya başlar. Bu durum İstanbul'daki Marifî tarikatı merkezi olan Kartal'a duyurulur. Oradan Demirci Kadılığına Seyyid Ali Sabit Efendi tarafından bir icazetname ile şeyhlik beratı Hasan Dedeye gönderilir¹²⁹. Hasan Dedeye

¹²⁸ Koyunoğlu Tekkesi Düvenönü-Kayabaşı arasında Ballıpınar'ın arkasındaki yamaçta bir selvi ağacının bulunduğu yerde idi. Banisi Marifî şeyhi Mustafa Lütü Efendidir. Şeyh Mustafa Lütü Efendi, Kartal Marifî dergahında 28 sene hizmetten sonra Demirci'de vazife görmek için kendisine icazet verilmiş, burada Marifiliği kurmuş, bilahare İzmir'e gitmiş, orada oğlu Hazım ve kızı Hadiye ile kendisi aynı gün vefat ederek İzmir Cicipark mevkiine defnedilmiştir.

¹²⁹ Rıfâ'iliğin piri Seyyid Ahmed Rıfâ'nin neslinden geldiği rivayet edilen ve “Fethü'l-Maarif” lakabı ile tanınan Şeyh Mehmed Maarifi'nin 1785 civarında Mısır'dan İstanbul'a geldiği ve Kartal'da tekkesini kurduğu rivayet edilmektedir.

hitaben yazılan mektupta, “evleri bırak, dergahı ve kalpleri yap”, denilmektedir. Bundan sonra Hasan Dede fiilen şeyhliğe başlar ve büyük bir derviş gurubu toplar.

*Bakdı dil-cu kıldı inşâ bu Rıfâi tekyesin
Anda zikrullah olundukça bula ol rahatı
Dua eylesün Nazîfün “murg-dili” tarih ola
Cennet içre bula Hasan Dede şan u şevketi
Ruhuna Fatiha
(H. 1284/M. 1867-68)¹³⁰*

Hasan Dedenin ölümü ile yerine oğlu Aliyü’s Safi ve onun yerine de oğlu Hasan Ruhi Efendi’ler sırası ile şeyhlik yapmışlardır. Hasan Ruhi zamanındaki bir kitabede, “haza dergah-ı Seyyidü’l Sultan Muhammed Fethe’l Marifi Kaddese Sırrahu el alem enel hakir bende-i Hasan Ruhi 1315 (1899)”, yazılıdır. Ayrıca bu tekkenin bitişiğinde Ahı Ervan Sultan namı ile maruf bir zatın kabri bulunmakta olup kim olduğu bilinmemektedir. Halk taşında mum yakmakta, adak adamakta olup yanında çam ağacı bulunmakta ve halk arasında **Ahırvan Baba** denmektedir.

Koyunoğlu Tekkesinin arazisinde Mustafa Lütfi Efendi’nin oğlu olup tekkenin şeyhliğini yapmış olan **Ahmet Aşki Efendi** yatmaktadır. Ahmet Aşki Efendi’nin ölümünden sonra oğlu İlyas Efendi tekkenin şeyhi olur. Ahmet Aşki Efendi Kartal’daki merkezde Şeyh Ali Sabit Efendi’ye sekizbuçuk sene hizmet ederek icazetname alır ve Demirci’ye gelip vazifeye başlar. Marifi şeyhi Seyyit

Kendisinden sonra tekkenin meşihatı oğlu Şeyh Seyyid Ali Sabit Efendi’ye (öl. 1863) intikal eder.

¹³⁰ Atabey Kılıç. Manisa-Demirci’de görülen Alevi-Bektaşî-Rıfai Meşrepli Ma’rifilik

Koyunoğlu Ali Galip Efendi'ye ait bir şahide üzerinde 1914 tarihi bulunmaktadır.

Hasan Yaren'in kabri, Demirci dağının Mahmutlar köyü üzerine gelen kısmındadır. Bu mevkiye Kadioğlu mıntukası denilmektedir. Bu zatın Türkmen olduğu tahmin edilmekte olup kimliği ve hangi asırda yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Kabri halk tarafından sık sık ziyaret edilir.

Haydar Baba Horasan erenlerinden olup Demirci fatihlerinden ve Balzad Hacı Baba'nın kardeşidir. Anlatılır ki, muharebenin kızıştığı bir anda oklarının bitmesi üzerine taşla taarruza devam ederek şehit düşer. Taşlıpınar Müftü Medresesi karşısındaki misafirhanenin (pınara bitişik) alt katında yatmakta olup mezar işareti yoktur¹³¹. Ancak oraları pisletmek isteyenlere manevi tokadını vurarak kendisini belli etmiş olduğu nakledilir.

İnce Uzun Dede Horasan erenlerinden olup Demirci fatihlerindendir. İlçeye 45 km. mesafede bulunan *Üşümüş* köyüne beş km. mesafedeki Uğurlar mevkiinde İnce Uzun tepesi üzerinde medfundur. Kabrinin boyu sekiz metre olup yontma taş ile Şehidoğlu Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır. 1791 tarihli kitabesi vardır. Kabrin yanında bulunan iki bina ile fırın yıkıntıları, evvelce burada bir zaviye olduğunu gösterir.

¹³¹ Müftü Efendi Medresesi, Hacıtürbek Mahallesindeki Taşlıpınar'ın karşısındaki yerde idi. Halk tarafından yaptırılmıştır. Müderrisi İsmail Hakkı Efendi olup halk tarafından Koca Müftü diye tanınmakta idi. Oğlu da kendisi gibi müftü ve aynı yerin müderrisi olmuş, Hacı Hakkı Efendi de burada müderrislik yapmıştır.

Üşümüş ve civar köyler yılda bir defa toplanarak hacet yaparlar. Kızılyel (albümin) ve romatizma hastalarının burada Cenab-ı Hakk'a dua ettiklerinde şifa bulduklarına inanılır.

İlçenin güney batı yönünde, ilçe merkezine üç km. mesafede İrezler Camii ve türbesi bulunmaktadır. İrezler Camiinin bitişiğinde bulunan türbede Hz. Resulullah'ın 22. batından torunlarının mezarları bulunmaktadır. Restorasyon masrafinın tamamı Demircili hayırseverler tarafından karşılanmıştır. Bu mezarlarda üç kardeş olan Seyit Hüseyin Reis, Seyit Hasan Reis, Seyit Mugire Reis yatmaktadır. Bu zatların miladi 1484-1534 yılları arasında yaşadıkları rivayet edilmektedir.

Reisler'deki zatların üçünü de gece vakti çeşmede abdest alıp camiye girerken o sırada bağlarda kalmakta olup çeşmeye su almaya gelen Tokadın Sarı Halil, uzun entari ve yeşil sarıklarıyla görür. Korkusundan bir kenara siner ve onların camiye girmelerini bekleyerek sessizce geri döner ve bağlarına gelir. Sağlığında bu yaşadıklarını yakınlarına yeminle anlatır.

2012'de restorasyonu tamamlanan caminin misafirhane inşaatı ve çevre düzenleme çalışmalarına devam edilmekte olduğu görülür. Kültür Bakanlığı İzmir 2 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından korunması gerekli Kültür varlığı olarak tesciline karar verilmiştir.

Kamçılı Dede'nin, Horasan erenlerinden olup Demirci'nin fethi sırasında, Reisler'deki eren ile birlikte savaştığı ve şehid olduğu anlatılmaktadır. Yatırı,

Reisler'in karşı vadisindeki Ağıl Tarla mevkiinde, çeşme kenarındadır. Kamçılı Dede hakkında şu menkıbe anlatılır¹³². Reisler'deki İrezler Camii ve buradaki türbe, bir gece hırsızlar tarafından soyulur. Bu hırsızlık üzerine, Reisler'deki zat, karşı yamaçtaki arkadaşına seslenir. "Şunlara haddini bildireyim mi, ya Kamçılı Sultan !..." Kamçılı Dede cevap verir. " Sabret ya Reis Sultan, af cezadan daha makbuldür !..."

Kandırılmış Sultan Demirci-Kula sınırındaki Yağcı Dağının zirvesinde bulunan bir kuyunun yanında medfundur. Anlatılır ki, iki asır kadar önce Horasan'dan gelerek Yağcı Dağının zirvesinde bugünkü gömülü bulunduğu yere yerleşmiştir. Bu zatın geldiğini haber alan ve nasıl yaşadığını merak eden bölgenin voyvodası Hacı Şabanzade bir gün 20 atlısıyla beraber ziyarete gelir¹³³. Bu zat voyvodanın yanına gelmesinden çok memnun olarak kendilerine akşam yemeğine kalmaları için ısrar eder. Hacı Şabanzade teklifi kabul ederek akşama kalır. Bir yandan da bu kadar adamın ve hayvanlarının nasıl yedirilip içirileceğini merak etse de, sabırla neticeyi bekler. Bu zat yaktığı küçük bir ateşin üzerine koyduğu ufacık bir çömlekle bir yemek hazırlamaya başlar ve diğer taraftan da ufak bir ahar (yemlik) da bulunan arpayı hayvanların önüne koyar. Yemek pişince ağa ve maiyetini sofraya davet eder. Kendisi ile beraber 22 kişi o ufacık çömlekten tıka basa yedikleri halde çömlekteki yemek eksilmez ve hayvanlar da aynı şekilde doyuncaya kadar yedikleri halde yem de hiç eksilmez. Hacı Şabanzade, "Derviş bu ne hikmettir!

¹³² İsmet Alpaslan. Demirci Efsaneleri

¹³³ İsmet Alpaslan. a.g.e

22 kişi bu ufak çömlerden, hayvanlarımız küçük bir ahardan yeyip doyup kandık", der ve bundan sonra bu keramete izafeten dervişin adı 'Kandırmış Sultan' olarak kalır. Yağcı Dağı bu hadiseden sonra dervişe verilen adla 'Kandırmış Sultan Dağı' olarak anılmaya başlar, ancak İstiklal Harbinden önce Yağcı Dağı adını alır.

Kulak Dede'nin kabri Ziya Gökalp Nurettin Kelem İlköğretimokulu altındaki yolun kenarında idi. Bu gün yeri kaybolmuştur. Halk arasında bir adı da Zincirli Arap Dede'dir.

Kutbü'l aktab Hasan Efendi hakkında Evliya Çelebi Seyahatname'sinde "Eski Caminin bitişinde uçurum başında bir kargir türbede medfundur", demektedir¹³⁴. Yarköprü yapılmadan önce yolun kayması sonucu üç kabir halinde olan türbe sonradan bir kabirde birleştirilerek bugünkü durumunu almıştır. Burada kendisi, ailesi ve kızının yattığı söylenmektedir. Anlatıldığına göre, bu zat Saruhanoğulları Beyliğı zamanında yaşamış olup şöhreti Demirci dışına yayılmış olduğundan zamanın beyi Manisa'ya çağırır ve görüşme sırasında yemek ikram eder. Yemeğı yemeyen Kutbü'l Aktab Hasan Efendi ısrar karşısında sofradaki ekmeğı eli ile sıkarak ekmekten kan akıtır. "Böyle mazlum ahı ile yoğrulmuş ekmeğı yiyemem", der. Bey bu keramet karşısında kızmakla beraber bir şey diyemez, "Ben de senin ziyaretine geleceğim", diyerek uğurlar. Bir zaman sonra Hasan Efendi, ilerden beyin maiyetiyle tozu dumana katarak geldiğini görür ve Allah'a iltica ederek, "Ya Rabbi, bana bu adamın yüzünü gösterme, benim

¹³⁴ Evliya Çelebi. Seyahatname. IX. Cilt. Sh. 49. İstanbul. 1935

emanetimi al", diye yalvarır ve aile efradı ile birlikte vefat eder, oraya defnedilir.

Sefer Efendi Horasan erenlerinden olup Demirci fatihlerindendir. Kıran (Şeyh-i İlahi) Camii'nin bahçesinde medfundur ¹³⁵. Cami bahçesinin güney batısında tarihi kütüphane ile kiblede mihrabın önüne gelen kısımda Sefer Efendi'nin yeri değişmiş olarak yeni kabrinde yatmaktadır.

Toprak Dede adıyla da bilinen **Sultan Dede**'nin kabri, ilçeye 47 km. mesafede bulunan Borlu bucağına bağlı *Şelekler* köyünün batısında Topraktepe üzerindedir. Anlatılır ki, Sultan Dede, bekar ve aynı zamanda ermiş, sarışın, güzel bir kızmış ¹³⁶. Köy çeşmesine ara sıra suya gelir, evine su götürürmüş. Bir gün suya gelirken, Kurban Ali adında bir çoban, onun peşine düşer, kendisiyle evlenmesini teklif eder. Kurban Ali'nin davranışını kendisine yapılmış bir sarkıntılık kabul eden Sultan Kız, çobanın kolundan tutarak, "Bismillah, ya Allah..." deyip onu 500 metre uzaktaki tepeye fırlatır. Sultan, Ali'nin

¹³⁵ Şehrin Yukarı Kıran mevkiinde, Yenice Mahallesi, Kıran Caddesi ve Akdere Caddeleri üzerindedir. Cami Anadolu'ya Nakşibendiliği getiren Simavlı Abdullah Şeyh-i İlahi (v.1491) adına yaptırılmıştır. Daha sonra Kıran yangınında yanarak Mahmut Çelebizadelerden Hacı İsmail Ağa tarafından kütüphane ve medreseler ilave edilerek esaslı surette tamir ettirilir. 1950 yangınında ise medreseler ve cami yanmış, bilahare halk tarafından cami tamir ettirilerek vakfen ev ve dükkanlar ilave edilmiştir. 1970 depreminde de cami muhtelif yerlerinden çatlamış olduğundan halk tarafından toplanan paralarla gerekli tamirat yaptırılmıştır.

¹³⁶ İsmet Alpaslan. Demirci Efsaneleri

arkası sıra gider, ölmediğini görünce, ikinci kez fırlatır ve çoban Ali köyün üstünde, düştüğü yerde ölür. Ali'yi oraya gömerler. Dede olarak bilinen Sultan Kız öldüğünde daha yukarıdaki tepeye defnedilir.

Sultan Dede türbesi ziyaretgah olup çevre köylüler, yağmur duasını ve hıdrellez kutlamalarını burada yaparlar. Çocuğu olmayan kadınlar da bu türbeye giderek dua eder, namaz kılarlar.

Şeyh **Hacı Nuri Efendi**, Mevlevi tekkesi şeyhlerinden olup Demirci'nin yetiştirdiği mümtaz şahsiyetlerden biridir. Memlekete her hususta büyük fayda ve hizmetleri olur. Demirci'de 1900'lerde birkaç dönem Belediye reisliği yapmış olan Nuri Efendi, çarşı ve sokaklarda mevlevi kıyafeti ile dolaşır, başta sikke, üzerinde de uzun entari ve topuklarına kadar Şam hırkası giyer, yaz kış elinden şemsiyesini bırakmaz. Halktan azami hürmet görür. Kadir geceleri dervişlere ve halka süt ikram etmesiyle meşhurdur. Hacı Nuri Efendi'nin Demirci'de ilk Mevlevi tekkesinin açılışından sonra 70-80 kadar Mevlevi dervişi olur. Vefatından sonra tekkeye başka şeyh gelmez ve tekkelerin kapatılmasına kadar bu böyle devam eder.

Kadirî tarikatından Kayyumzâde Eş-Şeyh Elhâc **Mehmed Tahir Efendi**'nin kurduğu, Tenekeli Tekke diye anılan Kadirî tekkesinin vakfiyesindeki bilgilerden, bu tekkenin Sofular Mahallesinde kurulduğu ve Kadirî

tarikatinin Eşrefiye koluna ait olduğu anlaşılmaktadır¹³⁷. Demirci'de aynı tarikatın Rûmiye koluna ait Sinan Efendi Mahallesinde bir tekkesi daha bulunduğu, tekkeye ait vakfiyelerden ve halen camide bulunan tarikatın bu koluna ait sancağın fotokopisinden anlaşılmaktadır. Vakfiye tekkeyi kuran kişinin kim olduğu, nerede oturduğu, vakfettiği malların neler olduğu, bu malların nasıl ve ne amaçla kullanılacağı, tekkede icra edilecek ibâdet ve zikirler ile vakfın tevliyetinin kime ait olacağı hususlarında bilgiler vermektedir.

Vâkıfın, vakfettiği gayr-i menkuller, Sofular mahallesinde kendi mülk arsası üzerine yaptırdığı cami, tek katlı iki hücre, iki çilehane, bunların yanında vakfiyede sınırları belirtilen iki beyt-i ulvî, sofa, avlu ve suyu bulunan bir bâb mülk menzil, ayrıca vakfiyede sınırları belirtilmiş Serke tımarında Hark deresi yakınında Hacı Ahmed Ağa ismindeki yerde bulunan yedi dönüm bağdan ibarettir.

Menkul mallar içerisinde, bir küçük ve bir büyük bakır çorba sahanı, bir bakır çorba tası, üç küçük bakır lenger, iki küçük bakır yemek tepsisi, bir bakır bakraç ve bir küçük bakır bakraç, bir bakır abdest ibriği, bir bakır kahve güğümünden oluşan bakır mutfak eşyaları bulunmaktadır.

¹³⁷ Ertan GÖKMEN. Demirci Kazasındaki Kadirî Tarikatının Eşrefiye Koluna ait Tekkenin Vakfiyesi. VGM Vakıflar Dergisi Sayı.29

Vakfedilen evde, camide imam ve hatip olanlarla meşihatı ve tevliyeti elinde bulunduranlar oturacaktır. Hücrelerden biri tekkede irşâd vazifesinde bulunan kişinin ikâmetine, diğerleri ise fakirlerin, dervişlerin, zikir ehlinin ve çilekeşlerin barınmasına tahsis edilmiştir. Dervişlerin hücrelere alınması ve çıkarılması ise şeyh efendinin görüşüne bırakılmıştır. Tekkede ve camideki görevliler ile, tekkede yerine getirilecek hizmetler için gerekli olan para, bağdan elde edilecek üzüm geliri ile karşılanacaktır. Ancak bağdan elde edilecek gelir önce bağın tımar edilmesinde ve vergisinin ödenmesinde kullanılacaktır.

Vakfedilen bakır mutfak eşyaları meşihatı ve tevliyeti elinde bulunduran kişilerin elinde bulunacak ve hücrelerde oturan fakirlere ve dervişlere bu kaplarda yemek pişirilecektir.

Görevliler içerisinde imam, hatip ve müezzin, tekke şeyhi ve vakıf mütevellisi yer almaktadır. Bağdan elde edilecek gelirden, bağın bakım masrafı ve vergisi çıkarıldıktan sonra geriye kalan miktardan caminin imamına, hatibine, tekke şeyhine ve vakıf mütevellisine günlük birer akçe verilecektir.

Vâkıfın yaptırdığı camide, farz olan beş vakit namaz ile Cuma ve bayram namazları kılınacaktır. Cuma ve Pazartesi günleri yatsı namazından sonra ve Cuma günleri de Cuma namazından sonra büyük zikir halkası oluşturulacak, oturarak ve ayakta tevhid-i zikir yapılacaktır, zikir sonunda Kur'an'dan bir aşr okunup, hasıl olan sevap önce Hz. Peygambere, onun âl ve ashâbına ve bütün erkek ve kadın müminlere hediye olunacaktır.

Vâkıf, yaptırdığı hücrelerin bir kısmının fakir kişilerle dervişlerin barınmasına tahsis edilmesini ve mutfak eşyaları ile bağdan elde edilen gelirin bir kısmının da hücrelerde barınanların yeme içme hizmetlerinde kullanılmasına şart koşmuştur.

Caminin imâmeti, hitâbeti, büyük zikir halkasının şeyhliği ve vakfın tevliyeti hayatta oldukça vâkıfa ait olacaktır. Vâkıfın ölümünden sonra da bu görevler vâkıfın neslinden gelecek olan erkek evlâtlarının en büyük ve en reşid olanına geçecektir. Ancak, nesli kesilirse, bu görevler Kâdirî tarikatından icazet almış, olgun ve akıllı bir zâta geçecektir.

Vakfın XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren mevcut olduğu tahmin edilmektedir.

Demirci'deki Eşrefiye tarikatına ait camide sadece beş vakit namaz ile Cuma ve bayram namazları kılınmamakta, aynı zamanda haftanın belirli günlerinde zikir âyinleri de icrâ edilmekteydi.

Daha önce şeyhsiz olduğu bilinen Hacı Kerim Ağa Tekkesi Hacı Hamid Ağa tarafından tekrar hizmete açılır. Hacı Hamid'in ölümünden sonra yine şeyhsiz kalan tekke Hacı Tahir Efendi'nin gelişi ile ihya olur. Şeyh Hacı Tahir Efendi dervişlerini alarak Tenekeli Tekke'ye aşure ihyasına giderler ve orada zikir esnasında şeyhin okuyup verdiği lamba camlarını dervişlerden Hacı İbrahim Kaval, Ali Rıza Ertan ve Eşref oğlu Nureddin yemişler ve artan camlar toprağa gömülmüştür. Başka bir aşure gününde kendi tekkesinde gene Şeyh Hacı Tahir Efendi kaynayan aşure kazanını kolunu sıvayarak bir müddet karıştırır.

Hacı Tahir Efendi daha sonra Demirci'den ayrılır ve şeyhsiz kalan Hacı Kerim Ağa tekkesinin bakımsız ve boş kalmış olduğu nakledilir.

Eşrefiye Tarikatına ait tekkenin kurulduğu mahallede bulunan cami günümüzde hâlen "Tekke Câmii" olarak bilinmektedir.

Sinan (Musa) Efendi, Horasan erenlerinden olup Demirci fatihlerindendir. Şehrin kendi adıyla anılan mahallesinde kendi adına inşa edilen caminin bitişiğinde üst katta sandukaları ve alt katta mezar taşları bulunan beş kişi yatmaktadır¹³⁸. Bu beş kişinin kimlikleri hakkında çeşitli rivayetler olmakla birlikte kendisi, karısı ve kızı Şadiye Hatun ile Ayşe Hatun, Sinan Musa Efendi'nin oğulları Mücahit Tahir Efendi, Mücahit Hüseyin Efendi isimlerine ait mermer kitabeler yer almaktadır. Cuma günleri kadınlar toplanarak burada hatim ve duasını yapmaktadırlar. Binanın ön kısmındaki mermer bir bölüm içinde ise Kadiri tarikatının İsmail-i Rumi koluna bağlı şeyhlerden Şeyh İzzeddin Efendi, Hüseyin Efendi, Etem Efendi, Ali Ağa ve diğer bir Hüseyin Efendi yatmakta olup tekke binalarının neresi olduğu belli değildir.

Şeyh İzzeddin Efendi, Sinan Efendi Camii avlusundaki türbenin önünde sarıklı taşların bulunduğu yerde soldan birinci kabirde yatmakta olup Kadiri tarikatının şeyhlerindendir (öl.1843). İstanbul Beşiktaş

¹³⁸ Hacı Zeynep Camii adıyla da anılan mabet Balıkesir Caddesi üzerindedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde sözünü ettiği cami, büyükçe bir bahçe içinde yarım kagir, beşik örtülü ve kiremitlidir.

semtindeki Yahya Efendi dergahından icazet almıştır¹³⁹. Sinan tekkesinde vefatından sonra oğlu Şeyh Hüseyin Efendi (v. 1865), onun vefatıyla da torunu Şeyh Ethem Efendi, ve Şeyh Hüseyin Efendi (v.1916) tekkenin şeyhi olur. Bundan sonra tekkenin işlemediği nakledilir. Halk arasında İzzeddin Efendiyle ilgili anlatılan bir menkıbe şöyledir.

Sındırgı'dan üç kişi şeyh İzzeddin Efendi'nin namını iştirler ve bunu tetkik için ziyaretinde bulunup eğer onda istedikleri kerametleri görürlerse hizmetine girip derviş olmak niyeti ile yola çıkarlar. Yolda gelirken üçü de şeyhten görmek istedikleri kerameti anlatırlar. Birincisi, “biz oraya varınca 13-14 yaşında fidan gibi bir kız kahve tutarsa bu zat büyük velidir”, der. İkincisi, “benim karnım aç arkadaş. Bize yemek ikram ederse”, üçüncüsü ise, “bu kış mevsiminde ve karlı havada dalından yaprağı ile beraber yeni kopmuş üzüm ikram ederse büyük zattır”, der. Onlar Demirci'ye doğru gelirken, şeyh manevi yoldan bu üç şahsın durumlarına ve kendisinden neler beklediklerine vakıf olmuş, bir dervişine eline sepeti alarak Çaylak mevkiindeki bağından bir sepet üzüm getirmesini emretmiştir. Sepetle bağdan üzüm getiren derviş Tenekeli Tekke şeyhlerinden Galip Efendi'dir. Mürid her tarafın karla kaplı olduğu böyle bir kış gününde bağda üzümün olmayacağına ve şeyhin sapıttığına hükmederek kendi kendine söylendiği halde emre itaat ederek bağa gidip asmaların karlarını

¹³⁹ Yahya Efendi Tekkesi, Beşiktaş'ta, Yıldız mahallesi, Yahya Efendi Çıkamazı'nda yer almaktadır. Yahya Efendi tarafından 1538'de kurulmuş olan tekke, mescid, tevhidhane, medrese, hamam, hazire ve çeşitli evlerden oluşan bir külliye niteliğindedir.

silkelediğinde, üzümlerin bütün tazelik ve nefasetiyle dallarda sallanmakta olduğunu şaşkınlıkla görür. Gözlerini uğuşturup bir salkım üzüm yiyerek şeyhine teslimiyeti artar. Sepeti üzümle doldurarak döner. Tekkede ise yemekler hazırlanmaktadır. Aradan bir süre geçtikten sonra üç şahıs gelir ve müridler tarafından karşılanırlar. Müridler gelenlere şeyhin kendilerinin geleceğini bildirerek karşılayıp gerekli ağırlamanın yapılmasını emrettiğini söylerler. Bir müddet sonra şeyh gelenleri huzuruna kabul eder. Hal hatır sorduktan sonra 13-14 yaşlarında fidan gibi bir kız hepsine de kahve ikram etmiş ve birincinin dileği olmuştur. Sohbetten sonra yemek yemeğe davet edilince de ikincisi başını önüne eğmek mecburiyetinde kalmıştır. Fakat üçüncü şahıs bu olanları normal karşıladığı için bıyık altından gülmektedir. Yemekten sonra tam sofra kaldırılacağı zaman bir sepet taze üzüm getirilip sininin üzerine dökülünce bu kerametleri o da kabul etmek zorunda kalmış, böylece şeyh İzzeddin Efendi'nin büyüklüğüne kalpleriyle tam manası ile inanıp bu tarikata intisap etmişlerdir. Bu zatların Sinan Efendi Dergahının mihrabının arkasında gömülü olduğu nakledilir.

Veli Efendi, Reislerin karşı vadisinde Kamçılı Sultan'ın mezarının civarında büyük bir keramet göstermiştir. Anlatılır ki, Veli Efendi devrinin Nakşibendi şeyhlerinden olup dervişleriyle birlikte bir köye giderken vakit daralır ve ikindi namazı geçmek üzere iken bütün aramalara rağmen su bulamazlar. Bu durumda Veli Efendi Cenab-ı Hakk'a iltica ederek duadan sonra elindeki asası ile orada bulunan çınar ağacının köküne vurarak su çıkarır ve bu sudan bütün dervişleriyle beraber abdest alarak cemaatle namazları

kırlarlar. Bu çeşme halen akmakta olup yalnız büyük çınar ağacı zamanla yaşlanarak çürümüş olup ortadan kalkmıştır.

Nurullah Dede yatır, Çamlıca mahallesindeki Kozağaç Camiinin avlusundadır¹⁴⁰. Bu dede hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir¹⁴¹. Demirci ve çevresinin Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından işgal edildiği günlerde, düşman askerleri, Nurullah Dede'nin yatırının yakınına çadır kurarlar. Kendileri ve atları türbenin etrafını pisletir, zarar verirler. Bunun üzerine Nurullah Dede gece kalkıp, kendisini rahatsız eden ve türbesinin çevresini kirleten Yunan askerlerini taşlar. Onlara, "Pislettiğiniz yerleri temizleyin, yoksa başınıza büyük felaketler getireceğim", diye bağırır. Bu uyarı karşısında korkan ve şaşırان Yunan askerler Demirci'yi kısa sürede terk ederler. Halk, Yeniköy, Simav, Gördes, Gediz gibi çevre ilçe ve köylerin Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmasına rağmen, Demirci'nin uzun süre işgal altında kalmamasının ve savaştan az zarar görmesinin sebebi, Nurullah Dede'ye bağlar.

Nurullah Dede'nin türbesi ziyaretgahtır. Çocuk isteyenler, kısmet bekleyenler tarafından sık sık ziyaret edilir. Ziyaretçiler çocukları erkek olursa Nurullah, kız olursa Nuriye adını vaat eder ve Hakk'a yalvarırlar. Geceleri altını ıslatan çocuk bu türbenin etrafında

¹⁴⁰ Evvelce mescit iken minare ve ilaveler yapılmasıyla büyümüş, camiye dönüşmüştür. Vakıf kayıtlarında Kozağaç Mescidi olarak geçer.

¹⁴¹ İsmet Alpaslan. Demirci Efsaneleri

dolaştırılırsa, çocuğun o huyundan vazgeçeceğine inanılır.

Gölmarmara Evliyaları

Osmanlı döneminde Marmara Saruhan sancağına bağlı bir kaza merkezidir. Daha sonra Akhisar'a bağlanarak nahiye haline getirilir. Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin Mahmut Danişmend'e Marmara'da bir çiftlik vakfettiği ve bunun çocukları olan Mehmet ve Ali'ye de Padişah Beratı ile Mutasarrıflık verildiği görülür. Muhtemelen Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği ziyaret yerleri bu zatlara aittir. Yaşar Kalafat Mehmet Ağa'nın oğlu ve kızı ile birlikte türbesinde medfun bulunduğunu kaydeder¹⁴². İshak Çelebi Marmara'nın bir köyündeki çiftliği Ahi Ali'ye vakfetmiş ve onun çocukları Cafer, Ahmet ve Mahmut padişah beratı ile mutasarrıf olmuşlardır. Saruhanoğlu Marmara'da Saka Hacı denilen yeri vakfetmiş, Marmara'daki İçhisar mahallesinde imam olan Mahsur padişah beratı ile buraya mutasarrıf olmuştur.

Marmara 1628 yılından itibaren Manisa'ya bağlı olarak görülmektedir. 1987 yılında ilçe olan Marmara şimdiki Gölmarmara ismini çok yakınındaki göl ve Mermer ocaklarından almıştır. Bir süre Gölmermere olarak geçen isim dile daha kolay gelmesi açısından Gölmarmara olmuştur.

¹⁴² Yaşar Kalafat. Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Gölarmara'nın vasıflarını sıralarken," Saruhan sancağı hakkında yüz elli akçe kazadır", diye söze başlar¹⁴³. Burası Lala Paşa evkafı olarak binikiyüz ev ile on mahalleden ibarettir. Ne var ki, şehrin çok büyük bir kısmı harap halde bulunmaktadır. Bununla birlikte Lala Paşa hayratı "cami-i selatin misal" Eski Cami, medrese, han, imaret, darü'l hadis ve darü'l kurra ve mektep ve çeşmenin tamamı üzerleri kurşunla kaplı eski taş binalardan ibarettir. Şehirde ayrıca minaresi olmayıp pek de mamur olmayan bir Hanife Sultan Camii daha vardır ki, Hanife Sultan bizzat caminin mihrabı önünde kurşunlu kubbe-i ali içinde medfundur. Hanife Sultan menkıbe ve kerametleri bol bir ulu sultandır. Bu camiler dışında zaviyeleri olan şehrin halkı fakir olmakla beraber ayanı tamamen müderrislerden oluşmaktadır. Ziyaret yeri olarak **Hanefi Sultan**, yanında **Mehmet Baba** ve **Ali Baba** isminde zatlar bulunmaktadır.

Çelebi'nin Lala Paşa evkafından saydığı cami bugün Şahuban Camii adıyla da bilinen ve Sarı İbrahim Paşanın kızı Şahuban Hatun tarafından yaptırılmış olan camidir. Belediye binasının yanında Eskicami Mahallesinde yer alan yapının üstünde inşa tarihi 1600 olarak geçmektedir. Kare planlı bir harim ve son cemaat mahallinden ibarettir. Kesme taş ve tuğladan yapılmış, tek kubbeli bir camidir. Yapının arka bahçesinde mezar taşları bulunmaktadır. Bu mezar taşlarının ikisi hala sağlam olup kimlere ait olduğu bilinmemektedir.

¹⁴³ Evliya Çelebi. Seyahatname. Dokuzuncu Cilt. Sh. 63. İstanbul. 1935

Şahuban Medresesi de yine Şahuban Hatun tarafından cami ile aynı tarihte yaptırılmıştır. Günümüze ulaşmayan medrese bölümünde 1. Dünya Savaşına kadar öğretim devam etmiştir¹⁴⁴.

Çelebi'nin Hanife Sultan diye sözünü ettiği kişi, muhtemelen şehirdeki ikinci caminin banisi olan Halime Sultandır. Halime Hatun Camii, Gölarmarmara çarşısı içinde Yenicami Mahallesinde, Şahuban Camii'nin kuzeyinde inşa edilmiştir. III.Mehmet'in 1595 yılında tahta geçmesi ile dadısı ve süt annesi Halime Hatun için yaptırılmıştır. Plan tipolojisi bakımından Şahuban Camii'nin kaliteli bir benzeridir. Caminin kitabesi yoktur. Kare planlı bir harim ve üç bölümlü son cemaat mahallinden ibarettir. Harimin üstü tek kubbe ile örtülmüştür. Minaresi kuzeydoğu cephede camiye bitişik durumdadır. Caminin üst örtüsü ve daha sonra yapılmış olan şadırvanı orjinaldir. Kısmen mermerden yapılmıştır. Halime Hatun Medresesi 1595-1605 yılları arasında Halimehatun Camii avlusunda, caminin kuzey cephesi karşısında inşa edilmiştir. Cami ve medrese bir cadde ile ayrılmıştır. Medrese doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Aslında "U" şeklinde bir yapıya sahipken bugün doğu ve batı kanatları yıkılıp yerine dikdörtgene yakın yeni bir bina inşa edilmiştir.

Medrese odaları bugün müftülük, arşiv, ve bir süreliğine öğretmenler lokali olarak kullanılır. Yapı tamamen restore edilmiştir.

¹⁴⁴ <http://manisa.turizm.gov.tr/belge/1-56260/sahuban-camii-golarmarmara-.html>

Halime Hatun İmaretinin kitabesi yoktur. İmaret “L” şeklinde düzenlenmiştir. Avlunun güney ve doğu yönlerinde kubbeli dört oda mevcuttur. Odaların üzeri kubbe ile örtülüdür. Bu yapı da bir süre öğretmen evi olarak kullanılmıştır¹⁴⁵.

İmaretin güneyinde yer alan Hamam 1595 yılına tarihlenmektedir. Bugün yıkık bir vaziyettedir. Hamam kare plana sahiptir. Külliye gelir sağlamak için çifte hamam düzenlendiği belirtilmektedir. Kubbeleri yıkılmış olup duvarları kısmen sağlamdır. Hamam ve İmarethanenin restore edilip halk kütüphanesi olarak yeniden açılması planlanmaktadır¹⁴⁶.

1898 yılı Maarif Salnamesine göre Akhisar’a bağlı Marmaracık nahiyesinde banisi Hilmiye Hatun (Halime Hatun) olan Hilmiye Medresesi hizmet vermektedir¹⁴⁷.

Abdullah Hulvi Efendi Gölarmarmara’da Eski (pazar) Camiinde mezarı bulunan ve öğrenimini tamamladıktan sonra 1712 yılında ikinci defa şeyhülislam olan Ebeşade Abdullah Efendi Beyazıt Medresesinde müderris olur. Daha sonra Mermere’ye dönerek Pazar Camii ya da Eskicami denilen (Şahuban Camii) caminin yanındaki medrese ve darülhadieste müderrislik ve müftülük yapar. 1746 da vefat eder ve aynı caminin

¹⁴⁵ Altı yıl aradan sonra 2010 Temmuzunda Gölarmarmara Otagarının üst kesiminde öğretmen evi açılır. Bilgisayar salonu oturma salonu ve yatakhane olmak üzere kısımlardan oluşur.

¹⁴⁶ <http://www.golarmarmara.gov.tr/>

¹⁴⁷ Çiğdem Taş. XX. Yüzyıl başlarında Ayfın Vilayetinde Eğitim. Yüksek Lisans tezi. Afyon Kocatepe Üni. Afyon.2006

avlusuna defnedilir. Manzum Kaside-i Ber Tercemesi eserlerinin en meşhurdur ¹⁴⁸. Mezar taşına zamanın şairlerinden Sa’i tarafından şu mısralar nakşedilir.

Marmara müftisi Hulvi pür efdal u kemal
Yani Abdullah Efendi ahsenullahu ileyh
Eyledi ba emr-i Hak dar-ı bekaya irtihal
Maksad-ı sıdk-ı melik üzere ola binyedi’ye
Fevtinin tarihini ihlas ile Sa’i dedi
Göçdü Abdullah Efendi Rahmetallahu aleyh

Gördes Evliyalari

Evliya Çelebi şehri ziyaret ettiğinde Ulu Cami ile Hacı Ramazan Camii dışında diğerlerinin mescid olduğu 11 ibadethane vardır ¹⁴⁹. 1920’lerde ise, Eski Gördes’te yedi tane cami vardı ¹⁵⁰. Bunların tamamı Yunanlılar tarafından yakılmış, bazılarının sadece minareleri kalmış, ancak ikisi dışında hepsi sonradan tekrar yapılmıştır.

¹⁴⁸ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994

¹⁴⁹ Evliya Çelebi. Seyahatname. Dokuzuncu Cilt.Sh.56.İstanbul. 1935. Evliya Çelebi’nin ifadesiyle, “..Ve bu şehir icre cümle elli dükkân ve bir han ve bir hamam cümle bu cisfin evkafıdır kim iradı tamiri cistre masruf olur. Ve bir hamam dahi ve bir medrese ve iki tekve ve dokuz mekteb ve üç han ve altı çeşme âbı hayat vardır.”

¹⁵⁰ Zekeriya Yurdoğlu. Gördes Tarihi. Gördes Belediyesi KültürYayınları. İzmir. 1993

Bunlar, Tersik Başı Camii (Çataloluk camii), Yağcı Emir Camii, Pazar Camii, Divan Mahallesi Camii, Yaka Camii, Gdk Minareli Camii, ve Uzunçam Camii'dir. Yangından önce var olan, sonra tekrar yapılamayan camiler ise, Çınardibi Camii ve Ulu Cami'dir. Cumhuriyetin ilk yıllarında harabe halinde bulunan Ulu Cami yerine ilkokul yapılır. Yanmadan nceki hali ise, kubbesiz, damı kiremitle örtülü, uzun ve güzel minareli bir yapı idi. İinde zeri altın sırma ile ayetler işlenmiş  adet sancak bulunurdu. Bu sancaklar önemli merasimlerde ve asker gurlamalarında ıkarılırdı.

Kapatılmadan nce Gördes'te iki tane medrese vardır. Bunlardan birisi Hacı Numan Efendi Medresesi diğeri ise Tersik Başı (Çataloluk) Camii'nin hemen altında, arada yalnızca bir sokağın olduğu Tersik Başı Medresesi idi. Buradan mezun olana icazet (diploma) verilir, ve mezunlar hocalık, kadılık, müftülük yapabilirdi. Gördes'in kalbur üstü insanları buralarda okumuştu. Kayacık, Hanya (Güneşli) gibi yerlerden de bu medreselere gelirlerdi. Halbuki, 1898 yılında Gördes'te 13 medrese ve 421 ğrenci bulunmaktadır ¹⁵¹. Bu medreseler, Cami Mahallesindeki Gazi Burhaneddin, Yenimedrese, Yağcı Emir, Divan Mahallesinde Hacı Numan, Kozzade, Algirzade, Uzunçam Mahallesinde Uzunçam, Vakıfa, Borlu nahiyesinde Uzuncaltepe, Boyalı Karyesinde Yenimedrese, Salur karyesinde Nasuhzade, Borlu Sabahayak karyesinde Hidayet, Borlu

¹⁵¹ Çiğdem Taş. Maarif Salnamelerine göre XX. Yüzyılın başlarında Aydın Vilayetinde Eğitim. Yüksek Lisans tezi. Afyon Kocatepe ni. Afyon. 2006

Hopar karyesinde Küçük ve Büyük medresedir¹⁵².

Anlatıldığına göre, Cumhuriyetin ilanından evvel Gördes'te bütün tarikatların tekkeleri vardır¹⁵³. Bektaşîler, Rûfâîler, Kadirîler, Mevlevîler, Nakşibendîlerin tekke ve şeyhleri mevcuttur. Bunlar Cumhuriyetle birlikte kapatılır. Bunlardan uzun yıllar varlıklarını sürdürenler Rûfâîlerdir. Rûfâîlerin Gördes'teki şeyhi, **Mutaf Dede** diye bilinen **Mutaf İbrahim Ethem Dede (Dokumacı)** adında saygı duyulan, sevilen bir şahıstır. Ondan sonra Gördes Tarihi'nin yazarı Zekerîya Yurdoğlu'nun dayısı olan rahmetli **Abdullah Otçu** Rûfâî şeyhi olur. Abdullah Otçu evli, çoluk çocuk sahibi bir kunduracıdır. Eskiden beri Rûfâî olduğundan Mutaf Dede'den sonra yerine o geçer. **Helvacı Emin (Çivi)**, **Ressam Ahmet Deringöz**, **Gasperin Ali Rıza (Kan)**, **Hamamcı İbrahim (Altun)** ve birkaç kişi daha Rûfâîdirler.

Anlatılır ki, Sıtkı Bey Eski Gördes'te halen ayakta

¹⁵²“Eski Borlu, Manisa'nın Gördes ilçesine bağlı bir bucaktı. Gediz kıyısında bir ticaret ve kültür merkeziydi. 1959 yılında [Demirköprü Barajı] sular altında kalınca, Eski Borlulular İzmir'e, Salihli'ye, Köprübaşı'na ve Tahtacı'ya dağıldılar. Çoğu o günlerde yeni kurulmuş olan Köprübaşı köyüne yerleşti. Bir kısmı da Köprübaşı'na 7 kilometre ötedeki Tahtacı köyünü tercih etti. Zamanla Köprübaşı ilçe, Tahtacı da belde olup adını "Borlu" diye değiştirdi. Bu isim değişikliği birçok hukuki sorunları da beraberinde getirdi. Çünkü Tahtacı ya da Borlu, Demirci'ye bağlıydı. Eski Borlu ise Gördes'e...” Erkin Usman-Yitik Kent Borlu ve İnsanları'ndan. Kasım 2012'de ise Demirciye bağlı olan Borlu, Köprübaşı ilçesine bağlanır.

¹⁵³gordes.8m.com/

duran Pazar Camiinin karşısında bulunan halı mağazasının önünde oturmaktadır. Mutaf Dede iki jandarmanın önünde caminin karşısındaki yokuş yol üzerinde bulunan adliyeye getirilmektedir. O sırada Tellal Süleyman adındaki bir kişi Mutaf Dede'yle "Hu, Hu, Hu" diye alay eder. Mutaf Dede adama sert bir bakış gönderir. Olaya dükkanının önünde şahit olan Sıtkı Babayigit Bey "Aman Efendim! Ne olur affedin" dese de, Mutaf Dede, "Zülfikâra dokundu, konu benden çıktı. " der. Tellal Süleyman adlı kişi bir hafta sonra tamamen göremez olur ve bir hafta sonra da vefat eder.

Mevlevîlik tarikatı da Gördes'te varlığını devam ettirmiştir. Mülazım Hocaların **Fahrettin Hoca (Önder)** Mevlevîlerin Gördes'teki rehberi idi. Onun vefatından sonra, **Nazmi Çivi** rehberlik eder. Nazmi Efendi sayılan sevilen bir insandır. Senede bir defa Konya'dan **Şeyh Fikri Baba (Mehmet Fikri Metli)** gelir ve Mevlana üzerine sohbetler yapılırdı¹⁵⁴.

Mevlevî kadınlar arasındaki toplantılara rehberlik eden, Fahrettin Hocanın ablası **Fedime Hoca Hanım**'dır. Birisi **Mualla öğretmen** olan sevilen iki hanım Mevlevî daha vardır. Fedime hanım da sevilen sayılan bir hanımdır ve yeni Gördes'te de bu görevini sürdürmüştür.

¹⁵⁴Kur'anın yasak olduğu devirde güzel bir işaretle 6666 adet Kur'an kitabını matbaada bastırıp bütün Türkiye'ye dağıttığının ortaya çıkması üzerine tutuklama istemi ile Adliyeye sevk edilip, duruşma esnasında duruşmayı idare eden hakimnin başına elindeki bastonunu uzatıp hafifçe değdirmesi akabinde haşın olan bu zatın çok mülayim bir hale geldiği ve Medli Baba'yı serbest bıraktığı anlatılır. Konya'da Üçler Kabristanında medfun bulunmaktadır.

Bir süre Gördes'te etkinliğini kaybetmiş olan Uşşakî tarikatı ancak 1950'lerden itibaren tekrar ortaya çıkar. Gördes civarında Kömürcü ve Kula'da varlığını kesintisiz olarak sürdüren tarikatın Kömürcü kolunu **Hacı Halil Efendi** ve oğulları **Sadık ve Kamil Efendiler** temsil etmişlerdir. Buradan yetişen **Yakaköylü Hacı Halil Efendi** faaliyetini sürdürmüştür. Kula kolu ise Saruhanlılı Sami Efendi'nin yetiştirdiği Kulalı Hacı Bekir Efendi vasıtasıyla oluşmuştur. Buradan yetişen **Çakır Emmi** olarak bilinen **Mehmet Aykanat** ile tarikat 1951'den itibaren Gördes'e tekrar ulaşır.

1853 tarihli başka bir belgede *Kayacık* kasabasında Seyfi Baba zaviyesi vakfiyesinin kullanım şartları belirlenmiştir¹⁵⁵. Kayacık'ta bulunan Çatalkaya'da **Seyfi Dede** yatırını mevcuttur. Bu yatırın dışında Saruhanogulları döneminden kaldığı ileri sürülen **Lale Peder** ve **Kurt Dede** isimli yatırlar bulunmaktadır.

Kıranköy'de **Hasmel, Tekke, Yaran, Yaldırık, Mutullah** yatırları bulunur.

İlçeye 12 km. mesafede bulunan *Efendili* köyünde **Yaran Dede** yatırını bulunur.

İlçeye 16 km. mesafede bulunan *Balıkli* köyünde **Menteş Sultan**, yakınlarında **Şakir Efendi** türbesi bulunmaktadır.

İlçeye 25 km. mesafede bulunan *Kıymık* köyünde

¹⁵⁵ Hakkı Karışahin. Gördes ve Çevresinde Dini Hayat. Doktora Tezi. Ankara Üni. 2006

Çırpılı yatırları vardır.

İlçeye 12 km. mesafede bulunan *Bayat* ve 20 km. mesafede bulunan *Dereçifilik* köylerinde dede mezarları bulunur.

İlçeye 20 km. mesafedeki *Şeyhyayla* köyünde 2001’de türbesi inşa edilen ve köyün kurucusu kabul edilen **Şeyh Mehmet**’in kabri vardır.

Ayrıca, eski Gördes’te ismiyle anılan mezarlıkta medfun bulunan **Hüseyini Baba** ve **Bayram** isimli iki yatır olduğu bilinir. Bursalı Mehmed Tahir, Camiü’l Nasayih isimli eserin sahibi olarak tasavvufi şiirler yazan eski şairlerden Hüseyini ile Gördes’te ziyaret edilmekte olan Hüseyini’nin aynı kişi olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu kaydeder¹⁵⁶.

“İlahi sensin olan hallak u mevla
Ki zatındır münezzeh kadrin ala”

Kırkağaç Evliyalrı

Şehir 1350’lerde Türk Kalbuz aşiretlerinden bir kısım halkın Kırkağaç’ın güney batısındaki yamaca, bugünkü Ören mevkiine yerleşmeleri suretiyle kurulur. Anlatılır ki, 40 adet çadır halkından ibaret olan aşiret 40 tane ağacın altına yerleştikleri için o günden beri

¹⁵⁶ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994

kasabanın adı Kırkağaç olarak kalmıştır. Aşiretin ilk camii Ören camii, ilk çeşme suyu Ören suyudur. Bugün sadece restore edilmiş minaresi bulunan eski Ören Camii'nin, yerinde olmayan kitabesinde inşa yılı olarak 1386 görülür. Sarı Hoca Camii'nden 49 yıl önce yapılmıştır. Bir rivayete göre de, Kırkağaç 1432 senesinde kurulur. Kasabanın gelişmesinde Sarı Abdullah Efendi adıyla bilinen ve bütün ülkede şöhret sahibi olan bir alimin Kırkağaç'a yerleşmiş olması etkili olmuştur. Tahrir kayıtlarına göre, Kırkağaç'ın 1350 ile 1380 yılları arasında kurulduğu söylenebilir¹⁵⁷. 1530 yılına kadar, 94 vergi nüfusu, 8111 akça vergi ödeyen 406 kişinin yaşadığı ve köy statüsünü devam ettirdiği görülür. 1530 tarihli tahrir kayıtlarından Kırkağaç'ın, Kanuni tarafından annesi Ayşe Hafsa Sultan'a temlik edildiği anlaşılr. Bu mülkiyet daha sonra vakfiyete çevrilerek, Kırkağaç Köyü Manisa'da Valide Sultan tarafından bir külliye olarak inşa ettirilen hayır eserlerine vakfedilir. XVI. yüzyılın başlarında Kayadibi, Kaş Köyü (bugünkü Karacakaş), Sazluca ile Kırmızı köyleri birer yerleşim merkezi olarak görülmektedir. Aydın Salnâmelerinde Kırkağaç, Saruhan Sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

XIX. yüzyılda Kırkağaç'ın sahip olduğu makarr-ı ulema vasfının daha önceki dönemler için de geçerli olması muhtemeldir. 1898 yılına ait Aydın salnamesinde Kırkağaç Rüşdiyesi 125 ile vilayet içinde en fazla talebe

¹⁵⁷ <http://kirkagac.meb.gov.tr/>

sayısına sahip olan rüşdiyedir¹⁵⁸. Aynı yıla ait kayıtlarda Kırkağaç'ta 28 medrese ve bu okullarda okuyan 508 öğrenci bulunmaktadır. 1899'da öğrenci sayısı 559'a çıkar. Kırkağaç'ın merkez kaza olan Manisa'dan bile fazla sayıda medreseye sahip olduğu, dolayısıyla talebe sayısının da buna bağlı olarak fazlalaştığı, burasının kültür ve eğitim merkezi haline geldiği görülmektedir. Bu medreseler Asmalı, Kara Osman, Bektaş, Çiftehanlar, Yeğenoğlu, Kapacıklı Osman Efendi, Soğuk Çeşme, Musa Efendi, Cebeci, Hacı Süleyman Efendi, Kır Camii, Kerim Ağa, Kurdcuoğlu, Semavi, Karaosmanzade, Sarı Hoca, Hacı Mehmet Ağa, Sandukcı, Örtülü, Acemhanı, Seyid Efendi, Bahçe, Uçarcı, Çorumlu, Ahmet Efendi, Şatır, Osman Efendi medreseleridir.

Karaali mahallesinde bulunan Sarıhoca Camii 1440-50 yılları arasında II. Murat zamanında **Sarı Hoca** diye bilinen Sarı Abdullah Efendi tarafından inşa ettirilir. Sarı Hoca Efendi yaşadığı 1400'lü yıllarda ilmi, felsefi, dini ve tasavvufi alanda talebe yetiştirmiş halka ışık saçan bir din ve ilim adamıdır. Hakkında birçok menkıbe anlatılır.

Sarı Hoca Kırkağaç'ın kurucularındandır. Kayadibi ile Bakır kasabası arasında o zamanlar mevcut Taş köyünde ikamet ettiği tarihlerde Osmanlı padişahı II.Murat ile bu köyde görüşmüş olduğu nakledilir. Sarı Hoca'nın Türkçeye tercüme ettiği Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sini beğenen II.Murat bu hizmetinden

¹⁵⁸ Çiğdem Taş. Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayetinde Eğitim. Yüksek Lisans tezi. Afyon. 2006

dolayı takdir ifadesi olarak Sarıhoca Camiini inşa ettirip Kırkağaç halkını aşar vergisinden muaf tutar ve böylece civardaki bir kısım halk Kırkağaç'a göç ederek buraya yerleşir.

Bir rivayete göre de II. Murat'ın eşi yolculuk esnasında Kırkağaç'tan geçerken rahatsızlanır. Burada Sarı Hoca Efendi'nin duasıyla iyileşir. Bu nedenle padişah II. Murat Sarıhoca Camii'ni ve yanındaki taştan evi yaptırır.

Birgün Sarı Hoca Hazretleri Hacc yolculuğuna çıkmak için oğullarının hazırlanmasını ister. Hazırlıklar yapıldıktan sonra halkla toplu olarak vedalaşırken hoca oğullarına hacc yolculuğundan vazgeçtiğini söyler ve geri dönerler. Oğulları hocaya sebebini sorar. Hoca efendi oğullarına, ölümünün yaklaştığını ve bu yolculuğun yarım kalabileceğini söyler. Hakikaten Sarı Hoca Hazretleri bu olaydan üç gün sonra vefat eder.

Rivayet edilir ki, 1974 yılındaki Kıbrıs Harekatına Sarı Hoca'nın katıldığı, bu savaşta yüzbaşı olarak görev yapan pilota yardım ettiği, daha sonra bu askerin Sarı Hoca'yı ziyarete geldiği, hoca efendinin yıllar önce öldüğünü öğrendiği, bu olaydan çok etkilenip uzun bir süre Sarıhoca Camiinde her türlü hizmette bulunduğu anlatılır.

Cami zamanla cemaate yeterli gelmediğinden halk tarafından bir misli daha büyütülerek bugünkü haline getirilir. Sarıhoca zamanında yaptırılan medreselerde Arapça, matemetik, Farsça, mecelle ahkamı, ve bunun yanı sıra diğer derslerin okutulduğu nakledilir. Sarıhoca

Camii haziresinde bulunan kabirlerde bazı Uşşaki tarikatı hocaları medfun bulunmaktadır. 1864 yılında Kırkağaç'ta müftü olarak görev yapan ve Koca Müftü diye anılan Müftü Tahir Efendi Hicaz'a gider ve buradan dönüşünde Peygamber Efendimizin mübarek sakal-ı şerifini getirip Sarıhoca Camii'ne hediye eder. Halen Sarıhoca Camiinde bulunan ve her sene Ramazan ayının 27. gecesi (Kadir Gecesinde) halk tarafından ziyaret edilen sakal-ı şerif budur.

Karaosmanoğlu Camii 1754'te Abdullah Karaosmanoğlu tarafından, medrese ise, Karaosmanzade Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılır. Bugün talebe odaları ve meşruta yıkılmış olup sadece cami ayakta kalmıştır. Cami 1980'li yıllarda tamirden geçirilmiş ancak orijinallliğini kaybetmiştir.

Hacı Bilal Ağa tarafından yaptırılan Koca Mehmet Ağa Mahallesindeki Asmalı Medrese bugün ayakta değildir. Caminin avlusundan yol geçmekte olup minaresi camiden uzakta, yolun diğer tarafında kalmıştır. Halk arasında Asmalı Cami olarak bilinmektedir. Asmalı Medresenin dersiamlarından Mehmet Efendi'nin naaşı 1938 yılında türbesinin yıkılması sonucu Sarı Hoca Camii'ne nakledilir.

Pehlivanoglu'nun karşısındaki sokaktan girildiğinde ilk köşede olduğu söylenen Bektaş Medresesi halk tarafından yaptırılmıştır. 1904 yılında dersiamı Abdullatif Efendi olup talebe sayısı 15 iken, bugün ne medreseden ne de camiden eser vardır.

Bugün Çiftehanlar Medresesi, şadırvan, talebe odaları, ve iki adet handan da eser kalmamıştır. Cami ise 1940'lı yıllarda Karaosmanoğlu ailesinden bir hanımefendinin üzerine alınmışsa da, daha sonra vakfa devredilmiştir.

Boduroğlu mahallesindeki Yeğenoğlu Camii ve medresesinden herhangi bir iz kalmamıştır. Yeğenzade tarafından yaptırılan medrese ve cami 1940'lı yıllarda Zühtü Eken'in Belediye Başkanlığı döneminde yıkılmıştır.

Bugün Sarı Hoca'nın üst taraflarına denk gelen Kapacıklı Osman Efendi Medresesi, Karacaoğlu Mahallesindedir. Hacı Süleyman Ağa tarafından yaptırılan medreseden ve meşrutadan eser kalmamıştır.

Soğukçeşme Mescidi, Karacaoğlu Mahallesindedir. Bugün cami, medrese ve kuyu yıkılmış olup imam evi vakıflara aittir. Kılıçzade Hacı Hasan Efendi tarafından yaptırılan bu cami Kırkağaç'ın en güzel camii olup iç bezeme ve süslerinin parlaması için kırk köfün yumurtanın akı ile cilalanmıştır. Caminin yerinin, Peygamber Efendimiz tarafından Hacı Hasan Efendi'ye alem-i manada işaret edilmiş olduğu nakledilir.

Musa Efendi Medresesi Karacaoğlu Mahallesinin alt tarafındadır. Burası günümüzde Musalar Mahallesine dönüşmüştür. Ancak medreseden, mescidden ve talebe odalarından hiç bir iz kalmamıştır.

Basmacı Halil Efendi tarafından yaptırılan Cebeci Medresesi'nde 1904 yılında dersiam Abdulmecid Efendi olup talebe sayısı 13'tür.

Hacı Süleyman Efendi tarafından yaptırılan ve ismiyle anılan medrese Sarı Ağa Mahallesindedir. Ayanzade Süleyman Efendi ile karıştırmamak için Hacı Süleyman Efendi veya Büyük Süleyman Efendi ismiyle yad edilen zattır¹⁵⁹. 1904 yılında dersiamları Hacı Süleyman Efendi ve Hacı Mehmed Efendi'dir. Bursalı Mehmed Tahir eserinde şunları yazar.¹⁶⁰ “Asr-ı ahîr efâzılından bir zat olup Kırkağaçlıdır. Bidayeti tahsili meşâhîr-i fûzelâdan Alaşehirli Hacı İbrahim Efendi'den nihayeti Mevlânâ Hadimi'nin torunu ile Konya ulemasından müfti Molla Efendi'dir. İkmal-i tahsilden sonra memleketine avdetle neşr-i ilime başlayub üç defa icazet vermeğe muvaffak olmuştur. 1268 (1852) tarihinde irtihal ederek Eski Mezarlık denilen kabristan'da yol kenarına defn edildi. Bu havalice Kırkağaç'ın makarr-ı ulema vasfıyla şöhretine bais vücud-ı fâzilâneleri olmuştur. Kütüb-ü mevcudeleri nam-ı fazilânelerine mensub medresenin vasatındaki kütübhanede mevkûfdur. Asarı ilmiyelerinden ilm-i adab-i münazara'dan Karatepeli Hâşiyesi matbu Mecami lil Hadimi, Şerhu Hatimetul Usul gayri matbudur. Tarikat-ı Nakşibendiye'den müstahlifdirler.”

¹⁵⁹ <http://www.kirkagac.gen.tr/>

¹⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibba'nın Teracim-i Ahvali. Akademi Kitabevi. Hazırlayan Akif Erdoğan. İzmir. 1994

Kendisi İmam-ı Hadimi'nin torunundan icazet-i mutlaka ve hilafet-i irşad olarak Kırkağaç'a gelmiştir. Hâdim Şeyhleri Nakşi Müceddidi kolundan olup bugün Türkiye'de Nakşiliğin Müceddidi ekolü Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan Efendi'nin talebeleri tarafından temsil edilmektedir. Kırkağaç'a döndükten sonra Sarı Ağa Mahallesinde Hacı Süleyman Efendi medresesini kurmuştur. Medreselerin kapatıldığı 1925 yılına kadar bu medresede eğitim öğretim devam etmiş ve medresenin son dersiamı Karakaşzade Efendi Hazretleri olmuştur. Hacı Süleyman Efendi'den sonra irşad vazifesine Yeğen Osman Efendi, ondan Ayanzade Süleyman Efendi ve ondan da Karakaşzade Efendi ve Musahocalı Mehmet Hilmi Efendiler geçmişlerdir. Yeğen Osman Efendi'nin talebelerinden birisi Ayanzade Hoca diğeri de Danacı Hafız'dır. Bugünkü Danacı Camii'ni İsmet Paşa devrinde satın alarak yıkılmaktan kurtaran kişi Danacı Hafız'dır.

Anlatılır ki, Hacı Süleyman Efendi'nin ilmine Kırkağaç'taki gayrimüslimler bile saygı gösterirlermiş. Hatta Karekin Efendi'nin babası Kirkor Efendi Hacı Süleyman Efendi'yi görünce kendisinden kaçarmış. Kirkor Efendi Hacı Süleyman Efendi'nin çarşıda uzaktan sarığını görse yolunu değiştirmiş. Sebebi sorulduğunda da, “Bu hoca beni Müslüman edecek. Biraz dinledim nerdeyse Müslüman oluyordum. Elinden zor kurtuldum”, dermiş.

Halkın yardımı ile yaptırılan Kır Medrese ve talebe odaları yıkılmış olup bugün sadece camisi ayaktaadır. Burası aynı zamanda Kabasakal Camii olarak bilinir.

Kerim Ağa Medresesi ve talebe odaları yıkılmış, bugün sadece cami hizmet vermektedir.

Emir Ağa'nın yaptırmış olduğu Örtülü/Kurşunlu Medrese, Kırkağaç'ın en büyük medresesi olup kubbesinin çatısı kurşunla kaplı olduğu için halk arasında bu isimle anılmıştır.

Ayanzade Medresesi veya Kurşunlu Medrese o devrin en önemli medreselerinden birisidir. Ayanzade Caminin avlusunda tavus kuşlarının dolaştığı nakledilir ¹⁶¹. Celal İçöz tarafından 1930'lu yıllarda yıktırılan caminin kurşunları bir hurdacıya satılır. 1970'li yıllarda merhum Abdullah Çıvgın öncülüğünde caminin arsası hurdacıdan geri alınarak aynı yere yeniden yaptırılır.

Osmanlı Maarif Salnamesinde Ziver Ağa Mahallesinde olduğu belirtilen Kuşcuoğlu Medresesi'nden bugün hiçbir iz yoktur. Ancak camisi ayakta olup halk arasında Kuşçu Camii olarak bilinir. Ziver Ağa Mahallesine bugün Kırkağaç'ta Zorağa Mahallesi denmektedir. Medrese talebelerinin iâşesi halkın yardımı ile sağlanmakta idi.

Yine Maarif Salnamesinde Ziver Ağa (Zor Ağa) mahallesinde olan Semavi Medresesi'nin dersiamlığı

¹⁶¹ Karaosmanoğlu ailesi içinden çıkan alimlerin en ünlüsü, mezarı Kırkağaçta bulunan Ayanzade Hocaefendi'dir. Asıl Adı Süleyman bin Zühdü olan Hocaefendi'den " Osmanlı Müellifleri" isimli eserin yazarı Bursalı Mehmed Tahir Bey sitayişle bahsetmektedir.

1904 yılında boş görünmekte olup halkın yardımı ile yaptırılmıştır. Burada da talebelerin ihtiyacını halk karşılamaktadır.

Bânisi Cin Osman Ağa (Kara Osman Ağa) olan Karaosmanzade Medresesi bugünkü Cin Osman mahallesindedir. Burası aslında cami, medrese, dükkanlar ve hamamdan müteşekkil bir külliye'dir. Dükkanlar Cin Osman Ağa vakfına (Kara Osmanoğlu Vakfı) ait olup caminin ve medresenin imam ve dersiam maaşları ile talebelerin iâşesini temin etmektedir. Medrese 1930'lu yıllarda belediye tarafından, hamam ise 1970'li yıllarda Karaosmanoğlu Ailesi tarafından yıktırılır. Hamamın olduğu yerde bugün çocuk parkı vardır. Camisi halk arasında Orta Cami olarak bilinmektedir.

Sarı Hoca Medresesi, Hıdır Ağa mahallesinde olup medreseyi yaptıran Hacı Süleyman Ağa'dır. Ancak bugün medreseden, imam ve müezzin evlerinden, etrafındaki halkın oturma odalarından ve türbelerden eser kalmamış olup sadece cami-i şerif ve haziresinde sekiz on mezar kalmıştır.

Hacı Mehmet Ağa Medresesi Kara Ali mahallesindedir. Küçük Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılan medreseden bugün hiçbir iz yoktur. Dersiamı İsmail Efendi aslen İçelli olup Ayanzade Süleyman Zühdi Efendi'nin hocasıdır. İsmail Efendi bir dönem Kırkağaç'ta müftülük de yapmıştır.

Sandukcu Medresesi, Kara Ali mahallesinde olup halkın yardımları ile yapılmıştır. Burada talebelerin iâşesi yine halk tarafından karşılanmakta idi.

Acemhanı Medresesi, Küçük Musa Ağa Mahallesindedir. Burası bugün Musalar Mahallesi olarak bilinmekte olup medrese Çamlıbahçe civarındadır. Halkın yardımı ile yaptırılan medrese 1930'lu yıllarda belediye tarafından yıktırılmıştır.

Seyid Efendi Medresesi Büyük Musa Ağa Mahallesindedir. Büyük Musa Ağa Mahallesi Küçük Musa Ağa Mahallesi ile birleştirilerek bugünkü Musalar Mahallesi teşekkül ettirilir. Halkın yardımı ile yaptırılan medreseden bugün iz kalmamış olup 1940'lı yıllarda belediye tarafından yıktırılmıştır. Burada da talebelerin iâşesi halk tarafından karşılanmakta idi.

Bahçe Medresesi Büyük Musa Ağa mahallesinde olup bu medresenin yeri tespit edilememiştir.

Uçarcı Medresesi Boduroğlu mahallesinde olup halk tarafından inşa edilmiştir.

Çorumlu Medresesi ve Ahmet Efendi Medresesi Bakır Cedit mahallesinde olup halk tarafından inşa edilmişlerdir.

Şatır Medresesi Gelenbe Yenice mahallesinde olup halk tarafından inşa edilmiştir. Gelenbevi İsmail Efendi ilk eğitimini burada almıştır.

Maarif Salnamesine göre Akhisar'da 16 medrese, Manisa'da 35 medrese ve 310 talebe varken Kırkağaç'ta 26 medrese ve 508 talebe vardır. Kırkağaç'taki sıbyan mektepleri, rüşdiyeler ve gayri Müslimlere ait okullar da

eklendiğinde 1904 yılında Kırkağaç'ın eğitimde ulaştığı nokta gözler önüne serilmektedir.

Nakledilir ki, Ayanzade Süleyman Zühdi Efendi Hazretlerine Bursa Karacabey'den, Konya Seydişehir'den talebe gelmektedir. Bu talebeler arasında en önemlilerinden birisi daha sonra Beyşehir Müftüsü de olan Mehmed Hilmi Efendi'dir¹⁶².

1898 yılında Kırkağaç Rüştîyesi Muallim-i Evveli Mustafa Efendi, Muallim-i Sânisî Tahir Efendi olup Hüsn-i Hat (Güzel yazı) hocası Hulki Efendi'dir. Talebe sayısı 125'dir.

Gayri Müslim Okulları, Kuşadası Metropolitliğine bağlı olmak üzere iki erkek ve iki kız Rum Okulu bulunmaktadır. Erkek öğrenci sayısı 60 olup kız öğrenci sayısı 43'dür. Narikyan isimli Ermeni Okulunda 68 erkek ve 57 kız, Vartohyan isimli bir diğer Ermeni Okulunda 54 erkek ve 39 kız öğrenci eğitim görmektedir. Gayri Müslim okullarının hepsi rüşdiye seviyesindedir.

Kırkağaç'ta 1898 yılında iki adet halk kütüphanesi vardır. Bunlardan bir tanesi Somalı ismi ile bilinmekte olup 1833 yılında Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır.

¹⁶²Osmanlı medreselerinde hocaların talebelerine ikinci isim (mahlas) vermeleri adettendir. İçelli İsmail Efendi talebesi Ayanzade Süleyman Efendi'ye Zühdi mahlasını vermiştir. Ayanzade Hoca da Karakaşzade Hasan Efendi'ye kendi mahlası olan Zühdi ismini verirken, Musahocalı Mehmet Hocaefendi'ye Hilmi mahlasını verir.

Bu kütüphanede 384 adet el yazması kitap bulunmaktadır. Diğer kütüphane ise Kebir-i Daire ismiyle bilinmekte olup, 1887 yılında Hacı Sadık Ağa tarafından yaptırılmıştır. 670 adet el yazması kitap bulunmaktadır.

Anlatılanlara göre, aslen Horasan Erenleri'nden olan **Abi(d) Dede**, Sarı Hoca'nın hocasıdır. Bu muhterem kişi, ömrü boyunca hiçbir namazın farzını kaçırmamış. Mezarı Bakır Dağı'nın üzerinde, çamlık bir alandadır. Her yıl baharın sonuna doğru evlerden yağ, un vs. toplanır, kurbanlar kesilir ve yatırın başında toplanan çok sayıda insana kazanlarla yemekler pişirilir, birlikte yenir, fakirlere dağıtılır. Özellikle kuraklık olduğu zaman mezarının başında toplanılıp yağmur duası edilir.

Kırkağaç'ın Osmançavuş yaylasında kutlanan ve geleneksel hayrı olan Abid Dede hayrı, her yıl büyük bir katılımı ile gerçekleştirilir. Kırkağaç, Bakır ve Çiftlik köyündeki hayırseverler tarafından Mayıs sonu veya Haziran başında gerçekleştirilir.

Sarıkız, anlatıldığına göre, Sarı Hoca'nın kardeşidir. Sarıkız'ın çam ağaçlarını koruduğuna inanılır. Çam ağaçlarından odun toplanıp eve götürülmez. Aksi takdirde Sarıkız'ın o kişinin rüyasına girip hesap sorduğu anlatılır. Sarı Hoca'da olduğu gibi Sarıkız'ın da çocuğu olmayan çiftlere bir umit olduğu söylenir.

Anlatılır ki, **Keman Dede**, aslında İslam'ın emrettiği şekilde yaşamayıp, bütün gün içki içen, keman çalan biri imiş. Öldükten sonra Müslüman mezarlığına gömülmesini istemeyen halk, onu mezarlığın dışında bir yere gömmüş. Zamanla boş alan dolmaya başlayınca,

mezarlıkta o şahsın mezarını, halk önemli bir zatın mezarı diye ‘dede’ yapmış, adı da Keman Dede olmuş. Bugün artık orada dilekler dileniyor, mumlar yakılıyormuş.

Arap Dede’nin mezarı ilçe merkezi ile Kayadibi arasında bulunmaktadır. Kabrin başında iki selvi ağacı vardır. Burada halk arasında toplanan yağ ve unla hayır için gözleme yapılır, dualar edilir, dilekler tutulur.

Kula Evliyalari

Germiyanoglu II. Yakup Bey 1300 yılında Anadolu Selçuklu Devletinden ayrıldıktan sonra Batı Anadolu’da Bizans’ın elinde bulunan yerleşim merkezlerine fetihler düzenler. 1304 yılında Kula yakınındaki Alasehir’i (Philadelphia) kuşatır, ancak Bizans İmparatorluğunun yardima çağırıldığı Katalan kuvvetlerinin gelmesiyle bu bölgeden geri çekilmek zorunda kalır. Bazı araştırmacılar bu savaştan önce de Kula’nın Germiyanogulları’nın elinde bulunduğunu, fakat Alasehir kuşatmasının kaldırılıp Türklerin geri çekilmeleri sırasında Katalanlar’ın Kula’yı aldıklarını belirtirler. Germiyanogulları’nın bütün toprakları 1390’da Osmanlıların eline geçer. Şehir bundan sonra merkezi Kütahya olan Anadolu eyaletinin merkez sancağına, daha sonra da Aydın vilayetinin Saruhan sancağına bağlanır.

II. Beyazıt devrine (1481-1512) ait tahrir defterlerine göre Kula'da üç mahalle (Uşaklı, Mihmad Mescidi ve Cami mahalleleri) ve toplam 214 hane, 1520 tarihli tahrir defterinde dört mahalle (Uşaklı, Mihmad Mescidi ve Köhne Camii, Seyfettin Camii) toplam 273 hane olduğu öğrenilmektedir. Daha sonraki yıllarda hane sayılarındaki azalma dikkati çeker. 16. yüzyılın tahrir defterlerinden Kula'nın Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra küçük bir kaza olarak kalmış olduğu anlaşılır. 17. yüzyılda ise gerek mahalle ve hane sayısında gerekse dini ve sosyal yapılarda bir artış kaydedilir. 18. yüzyılda yoğun bir mimari faaliyetin olduğu görülür. 19. yüzyılın sonlarında Şemsettin Sami Kula'da nüfusun 10.041 olduğunu, 30 cami ve mescit, üç hamam, iki han, 15 çeşme bulunduğunu belirtir.

Kızılkaya Mahallesi'nde, Kışla Meydanı'nda bulunan **Tahir Efendi** türbesi'nin ne zaman yapıldığı bilinmiyor. Daredede ismiyle de tanınan Tahir Efendi'nin Horasanlı olup, Halveti tarikatını yaymak amacıyla Kula'ya geldiği söylenir. Asıl isminin Şih Es'adullah Efendi olduğuna eski vakıf kayıtlarında rastlanmaktadır. Türbesinin mimari yönden bir özelliği bulunmamaktadır. Günümüzde kabri ziyaret edilmektedir.

İlçe merkezinde, Çarşı Camii yanında bulunan **Süleyman Şah** türbesinin etrafında daha önce

dükkanların yer aldığı ileri sürülür¹⁶³. 2012 Ekiminde ziyaret edildiğinde restore edilmekte olan türbenin, etrafındaki dükkanlar kaldırılmış olmasına rağmen bir çevre düzenlemesine ihtiyaç olduğu görülmüştü. Kare plana sahip olan türbenin, kubbesi kiremitlerle örtülü olup kubbeye geçişlerde tromp kullanılmıştır. Yapıya giriş, doğu cephesinden sağlanmaktadır. Güney duvarı sağır olup, batı ve kuzey cephelerinde birer pencere açıklığı vardır. Doğü cephesinde girişı, sivri kemerli olup eyvan şeklindedir. Türbe kapısına birkaç basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Türbenin içinde üç sanduka bulunmaktadır. Sandukalar, zeminden aşağıda yer alır. Bunlardan birisi Germiyanoglu Süleyman Şah'a diğeri ise hanımı olan Celaleddin Rumi'nin torunu **Mutahhare Hatun**'a aittir¹⁶⁴. Küçük bir sanduka daha vardır. Fakat

¹⁶³ Serap Erçin. Kula İlçesindeki, Türk Dönemi Yapıları (Manisa). Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Ün. Kayseri. 2008

¹⁶⁴ Mutahhare Hatun'un kiminle evlenmiş olduğı konusu tartışmalıdır. Yusuf İlgar 'Sultan Divani ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik' isimli eserinde "Sultan Veled bir müddet Afyon'da kalmış ve bu sırada kızı Mutahhare Hatun'u Germiyanlı Savcı Bey'in oğlu Umur Bey'le [v.1348] 1276 M. yılında evlendirerek iki aile arasında akrabalık kurmuştur.", derken, bu evliliğin Süleyman Şah (v.1387) ile gerçekleştirilmiş olduğı da ileri sürülür. Germiyan Beyi Süleyman Şah'dan Mutahhare Hatun'un iki oğlu bir kızı meydana gelir. Çocukları Hızır Paşa, İlyas Paşa ve Devlet Şah Hatun. Süleyman Şah kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid ile evlendirmiş ve kızının çeyizi olmak üzere Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Eğrigöz dolaylarını Osmanlılar'a bırakmıştır. Böylece büyük

kime ait olduğu bilinmemektedir. Bu sandukalar, demir parmaklıklarla çevrilmiştir. Kubbeye geçişlerde kullanılan tromplar beyaz sıva ile sınırlandırılmıştır. Türbe içindeki sandukalardan birisinde “...Germiyani Süleyman Şah ruhuna fatiha” yazılıdır.

Germiyanoğlu Süleyman Şah’ın 1381’de kızı Devlet Hatun’u Yıldırım Beyazıd ile evlendirerek Kütahya, Simav, Emet, Tavşanlı’yı çeyiz olarak verdiği bilinmektedir. Daha sonra Süleyman Şah’ın Kula’ya gittiği ve 1387 yılında vefat ettiği ve buraya gömüldüğü anlaşılmaktadır. Türk kültürünün ve Türkçenin gelişmesine büyük emeği geçmiş olan Süleyman Şah, sağlığında Kula’da yaptırmış olduğu Gürhane Medresesi’ne defnedilir¹⁶⁵. Bugün kabrinin bulunduğu türbenin sağ tarafında da Rükneddin Hazretlerinin mezarı mevcuttur.

Eski Halveti şeyhlerinden **Kemal-i Halveti I.** Murad Hüdavendigar Gazi (1326-1389) devrinde Kula’da inşa edilen zaviyede irşadda bulunur¹⁶⁶. Vefatında Uşşaki Mahallesine defnedilir. Yazdığı şiirler Yunus Emre tarzındadır.

fedakârlıklarla dostluk ilişkisi kurmaya çalışan Süleyman Şah, Kula’ya çekilir (1381). Hızır Paşa Afyon’daki Mevlevihaneyi, İlyas Paşa ise Kütahya’daki Mevlevihaneyi kurar.

¹⁶⁵ Türkler. Yeni Türkiye Yayınları. Cilt 6. Sh. 1249. Ankara. 2002

¹⁶⁶ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994

*Ab-ı hayat içmeğe şayeste nem gerek
Hem ol şaraba zarf olacak cam-ı cem gerek*

Denizli doğumlu **Şeyh Nüzuli Mustafa Efendi** (v.1745) Kula'da Şeyh Abdullah Efendi'ye intisap eder ¹⁶⁷ . Divan-ı İlahiyyat'ını 1707'de tamamlar. Vefatında şehrin girişine defnedilir. Halvetiyye'nin Yiğitbaşı Ahmed Marmaravi'nin Ahmediyye silsilesini takip eder.

Seyyid Kazım Kızıllkanat Efendi'nin (1908-1980), babası Urfa 'nın Siverek kazasından Seyyid Ramazan Efendi annesi Molla Seyyid Han kızı Nesibe Hanım'dır¹⁶⁸. Kazım Efendi'nin babası seferberlikte şehit olur. Babasının vefatından sonra tahsilinin devamına imkan bulamadığından, 1927 yılında Mersin'de Jandarma Ast Subay Okulu'na devam eder. Daha sonra 1937 yılında Demirci'ye tayin olur. Bu dönemlerde manayı alemdede ceddî Hazreti Ali, İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin Efendilerle mülakatta bulunur. Kazım Kızıllkanat Efendi, gördüğü manevi rüyaların tesirinde kalarak rahatsızlanır. Bunun üzerine kamil biri olan Müftü Hasan Efendi ile görüşür. Hasan Efendi kendisine bir tarıkata intisap etmesini tavsiye eder. O da Müftü Hasan Efendi'ye intisap etmek istediğinde, "Oğlum Kazım, nasibin bizde değil" diyerek başka bir mürşid bulmasını tavsiye eder.

¹⁶⁷ Kenan Erdoğan. Manisalı Bir Şair: Mustafa Nüzuli Efendi ve Taziyetnamesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı 13. Erzurum. 1999

¹⁶⁸ www.ussaki.net/

Kazım Kızıllkanat Efendi, daha sonra Kula'ya tayin edilir ve 1944 senesinde Uşşaki ileri gelenlerinden Hacı Mehmed Ruhi Akhan Uşşaki Efendi ile tanıştırılır. Bekir Sıdkı Visali Uşşaki Efendi'ye biat etmiştir. Uşşakiliğe uzun zaman hizmet ederek Mehmet Ruhi Akhan Efendi'nin vefatından sonra 1976-1980 yıllarında Uşşaki postuna oturarak irşada devam eder. İkinci ve son halife olan Hacı Kazım Efendi Hazretleri, Hacı Bekir Visali Hazretlerine alemleri manada irşad için teslim edilmişlerdir. Bir sene içinde Tarıkı Uşşaki sülûkunu hatmederek, Hilâfeti Uşşakiye ile ikram olunur. Seyyid Kazım Kızıllkanat Efendi, Rumi 1980 yılında 72 yaşında iken Rahmeti Rahman'a kavuşur. Kabri Kula kabristanlığındadır.

Kazım Kızıllkanat Hazretleri'nin mezar taşındaki yazı :

Önyüz

Sırrı aşkıyle erişti Hakka

Murtaza ve Fatmaya ruhun

Nuri paki ceddin Resulullahta

İhvana şefaatta bulun

Paki Hasan Hüseyin cümlesinden

Umarsan gel şefaatt

Hazretin ruhuna oku Kur'an

Salati ikramda bulun

Rahmetullahi Aleyhi ve Rahmeten vasia

Arka yüz

Edeb ya Hu

Ol kibari evliyaullahtan Halvetiyyül

Uşşaki, Kadiri, Rufai ve

Nakşibendi meşayihî kamilinden

El hac es seyyidi
Kazım Kızılkant
Hazretlerinin merkadi şerifidir.

24.12.1980

İlçede ayrıca Hacı Seyyah ve Nalçacı Dede türbeleri bulunmaktadır.

Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî'nin talebesi, Yunus Emre'nin çağdaşı ve en yakın takipçisi bir sûfidir¹⁶⁹. Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Makâlât* adlı eserini Arapçadan Türkçeye çeviren ve aynı zamanda Yunus Emre'nin en yakın takipçisi olan kişidir. Said Emre'nin Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ve Hacım Sultan ile ilişkileri *Makâlât* ve *Vilâyet-nâme*'nin dışında Said'in şiirlerine de yansır. Said Emre'nin şiirlerine ancak Yunus Emre'nin şiirlerinin toplandığı cönklerde rastlanılmaktadır.

Said Emre'nin asıl adı Sadeddin olup, ona Said adını Hacı Bektaş-ı Velî vermiştir. *Vilâyetnâme*'ye göre, Molla Sadeddin aslen Aksaraylı olup, büyük bir âlimdir ve Aksaray'da dört yüz mollaya ders okutmaktadır. Molla Sadeddin, dönemin yaygın geleneği gereği, Kayserili bir âlime bağlıdır ve her yıl onu ziyarete gitmektedir. Bu seyahatlerden birinde Said Emre, Sulucakarahöyük'e yakın Tuzköyü'nde Hacı Bektaş-ı Velî'yi tanır. Önce Hacı Bektaş-ı Velî'ye karşı çıkarsa da, daha sonra etkilenecek ona intisab eder. Bundan sonra Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî'nin on sekiz yıl

¹⁶⁹ Mustafa Alkan. Gemiyan İlnde bir Sufi ;Said Emre

hizmetinde kalır ve burada dönemin sûfî geleneğini öğrenir. Bu dönemde Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî'nin isteğiyle, Makâlât'ı Arapçadan Türkçeye tercüme eder. Nihayetle, Hacı Bektaş-ı Velî, Said'i İç-il (İçel) bölgesine gönderir. Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî'nin ölümüne kadar İç-il bölgesinde sûfî faaliyetlerini sürdürür. Hacı Bektaş-ı Velî'nin ölümünden sonra ise, onun en önemli halifelerinden olan Hacım Sultan'a intisab eder ve Hacım Sultan'ın faaliyetlerini sürdürdüğü Batı Anadolu'ya, özellikle Karahisar-ı Öyük köyü, Sandıklı, Susuz, Uşak, Şeyhlü ve Seyitgazi'yi içine alan, ve o devirde Germiyan ili denilen bölgeye gider. Said Emre, Hacım Sultan Zaviyesi'nin bulunduğu Uşak'ın yakınındaki Hacım köyünden yaklaşık olarak 100 kilometre daha batıda, bugün Manisa'nın Kula ilçesine bağlı Sarnıç köyünde zâviyesini kurar. Bu zâviyenin giderleri için bir vakıf kurulur, zâviyedârlık görevi de 'evlâdiyet sistemi' üzere Said Emre'nin çocuklarına verilir. Zâviyeye zâviyedâr tayini ve gelir gider muhasebelerinin tutulması Osmanlı Devletinin sonuna kadar sürmüştür. Zâviyeden günümüze sadece Said Emre'nin mezarı gelebilmiştir.

Sarnıç adı, 16. yüzyıl Tahrîr defterlerinde geçmez. Tahrîrlerde Şeyh Said'in tasarrufu arazinin Karye-i Pirdepecik'te yazılması, 'Pirdepecik' adı ve bugün hâlen sınır komşusu olan Güvercinlik köyü ile peş peşe yazılması, Sarnıç köyünün eski adının 'Pirdepecik' olduğu izlenimi vermektedir. Sarnıç adı, 18. yüzyıldan itibaren kayıtlarda görülmeye başlar. Sarnıç, önceleri Şehitli Türkmenlerinin kışlağı iken, 20. yüzyılın başından itibaren oymaklar hâlinde yerleştikleri iskân mahalleri olur. Nihâyet burası, 1934 yılında yeniden köy idarî statüsüne yükseltilir.

Said Emre'nin mezarının nerede olduğuna dâir farklı iki kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki manzum Vilâyetnâme'de geçmektedir. Buna göre Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî tarafından İç-il'e gönderilmiş, burada yaşamış, burada ölmüş ve mezarı da buradadır. Mezarın önceleri ziyaretçisi yokken, Karamanoğulları döneminde mezar yeniden yapılarak ziyarete açılmıştır. Bu mezar, Nureddin Sofî (Nure Sofi)'nin mezarı ile birlikte, Mersin'in Mut ilçesine bağlı Hacısait köyündedir. İkinci kayda göre Said Emre, Hacı Bektaş-ı Velî'nin vefatından sonra, Germiyan ilinde faaliyet gösteren Koluaçık Hacım Sultan'a bağlanmış ve hayatını da bu bölgede geçirmiştir. Mut'un Hacısait köyünde olan kabir onun makamı, Kula'nın Sarnıç köyünde olan da mezarı olmalıdır.

Said Emre hakkında yapılan araştırmalar ve tarihî vesikalar onun mezarının, Hacı Bektaş-ı Velî'nin vefatından sonra gittiği Germiyan ilinde olduğunu gösterir. Bugün Sarnıç köyünde Şeyh Said Emre'ye ait olduğu sanılan ve hakkında pek çok menkıbe rivâyet edilen bir mezâr bulunmaktadır. Bu mezar, Said Emre Zâviyesi kompleksinden ayakta kalan tek yapıdır.

Mezar, Sarnıç köyü mezarlığının doğu ucunda, etrafa hâkim bir mevkidedir. Dikdörtgen biçimli mezarın çevresi, değişik cins, boyut ve biçimde kaba yonu taş ve tuğla parçalarıyla örülmüş duvardan oluşan bir çerçeve içine alınmıştır. Sanduka, duvar gibi taşlarla örülüdür. Dikdörtgen biçimli sanduka formundaki mezarın iki ünitesinde mum yakmak ve dilek dilemek için ayrılmış bölümler vardır. Buna göre, mezarın baş taşının altında

“mumluk”, -yöre halkının ifadesine göre- ayak taşının altında da “dilek deliği” yer almaktadır.

Mezar, yöre halkı için en önemli ziyaretgâhlardan biridir. Özellikle çocuğu olmayanlar ile hastalar mezarı ziyaret etmekte ve ona bağlanmaktadır. Bu bağlanma işlemi şöyledir; çocuğu olmayan kadın veya erkek, mezarın ayakucunda iki rekât hâcet namazı kılar, duâ eder, sonra adakta bulunur ve mezarın ayakucunda bulunan ‘adak deliği’nden biraz toprak alır, bu toprağın içinde böcek türü bir canlı çıkarsa -hayrâ işarettir- ağzına veya toprağıyla vücuduna degecek şekilde koynuna atar. Bağlanan kadınsa başörtüsünü, erkekse mendilini mezarın yanı başında bulunan maki (pıynar) ağacına bağlar. Kişi bu bağlanma merasimini bizzat kendisi yapabileceği gibi, bu işlemi bilen ve Şeyh Said Emre’yle bir şekilde râbıta hâlinde olan bir başkasına da yaptırabilir. Yöre eskiden beri konar göçer Türkmenlerin (yörüklerin) kışlağı olduğundan mezara, sahipleri tarafından kısır hayvanlar da bağlanmaktadır. Hacet gerçekleşirse, adak yerine getirilmektedir. Hacette kurban adanmışsa, kurban mezarın başında kesilir ve fakirlere dağıtılır. Şeyh Said Emre’ye bağlandıktan sonra doğan çocuklara erkek ise Said, Emre, Dede, Said Emre, Said Dede gibi isimler, kız ise Said Emre’nin annesinin adı, yani Fadime veya Fadime Ana gibi isimler konulmaktadır. Sarnıç köylüleri, Said Emre’nin mezarını yılda iki kere toplu olarak ziyaret ederler. Ramazan ve Kurban bayramının arefe günü köyün erkekleri, ikinci namazını müteakiben camiden toplu olarak mezarlığa gider ve Said Emre’nin mezarının başında imam tarafından Yâsin, Mülk, Amme, Nâs, Felâk, İhlâs, Fâtiha ve Bakara Sûresi’nin ilk sayfası okunduktan ve toplu

olarak hatim duâsı edildikten sonra, herkes kendi yakınının mezarını ziyaret edip dağılır. Köylülerin kurak mevsimlerde yağmur duası için önce mezarlığa gitmesi, Said Dede'nin mezarının başında kurbanların kesilmesi, mezarlığın batı kenarında yemeklerin pişirilip yenmesi, sonra toplu olarak yağmur duasına çıkılması geleneğe dönüşmüştür. Ayrıca köylüler arasında Şeyh Said Emre'nin ruhaniyetinin köylere bereket getirdiğine de inanılmaktadır. Şeyh Said Emre'ye manen bağlı olanlar onu rüyada, ay dolunayken veya seher vakti kır bir atın üzerinde abdest almaya giderken, namaz kılarken veya kibleye doğru oturmuş halde gördüklerini söylemektedirler. Bunlara göre Said Emre uzun boylu, uzun kır sakallı ve nurani yüzlü bir kişidir. Erenlerle sohbet etmek veya Sarnıç suyuna abdest almak için şeyh bazen kır bir ata binerek, bazen de yıldız kaymasına benzeyen bir ışık şeklinde gidermiş. Said Emre'nin bu yolculuğu esnasında etraftaki ağaçlar, buğdaylar ve otlar hisırtıyla fırtınaya tutulmuş gibi, şeyhin rüzgarına kapılırmış. Said Emre, köylüler tarafından şimdiye kadar üç kere görülmüş. Bunların ilki abdest almak için Sarnıca giderken, ikincisi kirlenen Sarnıcı temizlemesi için manevî bir murâbıtının kapısında, üçüncüsü de Kısmık denilen yerin üst tarafında, bir taşın üzerinde kibleye doğru otururken.

Sarnıç köyü adını, köyün kıblesinde bulunan bir sarnıçtan almaktadır. Bu suya 'Dede Suyu' adı verilmektedir. Sarnıç büyük bir kayanın dibinde, bir gölete akmaktadır. Su kaynağından ne kadar çok akarsa aksın göletten sanki "Zemzem gibi" dışa akmazmış. Hatta yıl ne kadar kurak olursa olsun kaynak yine de azalmaz, kurumaz aynı miktarda akmaya devam edermiş.

Suyun nohut, fasulye ve barbunya gibi zor pişen yemeklerin daha güzel pişmesini sağlayan bir özelliği varmış. Eskiden kaynağın iki tarafında birer incir ağacı bulunmaktaymış. Sarnıç uzun yıllar bu tabii halini korumuş. Köylüler, Sarnıç ovasının arkasında Gediz nehrine doğru akan Ulucak adlı pınarın suyunu evlerine kadar getirince, bu suya uğramaz olmuş. Sarnıç başıboş hayvanlar tarafından kullanılmaz hâle getirilince, köylüler suyu Sarnıcın kenarına yaptıkları bir depoda toplayarak boruyla 150 metre kadar kuzeyden geçen yolun kenarına getirip buraya basit bir çeşme yapmışlar.

Sarnıç Suyu, köylüler tarafından kutsal kabul edilmektedir. Köyde Sarnıcın tabii hâlinin bozulması, bu su ile taharetlenmek ve kadınların muayyen günlerinde, sarnıçtan su almaya gitmeleri mekruh sayılmaktadır. Bir rivâyete göre, lohusa bir kadın Sarnıçtan su almış, ancak testisi paramparça olmuş.

Köyden bir kişi, bir gün bu suyun kenarında abdestini bozduktan sonra, Sarnıçta taharetlenmiş. Su birden çekilmiş ve gölet kurumuş. Daha sonraki bir zamanda Şeyh Said, kendi maneviyatına irtibatlı olan birinin kapısını çalarak, “Kızım Sarnıcın göletini temizleyiverir misin?” dedikten sonra kaybolmuş. Fadime Gedik de, Rahmetli Korucu Süleyman’a “Süleyman Amca! Ben Dede Suyu’nun göletini temizleyeceğim, yanımda durur musun?” diyerek ondan yardım istemiş. Korucu Süleyman da, “Kızım, su artık akıyor ki, Sarı Nurullah orada taharetlendikten sonra, su kurudu” demiş. Fadime Gedik, “olsun ben yine de temizlemek istiyorum” diye ısrar etmiş. Birlikte gidip

göleti temizlemişler. Gölet temizlendiği anda hiç yokken “gömgök” su ile doluvermiş.

Köy 19. yüzyılda sekiz on hane iken, özellikle Cumhuriyet devrinde, Şehitli Türkmenlerinden bir oba bu köye yerleşir. Şehitli Türkmenleri bu köye yerleşmeden önce de, bu köyün merasında kışlamak için gelirlermiş. Bir yörük beyi, Şeyh Said Emre’nin mezarı ile Sarnıç Suyu arasına kışlamak için konmuş (yerleşmiş). Beyin evli üç oğlu, sayısız sürüleri ve bu sürüleri koruyan köpekleri varmış. Köpekler erenlerin hareketlerini hissediyor, şeyh abdest almaya gittiğinde, saldırarak şeyhi rahatsız ediyormuş. Şeyh, yörük beyinin rüyasında görünerek, “beyim köpeklerin beni rahatsız ediyor, evini buradan kaldır” demiş. Adam rüyadır deyip kulak ardı etmiş. Mütââkip günlerde beyin oğulları birer gün arayla ölmüşler.

Bir gün bir canavar -başka bir rivâyete göre bir Yunan askeri- Said Emre’nin mezarını kazıyormuş. Bu hâl Umur Baba dağında yatan Şeyh Umur Dede’ye malûm olmuş. Umur Dede, mezar taşının baş kısmını fırlatarak, -iki mezarın arası kuş uçuşu ile en az 20 km vardır- canavarı veya Yunan askerini öldürmüş. Bu taş şimdi Said Emre’nin mezarının yanındadır.

Şeyh Said Emre’nin mezarına seher vakti, zaman zaman bir ışık demeti inermiş. Bu ışığı gören ondan gözünü ayıramazmış. Işığın indiği sırada Said Emre’nin mezarının etrafında bir aydınlanma olurmuş. Bu ışık, erenlerin birbirlerine ziyarete gidiş ve dönüşlerinde görünürmüş. Bir gün seher vakti, sekiz on kişilik bir grup bütün tarlasına gidiyorlarmış. Said Emre’nin mezarının

yakınından geçerken, tütünlerin üzerine gökten toprak yağıyormuşçasına bir ses duymuşlar. Aynı anda da üzerlerinden kuzeye doğru bir ışık demeti geçmiş, bir süre sonra bir çember oluşturarak yine bir ışık demeti şeklinde yere inmiş. Tarlaya giden grup bu olaya birlikte şahit olmuşlar.

Osmanlı arşiv kayıtlarında, Germiyanogullarının son dönem idarî merkezlerinden biri olan Kula'ya bağlı Sarnıç köyünde, “Şeyh Said Emre” veya “Şeyh Said” şeklinde geçen bir zâviye ve vakıf kaydı ile “Şeyh Said Emre” adında bir mezar bulunmaktadır. Hacı Bektaş-ı Velî'den sonra Hacım Sultan'a bağlanan Said Emre, muhtemelen, İç-il'e dönmeyip, Sarnıç köyünde bir zâviye kurarak buraya yerleşir. Daha sonra onun burada tasarruf ettiği arazi, “ayende ve revende”ye hizmet, zaviyedarlığı evlada olmak şartıyla vakfedilir. Zaviye varlığını Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar korur. Ancak tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bu kurumlara ait vakıflar Millî Eğitim Bakanlığına devredilir.

İlçeye 25, İzmir Ankara karayoluna 10 km. mesafede bulunan *Emre* köyü **Tapduk Emre** tarafından 700 yıl kadar önce Saruhan oğulları Beyliğine bağlı olarak kurulmuş olup Batı Anadolu'da kurulan ilk Türk köylerindendir. Köyün burada kurulmasının nedeni türbenin kuzeyinden geçen ticaret kervanı yoludur. Emre köyü uzun yıllar çevrenin merkezi konumunda bulunmuştur. Bu nedenle köyde cami, hamam, medrese, pazaryeri ve konaklar bulunmaktadır. Günümüzde Yunus Emre ve hocası Tapduk Emre'nin mezarlarının bulunması önemini bir kat daha arttırmıştır.

Emre köyünde bulunan cami inşa kitabesine göre Carullah bin Süleyman tarafından 1547’de yaptırılır¹⁷⁰. Bahçesindeki yakın tarihlere ait bazı mekanların yerinde bir zamanlar medrese odaları olduğu rivayet edilmektedir. Caminin güneyinde bir çeşme güneydoğusunda XVI. yüzyıla ait bir hamam kalıntısı mevcuttur. Bütün olarak bakıldığında, eskiden burada bir külliye varlığından söz etmek mümkündür. Cami kapı kemerinin üzerindeki inşa kitabesinde “Bu şerefli cami ve yüce makamın banisi, güzellikler ve hayırlar sahibi Carullah bin Süleyman’dır. Sene 1547.”, yazılıdır. Yine cami içinde bulunan kitabeden 1809 yılında Şehzade Abdurrahman Efendi’nin camideki resimleri yaptırdığı anlaşılmaktadır. Camideki resimlerde sık rastlanan manzara tasvirleri ve üç ile altı kat arasında değişen apartmanların resmedilmiş olması ilginçtir. Camide en yaygın süsleme konusu olarak karşımıza çıkan natüremortların bazıları ilk bakışta tekrar gibi görünse de bu kompozisyonların hiç biri diğerinin aynısı değildir. Ayrıca cami içersinde bulunan hat sanatı eserler de Hattat Banazlı Mehmet Demni’ye aittir.

I. Dünya Savaşı’nda Yemen Cephesi’nde Kula Redif Taburu’nun Manisa’nın, Kula ilçesi Emre Köyü’nde bulunan Carullah Bin Süleyman Camii’nde 90 yıl boyunca sergilenen sancağı 2004 yılında Genelkurmay Başkanlığı Harbiye Askeri Müzesi’ne bağışlanır¹⁷¹.

¹⁷⁰ Kula-Emre Köyü. Kula Belediyesi Tanıtım Broşürü

¹⁷¹ <http://haber.stargazete.com/eger/1000-yillik-tarihi-camide-yemen-sancagi/haber-691615>

Tapduk Emre'nin türbesi, Kula'nın Emre köyündedir. Yazılı kaynaklar onu Barak Baba, Sarı Saltuk gibi Hacı Bektaş Veli'nin halifesi olarak göstermektedir¹⁷². Tapduk Emre 1200'lü yıllarda burada yaşamıştır ve Hoca Ahmed Yesevi'nin (1093-1166) müritlerinden olduğu kabul edilmektedir. Bir gün Hacı Bektaş Anadolu'daki erenleri yanına çağırır. Tapduk Emre, ben nasibimi aldım, deyip davete uymaz. Fakat Hacı Bektaş'ın ısrarı üzerine dergahına varır. Kendisine gelmeyişinin sebebi sorulur, şöyle cevap verir. "Erenler meclisinde bir gün perde aralığında el uzandı ve bize nasibimizi verdi", der. Hacı Bektaş, o eli görsen tanır mısın?, der. Tapduk Emre, "elbette tanırım. Ayasında yeşil bir ben vardı. O eli bir ordunun içinde görsem tanırım", der. O zaman Hacı Bektaş sağ elini Emre'ye uzatır. Emre o yeşil beni görünce heyecanlanır ve, "Tapduk Sultanım, Tapduk Sultanım", diye bağırır. Aradığı kişinin karşısında olduğunu anlar ve o günden sonra Ermem Şeyhin adı Tapduk Emre olur.

Rivayete göre, Tapduk Emre, Saruhan Beyinin kızı Fatma Sultanı istetmek için annesini Emre köyünden Saruhan Beyinin konağına yollar. Tapduk Emre'nin annesi, Saruhan Beyinin kızı Fatma Sultanı oğluna ister. Saruhan Beyi, Tapduk Emre'nin annesine oğlu kırk yük altın getirirse ancak o zaman kızını vereceğini söyler. Annesi boynu bükük olarak Emre köyüne dönüp durumu Tapduk Emre'ye anlatır. Tapduk annesini tekrar Saruhan Beyine göndererek beyin şartlarını kabul ettiğini bildirir. Tapduk Emre Saruhan Beyinin Emre köyüne gönderdiği

¹⁷² Velayetname. S. 377-382. Alevi Bektaşî Klasikleri. TDV. Ankara. 2007

kırk deveye çuvallar içinde kum ve çakıl doldurarak Saruhan beyine geri gönderir. Çuvallar Sultanın hazinesine boşaltılırken içindeki kum ve çakıllar altın olur. Bunun üzerine hayretler içinde kala Saruhan Beyi de sözünde durarak kızı Fatma Sultanı Tapduk Emre'ye verir.

Tapduk Emre türbesi yapı bakımından Manisa'daki Saruhan Bey'in türbesine benzemektedir. Türbe içinde Tapduk Emre, hanımı Fatma Hatun, kızı Hülya Hatun ve akrabalara ait olmak üzere 10 mezar bulunmaktadır. Türbe kapısının hemen önünde, taşında balta tasviri bulunan mezarın ise Yunus Emre'ye ait olduğuna inanılmakta ve her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Anlatılır ki, Germiyanoglu Yakup Bey'in ve komutanlarından Umur Bey'le (Umur bin Savcı) yöreyi ele geçirdikleri tarihlerde, Umur Bey vefatından önce cenazesinin Umur Baba denilen Kula'nın en yüksek tepesine defnedilmesini vasiyet eder. Bu mezar halen Kula ve çevre köy halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

İlçenin iki km. güneyindeki türbesinde medfun bulunan **Mahmut Dede**'nin kim olduğu bilinmemektedir. Yapının mimari yönden bir özelliği yoktur. Kabri ilkbahar ve yaz aylarında ziyaret edilir.

İlçeye 25 km. mesafede bulunan *Erenbağı* köyünün eski adı Tekke olup vaktiyle bu isimle anılmasına köyde kabri bulunan **Nasip Baba**'nın türbesi sebep olmuştur.

İlçeye 35 km. mesafede bulunan ve bir Karakeçili köyü olan *Bayramşah*’ın isminin, köy kabristanında kabri bulunan **Bayram Şah-ı Veli**’den geldiği söylenir. Anlatılır ki, Bayramşah dağlara çıkar, “Hu!” çekermiş. Dağlar da dile gelir, “Hu” diye karşılık verirmiş. Türbesinin başında büyük bir çam ağacı bulunmakta ve burası çevrede "Yalnızçam" diye anılmaktadır. Bu çam ağacının Bayram Şih öldükten 200 yıl sonra dikildiği ve bugün 500 yıllık olduğu söylenir. Bayramşah köyü ve yakın köyler bu türbede toplanarak her yıl yağmur duası için buluşurlar ve yağmur duasına çıkıldığı günün akşamı yağmurun yağdığı söylenir.

İlçenin güneyindeki Bakacak Mevkii’nde bulunan türbenin **Selver Sultan** isimli bir kadına ait olduğu sanılmaktadır. Selver Sultan’ın kim olduğu bilinmemekte ve türbenin mimari yönden bir özelliği bulunmamaktadır.

İlçeye 22 km. mesafedeki *Kenger* köyünün Muhtarlığı ve İhtiyar Köy Heyeti tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kula Belediyesi’nin destekleriyle düzenlenen ‘Selvili Dede Kültür ve Dayanışma Şenliği’ her yıl gerçekleştirilmektedir.

Selendi Evliyaları

Tarih boyunca istilalara uğramış, birçok devletin hakimiyeti altına girmiş olan Selendi, adını Lidyalılara ait “Slendos” şehrinden almış ve 13. yüzyılın sonlarına

kadar bu isimle anılmıştır¹⁷³. 1243 yılında Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında yapılan Kösedağ savaşıyla Anadolu, Moğollar tarafından istila edilir, Anadolu’da beylikler dönemi başlar. Bu beyliklerden Kütahya ve çevresine hâkim olan Germiyanogulları 1282 yılında Selendi’yi Bizanslılardan alır. Bugün Manisa’nın bir ilçesi olan Kula, 14. yüzyılın ikinci yarısında Germiyanogulları’nın merkezi olur, Selendi de bu şehre bağlanır. Osmanlı Devleti Yıldırım Beyazıt döneminde Batı Anadolu’da beylikler dönemine son verir. Germiyanogulları toprakları da çeyiz yoluyla Osmanlı devleti hakimiyetine girer. Yıldırım Beyazıt Kütahya merkez olmak üzere Anadolu Beylerbeyliğini kurar. Selendi de böylece Simav ve Kula ile birlikte Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girer. Ankara savaşından sonra Osmanlı hakimiyetinden çıkan Selendi 1429 yılında tekrar Osmanlı Devleti’ne bağlanır.

Zeynel Abidin, Ömer Dede ve Nurullah Efendi, rivayete göre İlhanlılar döneminde Selendi’ye irşat için "Bey" olarak gelirler¹⁷⁴. Zeynel Abidin zirvede (Kandırmış Dağında) arkadaşları ile birlikte inzivaya çekilir. Diğer arkadaşlarını oradan yönlendirir. Ömer Dede ve Nurullah Efendi Selendi ve çevresinde halkın birlik ve beraberliği için çalışır, halkın ziraat, hayvancılık ve sağlık yönüyle eğitimi üzerinde dururlar. Nurullah Dede, ilçeye sekiz km. mesafede bulunan Şehirlioğlu köyü civarında medfundur. Mezarının başında anıtı andıran büyükçe bir taş vardır. Kandırmış Sultan’ın soyundan geldiği ileri sürülür. İlçeye 20 km. mesafede

¹⁷³ <http://www.selendi.gov.tr/>

¹⁷⁴ <http://okulweb.meb.gov.tr/45/13/894587/selendi.html>

bulunan Eskin köyünde bir kadında bulunan “Şifa Tası”nın Nurullah Efendi’nin şifa tası olduğuna inanılır. Gene aynı soydan Mehmet ve Eren Dedeler gelmekte olup kabirleri halk tarafından ziyaret edilen yerlerdendir. Bu zatın kabrinin yanında iki tane kuyu vardır ve bunların birisinin suyu soğuk ve tatlı diğerrinin ise tuzludur.

Ömer Dede diye bilinen zatın türbesi ise ilçe mezarlığının zirvesindedir. Kendisi buraya gelerek iyiliklerde bulunmuş çok değerli bir alim olarak bilinir ve saygı duyulur. Birçok ziyaretçi türbeye giderek bez parçası, çaput bağlar ve dileğinin gerçekleşmesi için duada bulunur.

Zeynel Abidin türbesi Yağcı Dağı’nın zirvesindedir. Bu dağın Yağcı, Kandırmış ve Bayraklı olmak üzere çevrede bilinen üç adı vardır. Rivayete göre Yağcı Dağı askeri ve güvenlik olarak haberleşmenin olmadığı zamanlarda çok önemli bir yerleşim alanıydı. Burası Bizanslılar, Osmanlılar ve Cumhuriyet döneminde ise Mehmet Efe ve kuvvetleri tarafından Kurtuluş mücadelesi sırasında gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır¹⁷⁵. Düşmanın nerelerde ve ne yaptıkları hakkında bu dağdan ateş yakarak haber verilir. Zeynel Abidin de burada ikamet eden bir vatanperver alim ve askerdir. Buraya gelenlere kana kana su bulup içirdiği için bu dedenin adına Kandırmış Dede de denilir. Kandırmış Dağının zirvesinde 42 basamaklı bir kuyu bulunur. Buradaki mezarın Kandırmış Dede’nin mi yoksa başka birinin mi olduğu kesinlik kazanmamıştır.

¹⁷⁵ Oktay Akyüz. Her Yönüyle Selendi. Konya. 2002

Kandırmış Dede'nin bu gün ilçeye 18 km. mesafede bulunan Yağcı köyü sakinleri arasında torunları yaşamaktadır. Ağalar lakabıyla anılan derebeylerden en eski kişi olarak bilinen Hacı Mehmet Ağa'nın kabri ve yaptırdığı çeşme köyün ortasında bulunmaktadır. Şabanzade Hacı Mehmet'in civar köylerde (Pınarlar, Pulluca, Terziler, Eskin, Tepeynihan) ve Yağcı'da 18 cami, dokuz çeşme yaptırdığı söylenmektedir. Bu kişinin 1750'li yıllarda yaşadığı ileri sürülür.

İlçeye 33 km. mesafede bulunan Çanşa köyünde, bir türbe bulunmaktadır¹⁷⁶. Anlatıldığına göre, köyde hanımı ölmüş tek kızı olan bir çiftçi yaşarmış. Bu adam tekrar kendine bir eş almış. Üvey anne olan bu eş adamın önceki eşinden olan bu kızı sevmiyormuş. Bir türlü onu kabullenememiş. Elinden gelen kötülüğü bu kıza yapmış. İftiralar atmış, kocasına kızı kötülemiş ve hatta kızın ölmesi için elinden gelen işkenceyi yapmışlar. Öküzlerle çift sürerken sabanın bir yanına öküz bir yanına da bu kızı koşarlar, çift sürerlermiş. Daha sonra ona karşı çirkin iftiralar atılarak babasının kızını fırında yaktığı söylenir. Daha sonraları fırında köylülerden bu kızı namaz kılarken görenler olur. Bu yüzden kızın şehit olduğuna inanırlar. Kızın yakıldığı ve namaz kıldığı bu yeri köylüler imar ederek yatır haline getirir. Gelin olacaklar, çocuğu emmeyen anneler, sünnet olanlar buraya uğrarlar ve dilekte bulunurlar. Köyde bu türbenin ne zamandan beri var olduğu bilinmez. Bundan dolayı buranın eski bir yerleşim alanı olduğu ileri sürülür.

¹⁷⁶ <http://www.selendi.com/koylerimiz/cansa.html>

Turgutlu Evliyalari

1878 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Turgutlu'da 27 cami ve 26 sıbyan mektebi bulunmaktadır. Turgutlu'da medreselerin bir bölümü camilerin yanında ve cami ile aynı adı taşımışlardır. 1898 yılında ilçede 10 medrese görülür¹⁷⁷. Bunlar Yenice Mahallesi'nde Dereköy, Çömlekçi Mahallesi'nde Alanköyü, Menteşe Baba Mahallesinde Limoncu, Cami-i Cedid Mahallesinde Koltuk ve Paşa, Cami-i Kebir Mahallesinde Kuduzoğlu ve Pazar, Orta Mahalle'de Hacı Zeynel, Hacı Muharrem Mahallesinde Hacı Muharrem, Çömlekçi Mahallesi'nde Zat Ağa medreseleridir.

1678'de Zatağa tarafından yaptırılan Zatağa Medresesi¹⁷⁸, 1703 tarihindeki onarımında Tatar usta ve işçilerinin büyük emeği geçmesi sebebiyle Tatar Medresesi olarak da anılır. Yangından önceki Limoncu Camiinin bitişiğinde ve o zamanki “Dedekaraağcı Mezarlığı” tarafında bulunan Limoncu Medresesi mezarlık camii ile, yangından sonra düzenlenen şehir planında, bir yolla ayrılır.

Hacı Zeynel Camii ve Medresesinin yapılış tarihi bilinmemektedir. Önceleri bir mescit olarak yapılan bina daha sonra camiye dönüştürülür. II. Abdülmecit döneminde onarılarak büyütülür ve bu dönemde minaresi yapılır. Bu günkü Namık Kemal İlkokulu'nun batı

¹⁷⁷ Çiğdem TAŞ. Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti'nde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006

¹⁷⁸ Ali Şentürk. Kasaba Anılar, Fotoğraflar, Belgeler.

köşesinde yer alan Koltuk Camii ve Medresesi Kurtuluş Savaşı'nda yanarak kül olur. Pazar Camii ve Medresesi, Camii Kebir ve Pazar Camii olarak da anılır. Bu bina, Turgutlu'da çeşitli vakıf eserleri yaptırarak şehrin fiziki yapısını değiştiren ve Haremeyn Muhasebeciliği de yapan Piyale Çavuş bin Abdülvehap'ın oğlu Sâbık Defter Emimi Mustafa Ağa tarafından 1655 yılında yaptırılır.

Bugünkü Sevinç Parkı'nın olduğu yerde Beşir Efendi tarafından bir cami yaptırılır. 1846 yılında bu Caminin yanına Turgutlu'nun büyük ailelerinden Elhâc Hüseyin Ağa tarafından bir kütüphane inşa ettirilir. Paşa Kütüphanesi ismiyle bilinen bu kütüphaneye değirmen, sebze bahçeleri ve dükkanlar vakfedilerek ayakta kalması sağlanır. Bünyesinde Paşa Medresesi'nin de bulunduğu tahmin edilen bu yapı ve yanında bulunan cami, Kurtuluş Savaşı bitiminde yanarak kül olur. Sözü edilen caminin ayakta kalan minaresi 1946 yılında yıktırılıp etrafı park haline dönüştürülür.

Turgutlu'da bilinen başlıca tarikatlar Rufai, Uşşaki ve Kadiri tarikatlarıdır. Bunlardan Rufai Dergâhı'nın eski adresi, Turan Mahallesi'ndedir. Bu tarikatın bilinen şeyhleri arasında, Hacı Hüseyin Şevki Efendi, Hacı Hüseyin Efendi, Hacı Ahmet Rüştü Efendi, Bucukzade Ali Efendi, Sapçı Mehmet Ali (Bütüner), Ahmet Rüştü ve Sıtkı Simav yer alır.

Uşşaki Tarikatı'nın bilinen adresi ise Altay Mahallesidir. Bu tarikatın bilinen şeyhi Hüseyin Hakkı Efendi olup Altay mah. Dumlupınar sok. 39 numaralı,

eskiden Uşşaki Dergahı olan evin zemin katında, yol kenarındaki kabirde yatmaktadır¹⁷⁹.

Şeyh Hüseyin Hakkı Baba 1810'da Turgutlu'da dünyaya gelir¹⁸⁰. 1880'de vefat eder. İstanbul'a gittiği zaman halifeleri Şeyh Emin Tevfik Efendi'nin Samatya'daki dergahında misafir olur. Galip Bey'in anlattığına göre, Vefatından bir sene sonra mahdumu Muhyiddin Efendi'nin rüyasında görünüp, "Oğlum! Kabrime su geliyor. Bir çaresine bak" diye emr verir. Kabri açıldığında hakikat ortaya çıkar. Cesedi sanki yeni defnedilmiş gibidir. Sadece kefeni sararmıştır. Kasaba halkı gelip ziyaret eder. Kefeni yenilenir. Hazırlanan diğer kabre defnedilir.

Ömer Hulusi'nin halifesi olan Uşşaki şeyhi Hüseyin Hakkı Baba'nın halifeleri Şeyh Mehmet Emin Tevfik ve Ahmed Talib-i İrşadi'dir. Kabri başında şu mısralar yazmaktadır;

*"El-hamdü li-llahi'llezi halaka'l-insane ve'n-nur
Nur-i Muhammedi ile cümle alem oldu pür-nur
Hazret-i kutbü'l-arifin hakkı aziz uşşaki
Zuhuruyla eylemiştı talibani irşadi
Füyuzundan hisseyab olmak dilersen daima
Sa'y-ü gayret et yolunda, fatiha ver, bul şadi
Sene-i irtihalleri 1283
Tarih-i tamir 7.9.1870"*

Onun ölümünden sonra şeyh olarak Mehmet Emin Tevfik'in ismi görülür. Uşşaki Tarikatı'nın son şeyhi **Arif Eren Efendi** 1885 yılında Turgutlu'da doğdu. 1903 tarihinde çarkçı teğmen olarak Bahriye Çarkçı

¹⁷⁹ <http://www.ussaki.net/>

¹⁸⁰ Osmanzade Hüseyin Vassaf. Sefine-i Evliya. Kitabevi. İstanbul.2006.Cilt 4. Sh. 467

Mektebi'nden mezun olan Arif Eren Efendi, Çanakkale savaşları sırasında Yüzbaşı rütbesi ile Seddülbahir Işıldak komutanı idi. “Gece yetmiş bin Tevhid okurdum güvertede, mermiler sağımdan solumdan, üstümden geçerdi,” derdi. 1946 yılında Turgutlu’ya yerleşir ve Uşşaki şeyhi olarak görev alır. Hem Şeyh Şücaadin Aziz Hazretlerinin hem de Şeyh Hüseyin Hakkı Baba’nın torunudur. Arif Eren Baba 8 Mayıs 1967 Pazartesi günü Hakk’a yürür. Mezar taşında şunlar yazmaktadır:

*“Arifem hem Cahidi’yem bende-i Uşşakiyem
Hem müstahlef-i şeyh şücaayem kenz-i irfan
bulmuşam”*

Manisa’da Tarikatlar

Manisa’da Halvetilik

Ögke çalışmasında çevresinde bulunan mezar taşlarından hareketle Revak Sultan Zaviyesinin bir Halveti dergahı olduğu düşüncesindedir¹⁸¹. Buradaki bir şahide dolayısıyla **İsmail Kemal Ümmi** adında bir Halveti şeyhinin varlığından haberdar oluruz. Muhammed Bahaeddin Erzincani’nin (v.1475) halifelerinden olan İsmail Kemal Ümmi’nin vasıtasıyla, kuruluşunda olmasa da sonradan Revak Sultan Zaviyesinin bir Halveti dergahına dönüşmüş olduğu söylenebilir. Ancak Revak Sultan Zaviyesinden hiçbir iz günümüze gelememiştir. Evliya Çelebi, Manisa’daki ziyaretgahlardan söz ederken Kemal Ümmi Baba’nın Türkçe ve Farsça tasavvuffane şiirleri olduğunu aktarır¹⁸². Yörükoğlu’nun bu zât ve türbesi için verdiği bilgiler şöyledir¹⁸³.

*“Akbaldır deresi yakınında, etrafı servilerin,
ağaçların semâya doğru yükseldiği kabristan
ile muhat bir mahalde inşa edilen Revak Sultan
Türbesi’nin şekli, tarz-ı mimarisi Türk’ün saf ve
temiz tarih-i mimarisini canlandırır. Türbenin
kapısı üstünde “Vesia kürsîyyühü’s-semavâtî
ve’l-arz ve lâ ye’uduhü hıfzuhumâ ve huve’l-*

¹⁸¹ Ahmet Ögke.Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî. Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2000

¹⁸² Evliya Çelebi. Seyahatname. 9. Cilt. İstanbul. 1935. Sh.80

¹⁸³ Güröl PEHLİVAN. M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler. MANİSA. Sûfî Araştırmaları. Cilt 2. Sayı 4

alîyyu'l-azîm", ve bunun üstünde okunması kabil olmayan bir tarih vardır. Bu türbeye şimale nâzır bir kapıdan girilir. Kubbenin şekli Türk Selçukî âsarı için zi-hayat bir numûnedir. Tac kubbeden ibarettir."

Kemal Ümmî'nin yaşadığı ve öldüğü yer hakkındaki bilgiler birbirini tutmamaktadır. Anadolu'da meşhur ve çok sevilmesi yüzünden Karaman, Manisa, Mudurnu ve Niğde mevlevîhânelerinde makamları vardır. Çağatay Uluçay makalesinde, "Manisa'nın ünlü Halveti şeyhlerinden olan Revak Sultan'ın Saruhanoğlu İshak Bey zamanında tanzim ettirdiği gurre-i Muharrem 773 tarihli Arapça vakfîyesinde", derken tartışmasız Halvetiliği oldukça erken bir dönemde Manisa'ya getirmiş olur¹⁸⁴.

Ahmed Şemseddin Marmaravî, XV. yüzyılda İzmir'in Saruhan sancağına bağlı iken bugün Manisa'nın bir ilçesi olan Gölarmarmara'da 1435 yılında dünyaya

¹⁸⁴ Halvetiye Tarikatının gerçek kurucusu, "Pir-i Sani" lakabıyla anılan Seyyid Yahya Şirvani (ö.868/1463-64) olup onun yetiştirdiği halifelerden bazıları, Anadolu'ya gelmişler ve Halvetiye'yi Osmanlı toplumunda yaymışlardır. Bunlar Pir Muhammed Erzincani (ö.879/1474), Dede Ömer Ruşeni (ö.1487), Molla Ali Halveti (Ö.?) ve Habib Karamani (ö.1497)'dir. Osmanlı topraklarında Halvetiyenin ilk filizlendiği merkez ise, Pir İlyas Halveti (ö.833/1429) ve Zekeriya Halveti (Ö.?) gibi karizmatik özelliğe sahip şahsiyetlerin çabasıyla Amasya olmuştur.

gelir¹⁸⁵. Marmaravî ismiyle anılmasında doğduğu yerin etken olduğu görülmektedir. ‘Keşfü’l-Esrâr’ isimli eserinde geçen, “Bu fakir Ahmed ki Olsa Halife oğludur ve Marmaravidür”, şeklindeki ifadede adının Ahmed, mahlasının Marmaravî ve babasının adının İsa olduğunu öğreniriz. Yine yazarın Câmîü’l-Esrâr isimli eserinde,

“Saruhanî İbn-i İsa derviş Ahmed ismimiz
Marmarada vâki olmuş mevlidimiz, cismimiz”

şeklinde geçen ifadesi de bu bilgileri teyit eder nitelikte pekiştirmektedir. Marmaravî’nin bu manzum ifadede aynı zamanda Saruhanî mahlasını da kullanmış olduğu görülür. Çocukluk ve gelişme devresini Gölarmarmara’da geçiren Marmaravî, ilk eğitimini babasından almış ve yaşadığı yerde bulunan çeşitli medreselerde zahirî ilimleri öğrenmiştir. Daha sonra tasavvufu ve tarikat terbiyesini bizzat babasının götürerek teslim ettiği ve bir Halveti Şeyhi olan, Uşak’ın Kabaklı Köyü’ndeki Şeyh Alaaddin Uşşakî’den alır. Şeyh Alaaddin Uşşakî’den uzun yıllar eğitim gördükten sonra şeyhinin emriyle Gölarmarmara’ya döner¹⁸⁶. Önceleri çeşitli camilerde vaaz ve nasihatlerle halkı aydınlatan ve daha sonra şeyhinin ahirete irtihaliyle (1485) onun yerine seccadenişin olan Yiğitbaşı Veli, Cumhuriyetten sonra Adakale Mahallesi adını alan, o zamanlar ise “Seyyid Hoca” Mahallesi

¹⁸⁵ Erkan Salan.Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin-i Marmaravi. Keşfü’l-Esrâr. (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-tıpkıbasım). Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2009

¹⁸⁶ Sinaniye silsilesi içinde şu sıra verilir. Hazreti Seyid Yahya Şirvanî, Şeyh Pir Mehmet Erzincanî, Şeyh İbrahim Tacettin Kayseri, Şeyh Kabaklı Alâettin Uşakî, Şeyh Ahmet Şemsettin Marmaravî, Şeyh elhac izzettin Karamanî, Pir Hazreti İbrahim ümmi Sinan

ismiyle anılan yerdeki mescid ve tekkesinde mürşid olarak faaliyetlerini sürdürür. Manisa’da üç sene irşadda bulunduktan sonra bir ara İstanbul meşayihî arasında tarikat işleriyle ilgili bazı batını meseleler yüzünden çıkan ihtilafın çözümüne memur edilerek İstanbul’a çağrılır. O da şeyhler arasındaki ihtilafları halledip şer’a muhalif faaliyet yürüten tekkeleri kapattırarak tarikat eşyasına el koydurur. İnsaf sahibi bazı tarikat mensupları ise Marmaravî’nin ikazları sayesinde yollarını düzeltirler. Burada şeyhler arasında ortaya çıkan meseleyi çözdüğü için “Yiğitbaşı” lakabıyla anılır. İstanbul’dan Manisa’ya döndükten sonra irşat faaliyetlerine devam eden Ahmed Şemseddin Marmaravî 1505 yılında vefat eder. Manisa’da kendi adına yapılan dergâhın bahçesine defnedilir. Eserleri şunlardır.

Camiü’l-Esrâr, genel olarak Allah’ın sıfatlarını anlatan, mesnevi tarzında yazılmış, 834 beyitlik bir eserdir. Ahmet Ögke, eserin çeşitli kütüphanelerde 28 yazma nüshasının olduğunu kaydeder. Müellif bu eseri yazdığını Keşfü’l-Esrâr isimli eserinde belirtmektedir. Mensur bir eser olan *Risâle-i Tevhîd* itikat, şeriat, tevhit gibi konuları işleyen ve 12 bölümden oluşan tasavvufî bir eserdir. Eserin transkripsiyonunu ve dizinini hazırlayarak dil incelemesini yapan Muhsine Börekçi, *Risâle-i Tevhîd*’in çeşitli kütüphanelerde toplam 38 yazma nüshasının bulunduğunu ifade eder. *Ravzatü’l-Vasîlîn* tevhid, Allah’ın birliği ve mahlukatı yaratması, rüya gibi çeşitli konuları işleyen mensur bir eserdir. Bu eserde konular genel olarak soru cevap yoluyla ifade edilmiştir. Ahmet Ögke, eserin çeşitli kütüphanelerde 22 yazma nüshasının olduğunu belirtir. *Mukaddimetü’s-Sâliha* muttakiler, zahir ve batın ilimler, zahitler, tefekkür gibi

konuları işleyen mensur bir eserdir. Mustafa Tatçı ve Halil Çeltik tarafından yayınlanan eserin çeşitli kütüphanelerde 29 adet yazma nüshasının olduğu ifade edilir. *İrfânü'l-Maârif*'in başlangıcındaki 11 beyitlik manzum kısmın dışında kalan bölümleri mensur olarak yazılmıştır. Şeriat, tarikat, hakikat gibi konuları işleyen tasavvufi bir eserdir. Ahmet Ögke, çeşitli kütüphanelerde eserin yedi yazma nüshası olduğunu tespit etmiştir. *Hurde-i Tarîkat*, tarikat adabına ilişkin bilgilerin yer aldığı mensur bir eserdir. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı ve Halil Çeltik tarafından yayınlanan bu eserin tek nüshası Süleymâniye Kütüphanesi'ndedir. *Tabakâtü'l-Evliyâ*, tasavvufia ilgili çeşitli terimlerin açıklandığı küçük, mensur bir eserdir. Eserin üç yazma nüshası vardır. *Risâletü'l-Hüdâ*, tarikat adabı ile ilgili bilgilerin ve çeşitli tasavvufi nasihatlerin yer aldığı mensur bir eserdir. Ögke, eserin sadece iki yazma nüshasından bahseder. *Atvâr-nâme-i Seb'a* müridin ulaşması gereken aşamalar, nefsin mertebeleri, rüya tabirleri gibi konularda çeşitli açıklamalara yer veren mensur bir eserdir. Muhtelif kütüphanelerde beş yazma nüshası bulunan bu eserle ilgili olarak herhangi bir inceleme yapılmamıştır. *Risâle-i Makâlât-ı Şeyh Muhyiddîn-i Arabî*, tarikat ehlinde bulunması gereken özelliklerden bahseden mensur bir eserdir. Çeşitli kütüphanelerde eserin üç yazma nüshası vardır. Eser üzerine herhangi bir inceleme yapılmamıştır. *Ahvâlü'l-Ebrâr ve'l-Mukarrebîn*, ebrârdan, güzel ahlaktan ve tasavvuftan kısaca bahseden eserde, sondaki dört beyitlik manzum kısmın haricindeki kısımlar mensur olarak yazılmıştır. Bu küçük eserin iki adet yazma nüshası vardır.

Bahreyni'l-Aşk, Allah'ın varlığını, insanın diğer varlıklardan üstünlüklerini ve Allah'a ulaşmayı konu edinen iki varaklık mensur bir eserdir. Eserin Millet Kütüphanesinde tek yazma nüshası vardır. *Silsile-i Ehl-i Tarîkat*, Asr-ı saâdetteki Ashâb-ı Suffa'dan bahseden, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye zikir telkinini anlatan ve Hz. Ali'den Marmaravî'ye kadar gelen silsilenin (14 kişi) anlatıldığı tek varaklık mensur bir eserdir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesinde sadece bir nüshası vardır. *Usûl-ı Vusûl-ı İlâhiyye*, tasavvufi konuların ele alındığı ahlakî ve örfî değerlere yer veren, insanın toplum hayatındaki sorumluluklarını ifade eden didaktik bir eserdir. Eserde manzum ve mensur kısımlar karışık olarak yer almaktadır. Eserin transkripsiyonu yapılarak dizini hazırlanmış ve dil özellikleri incelenmiştir.

Bu eserlerin, genel olarak tasavvufi konuları ele alan didaktik nitelikte eserler olduğu görülür. Eserlerde tasavvufi terimlerin ve Arapça ifadelerin kusura mahal bırakmayacak şekilde kullanımı, pek çok terimin anlaşılabilir bir dille anlatımı ve açıklamaların genel olarak ayet ve hadislere dayalı olması Marmaravî'nin Arapçayı çok iyi bildiğini ve alanında iyi yetişmiş bir mutasavvıf olduğunu ortaya koymaktadır. Eserlerin konusu ve işleniş tarzlarına bakıldığında Marmaravî'nin aynı zamanda iyi bir eğitimci olduğu da görülür. Özellikle manzum olarak yazılmış olan Camiü'l-Esrâr isimli eser konuların işlenişi, kafiyelerin ustaca kullanımı ve ifade tarzındaki kusursuzluk müellifin edebî yönünün de güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Hakkında anlatılan menkıbelerden biri şöyledir. Ahmed Şemseddîn hazretlerinin kerâmetleri Mısır'da

Arab Molla namıyla tanınan bir zata kadar ulaşır. Arab Molla, ilmiyle mağrur bir zattır¹⁸⁷. Ahmed Şemseddîn'i imtihan etmek üzere Mısır'dan Manisa'ya gelir. Ahmed Şemseddîn hazretlerini çekemeyenler derhal Arab Molla'nın etrafında tazim, hürmet ve îtibar halkası meydana getirirler. Ona, Yiğitbaşı Velî aleyhinde pek çok sözler söylerler. Bu hal, Arab Molla'nın nefsinin ve gurûrunu okşar. Onlara, "Siz onu bana bırakın. Onun hakkından ben gelirim ve şeyhlik ne imiş ona gösteririm." der. Benlik davasıyla mağrur olan Arab Molla, ertesi gün Yiğitbaşı Velî'nin dergahına gelir. Dergahın bahçesinden içeri girmek üzereyken kapıda iki derviş kendisini karşılar ve, "Ey Molla! Şeyh hazretleri dergahında sizi bekliyor.", derler. Arap Molla geleceğinden hiç bahsetmemiş ve bu dervişlerle de daha önce karşılaşmamıştır. Şaşırır ve dayanamayıp sorar. "Ey Canlar! Yanlışlık olmasın. Siz kimi karşılıyorsunuz. Ben ziyaret edeceğimi bildirmemiştim." Dervişler tatlı tatlı gülümseyerek sorarlar. "Mısır'dan gelen Arab Molla siz değil misiniz?" Molla daha büyük bir şaşkınlıkla, "Evet." diyebilir ve dervişlerin îkazıyla dergâhtan içeri girerek kendisini bekleyen Şeyh hazretlerinin huzûruna varır. Yiğitbaşı hazretleri birkaç talebesiyle sohbet etmekte, onlara İslâmiyetin güzel ahlâkından bahsetmektedir. Molla Arab'ın oturması ile sözüne devam eder. "Ey dostlarım! Kibirden sakınınız. Peygamber efendimiz sallallahü aleyhi ve sellem, "Kalbinde zerre kadar kibir olan Cennet'e giremez." buyurdu. Kibir, Allah'ın kullarına hakaret, aşağılık gözü ile bakmaktır. Kendini herkesten üstün görmektir. Ebû Haşım Sûfî hazretleri;

¹⁸⁷ Evliyalar Ansiklopedisi. Türkiye Gazetesi

"Dağı iğne ile kazıp yerinden yok etmek, kalpden kibri söküp atmaktan daha kolaydır." demektedir."

Bunca nasîhata rağmen Arab Molla'nın hâlâ inkâr çukurunda olan nefsi, Yiğitbaşı ile yarışmak ister. Onun bir müddet duraklamasını fırsat bilerek gururlu bir eda ile ve kelimelerin üzerine basa basa, "Ey Şeyh, sizin erbaîninizi, çile çekmenizi, nefsinizi yola getirmekteki gayretinizi çok medhettiler. Birlikte erbaîne, çile çekmeye girsek ne dersiniz?" diye sorar. Ahmed Şemseddîn hazretleri tebessüm ederek, "Hay hay!.. Biz misafirimizi kırmayız.", diye buyurur. Arab Molla, "Ancak benim bir şartım var. Yemek içmek serbest, fakat dışarıya çıkmak ve ihtiyaç görmek yasak olacaktır." diye ekler. Şeyh hazretleri, "Kabul. Her şartınızı kabul ediyorum." deyince, birlikte bir hücreye girerler. Yiğitbaşı hazretleri talebelerine kendisine kuzu dolması getirilmesini ve misafirine de ne isterse verilmesini söyler. Ancak Arab Molla sadece birkaç zeytin ile iktifâ eder. Şeyhin kuzu dolmasını yemesini seyreder ve biraz sonra dayanamaz dışarı çıkar diyerek için için güler. Ancak zamanın su gibi geçmesine, Şeyh hazretlerinin nefis, leziz yiyecekleri birbiri ardısıra bitirmesine rağmen, Molla'nın beklediği an bir türlü gelmez. Bir, iki, üç ve nihayet dördüncü gün o nefis yiyecekleri yiyen sanki Şeyh hazretleri değil de odur. Kendisini nasıl dışarıya atacağını bilemez. İhtiyâcını gördükten sonra dışarıda kendisini bekleyen dervişlere, "Yahu! Ben iki üç zeytin tanesiyle dayanamadım. Bu zat bunca yemeği nasıl yiyor ve nasıl duruyor?" diye söylenir. Dervişler ise şu cevâbı verdiler: "Bu, mollalıkla şeyhlik arasındaki farktır." Arab Molla hatasını anlamıştır. Derhal Yiğitbaşı hazretlerinin ellerine sarılarak affedilmesini diler ve, "Ey

zamânın Yûsufu, sen Mısır'a sultan olmuşsun. Bu günahkarı da bendelerin arasına kabul et", der. Tövbe ve istiğfar ettikten sonra talebeliğe kabûl edilen Molla Arab, Ahmed Şemseddîn hazretlerinin en büyük halîfelerinden olur.

Yörükoğlu, Halvetîyye'den Manisa'da yaşayan ve anlaşılan daha ziyade alimliğiyle tanınan Hacı Ali Rıza Efendi'den de bahseder¹⁸⁸. "Hacı Ali Efendi, ulemânın fâzıllarından idi. 1215 [1800]'te Manisa'da dünyaya geldi. Ulûmun mebâdisini Hicaz'da vefat eden babası Hacıevliyâzâde Hacı İbrahim Efendi'den tahsil etti. İkmâl-i nesh ederek, tedrisat ile uğraştı. Müftülük etti. Halka-i tedrisinden pek çok ulemâ, fuzelâ yetişti. Meşhur Kıbrıslı Hoca, en mümtaz mücâzlarından idi. 1301 [1883-1884]'de vefat ederek Nişancı Paşa Camii haziresinde ailesine mahsus kabristana defnolundu."

Memîş Efendizâde, "Asil bir aileye ve Halvetî tarikatına mensub idi. Zahid ve müttakî bir zat idi. Gençlik hayatını Yunanistan'ın Ağrıboz adasında geçiren Hüseyin Efendi, Manisa'ya muhaceretinden sonra salâh ve takvânın pek yüksek bir gayeye îsâl edeceği imânıyla kucağına atıldığı tarikatın tesbit ettiği esaslar dâhilinde hareket etmişti. Bilahare vefat etmiş ve Kadîrîhâneye defnedilmiştir. Mezarının taşındaki, "Hüve'l-hallaku'l-bâkî

¹⁸⁸ GÜROL PEHLİVAN. M. Nuri Yörükoğlu'na Göre Manisa'da Tarikatlar ve Tekkeler. MANİSA. Sûfî Araştırmaları. Cilt 2. Sayı 4

Agriboz muhâcirlerinden ve tarîkat-ı aliyye-i Halvetîyyeden Memiş Efendizâde es-seyyid merhum ve mağfurleh Hüseyin Efendinin ruhiyçün el-Fâtîha 1269” tarzındaki kitâbeye göre 1852-1853 tarihinde ölmüştür.”¹⁸⁹

Manisa’da Kadirilik

19. yüzyılda Kadirî tarikatının şehir merkezinde iki tekkesi vardı¹⁹⁰. Muhtemelen bunlardan biri, İbrahim Seydî Zâviyesi olarak geçen Kadirîhâne idi. Enis Karakaya’nın XVII. asra tarihlendirdiği ve Rıfâilîğe ait olduğunu ileri sürdüğü yapının daha sonra çeşitli zamanlarda tamir edildiği anlaşıyor¹⁹¹. Dergâhın son tamiriyle Şeyh Mehmed Emin Efendi görevlendirilmiş olup bu tamirat [2 Aralık 1900] tarihinde sona ermiştir. Burası hakkında Yörükoğlu aşağıdaki bilgileri vermektedir. “Saruhan beyin torunu İshak Çelebi’nin türbesi yakınında, yüksek ve manzarası itibarıyla hâkim bir mahalde inşa edilmiş olan Kadirîhâne tekkesiyle, İbrahim Seyyid Hazretlerinin türbesi, zamanın

¹⁸⁹ Gürol PEHLİVAN. M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler. MANİSA. Sûfî Araştırmaları. Cilt 2. Sayı 4

¹⁹⁰ Gürol PEHLİVAN. M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler. MANİSA. Sûfî Araştırmaları. Cilt 2. Sayı 4

¹⁹¹ EMECEN Feridun. KARAKAYA Enis. Manisa. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt. 27

tahribatından kurtulamamıştır. Muhtelif zamanlarda, muhtelif şahsiyetler tarafından tamir edilmiştir.

İbrahim Seyyid, bir an'aneye göre İshak Çelebi'nin sancaktarı, diğer bir rivayete göre İshak Çelebi'nin şeyhülislâmı idi. Memlekette şeriat-ı İslâmiye'nin tamamî-i tatbikine itina ettiğinden şehir ve çevresinde hiçbir haksız ve adaletsiz muamele yapılmazdı. İbrahim Seyyid, tekkenin idare ve iaşesinin temini hususunda Yund dağındaki Kilise köyünün âşâr ve agnamını tahsis etmişti. Buranın varidatıyla idaresini düşünen İbrahim Seyyid'in, bıraktığı vakıflardan, gallelerden sonraları mahrum kalan şeyhler türbe ve tekkesini tamirden aciz kalmışlardır. Hatta bu tekke ve türbe, bervechi âti levhadaki kitâbeye nazaran

*Dil ü cândan sipâs ü hamd-i bâ-had lutf-ı irfâna
Yapıldı dil-küşâ cây-ı ferah-zâ ehl-i irfâna
Harâb-ı ser-be-ser müsrif görünce bîr ruşen-dil
Serâser eyledi tecdîd müsâbih oldu rıdvâna
Sitâyiş eylesün sâyestedür Vassâf-ves vâsfin
Nevâ-yı nağme-sâzın ide esmâ cümle yârâna
Zehî bir cây-ı gam-fersâ sürur-âver neşât-efzâ
Gönülden mahv olur andan ne hâcet başka seyrâna
Zehî vâlâ makâm-ı pür-safa ervah-ı uşşâk
Acîb olmaz[sa] gelinse zevk-i ruhâniyle devrâna
Temâşâsında bir başka tecelli var bu dergâhın
Erenler hazır ü nazır olur guyâ bu meydâna
Ne denlü mürtefidür kasr-ı bünyâd-ı muallâsı
Nazar kâbil eğer dikkat olunsa bahr-ı ummâna
Bu gülsenden terennüm eyledi şevk ile çok aşık
Nazar eyle civârından nevâ-yı andelîbana
O denlü dalgalandı zevk u şevk ile hayâlâtım
Temevvüc eyledi zîrâ [...] yemm-i dürefşâna*

*Yeni târîh-i cevher es'ad-ı ivaz-ı dil buldı
Metin olsa sezâ her mısraı ebru-yı hubâna
Hudâ aşıklarına kibleler müjde Ali Beyden
Ne zîbâ oldu himmetle gelin yâ Hu kâdirhâne
Şabânü'l-Muazzam sene 1239*

1824'de tamir görmüştür.

Yörükoğlu İbrahim Seyyid hakkında aşağıdaki bilgileri verir.

“..Maatteessüf muhterem ve necib vücûdun medfun bulunduğu tekke; tımarının, evkaf ve zâviyesinin hâsılatından istifade edilemediğinden harap bir hale gelmiştir. Vuku bulan müracaatlara rağmen tekkeye bir şey tahsis edilmemiştir. Tekkenin tamir tarihini gösteren kitâbe, burasının uğradığı harabîyi vazıhan isbat eder:

*Kâdirhâne Dergâh-ı Şerîfi
Çok zaman kaldı bu dergâh mâil-i türâb
Mücedded tamîrine Şeyh Mehmed Emîni kıldılar
erbâb
Cihân-ı kevneynde bulmasın mamuru eyleyen
harâb
Bânîsi İbrâhim Seydî nuş eylesün kevser-i şarâb
Pîr Abdülkâdirîden olmak isterse feyz-yâb
İstikâmet hem selâmet evidir küşâdı böyle bir bâb
9 Şabân 1318 [2 Aralık 1900]”*

“Denizli postnişini iken Manisa’ya, Kadirhâne dergâhı halifesi olarak gelen **Şeyh Muslihiddin**, Kilise köyü zâviyesinin dergâha tahsis edilmiş âşârının yarısı ile yetinmişti. Buna mütehayyir kalan padişah İstanbul’a

celb ile damat etmişti. Rivâyete nazaran padişah, şeyh abdest alırken,

-Ne olurdu! Şeyh bir kerâmet gösterse, diye düşündüğü sırada,

-Ne saadet, ne mazhariyet! Sultan hanım su dökerken padişahın havlu tutmasından büyük keramet mi olur?

Tarzında latife etmişti. Merkez Efendi dergâhını imar ile ihyasına çalışmıştı.

Kadirîhâne dergâhı makberesinde bazı büyük şöret kazanmış ricâl ve meşâyih medfundur.”

Ne var ki, daha yaygın olarak Merkez Efendi ismiyle bilinen Muslihiddin Efendi (1464-1552), Halveti şeyhi Sümbül Efendi'den icazet alır¹⁹². Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan, Manisa'da yaptırdığı külliyedeki hankah için Sümbül Efendi'den bir şeyh isteyince oraya gönderilir. Merkez Efendi'nin Manisa'daki külliyenin dârüşşifasında tabip olarak görev yaptığına ve burada çeşitli baharatlardan hazırladığı macunu (mesir macunu, nevrûziye) her yıl nevruzda şifa için halka dağıttığına dair bilgiler ileri sürülür. Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan ile evlenmiş ancak bu evlilik uzun sürmemiştir. Yukarıda nakledilen menkıbe de esasen Aziz Mahmud Hüdayi hakkında anlatılmaktadır.

Vak Vak Sultan Türbesi'nin Kadirî dergâhı olduğu rivayet edilmektedir. “Camii Kebir Mahallesi yakınında, Seyyid Hoca mahallesinde, Bizans'ın sur haricine muttasıl kısmında Vakvak Sultan türbesi

¹⁹² Merkez Efendi. Reşat Öngören. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 29.

vardır ¹⁹³. Bu türbenin avlu kapısı caddeye nâzırdır. İçeriye girildiği vakit ufak bir avlu göze çarpar. Türbeye muttasıl ufak bir mescidin kubbe ile örtülü olduğu görülür. Vakvak Sultan'ın aldığı garip unvan hakkında şunlar nakledilir. Manisa Selçukîler tarafından istila olunurken Vakvak Sultan askerî kumandan idi. Bizans askeri firar ile arkalarına bakmayacak derecede inkisar-ı hayale, zaaf-ı mânevîye duçar olmuştu. Vak Vak Sultan; Bizans maneviyatının zaafına hayret ederek,

-Bak, Bak! diyerek şaşkınlığını gizleyememişti. Bilahare bu cümle tahrifen 'vak vak' demekle Vak Vak Sultan unvanı bir an'ane şeklinde intikal eylemiştir.

Bugün türbenin altındaki yol üzerinde Vak Vak Çeşmesi ismiyle bir çeşme bulunmaktadır.

¹⁹³ Manisa İshak Çelebi Mahallesi, Ulu Tepe Caddesi'nin güneyinde bulunan binalar XIV. yüzyılda yapılmıştır. Tekke ve yanındaki türbe kare planlı bir yapı olup, kesme taş ve tuğladan yapılmıştır. Tuğlalar taş sıraları arasına dikey olarak yerleştirilmiştir. Doğu cephesinde bulunan ve merdivenle çıkılan giriş kapısı duvar yüzeyinden dışarı taşkın olup taç kapı özelliği göstermektedir. Tekkenin üzeri sekizgen kasnaklı kiremitli basık bir kubbe ile örtülmüştür. Tekkenin batısındaki ve ona bitişik durumda olan türbeye tekkeden ve kısa kenarından iki kapı ile girilmektedir. Türbenin giriş kapısı üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabe, "Bu nurlu türbe, Allah daha nurlandırсын dokuz yüz seksen üç senesi recep ayının ilk günü tamam olmuştur. Recep 983 (1575)" Türbe günümüzde çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Manisa’da Mevlevilik

Veysi Dörtbudak, Ulu Arif Çelebi’nin (1272-1320) seyahatleri esnasında Saruhan Bey’le (v.1346) görüşüp görüşmediği kesin olmasa da Abid Çelebi’nin (v.1338) onunla görüşmüş olmasına muhakkak nazarıyla bakar¹⁹⁴. Ona göre Mevlevîlikle olan tanışma, sonraki yıllarda İshak Bey’in tarikata bende olmasıyla daha da perçinleşir. İshak Bey zamanında devletin gücü zirveye ulaşmıştır. Almış olduğu Çelebi unvanı, İshak Beyin açıkça tarikata girmesi ve Mevlevîlerle olan yakın ilişkisi sebebiyledir. Kurduğu vakıflar arasında İshakiye Zaviyesi adıyla bir de mevlevîhâne yer alır. Burası Manisa’nın Yukarı Tabakhane Mahallesi denilen mevkide Spil dağı eteklerinde bugün Milli Park alanı içerisinde kurulmuş bir yapıdır. Kitabesinden öğrenildiğine göre, Saruhan Bey’in torunu İshak Çelebi tarafından 1368–1369 yıllarında yaptırılmıştır. Mevlevîhâne, İshak Çelebi’nin 1366–1379 yıllarında yaptırdığı Ulu Cami Külliyesi’nin bir bölümünü oluşturur. Bununla beraber Mevlevîhâne, külliyenin oldukça uzağında bulunmaktadır. Yapı hakkındaki ilk bilgiler İshak Bey’in vakfiyesinde yer alır. Vakfiyenin kopyası Fatih zamanında tescil edilmiştir. Birçok vakfi kaldıran Fatih’in bu senedi tescil etmesi vakfin sıhhatine delildir. Vakfiyede yapıdan “imaret” olarak bahsedilir.

¹⁹⁴ Mehmed Veysi Dörtbudak. Tarihten günümüze Manisa Mevlevileriyle bir yolculuk. Sümam Yay. 5 Bildiriler Serisi 2. Yıl. 2010

“Vakfiyeden anlaşıldığına göre, Mevlevîhâne’de beş vakitte hazır olan cemaate namaz kıldırabilecek bir imam, ve müezzin bulunacak, bir nâzır masraflara bir kayyum temizlik işlerine bakacak, bir kâtip gelirleri kaydedecek, Mesnevî okuyup takrir edebilen bir âlim ile Mesnevî’yi okuyacak güzel sesli iki hânende istihdam edilecek, yemek işi için ise bir vekilharç ve bir aşçı görev yapacaktı. Ayrıca buradaki mevlevîhâne şeyhine günde on dirhem tahsis edilmişti. İmamın tahsisatı günde dört, müezzinin bir, kayyımın bir, mesnevîhânın iki, manzum okuyanların ikişer, vekilharcın iki, aşçının bir ve nakibin bir dirhem idi. Zaviye için ayrılmış bütün mahsulü ve gelirleri kontrol ve sarf etmek şeyhin yetkisi altındaydı. Burada her ikindi namazı zamanı bir defa yemek pişiriliyor, fakir-zengin, misafir her kim hazır bulunuyorsa onlara dağıtılıyor, eğer kifayet ederse her Cuma gecesi yarım kile beyaz pirinçten pilav pişiriliyordu. ...imaret mutfağı için satın alınan başlıca yiyecek maddeleri et (gündelik sarfiyat: 6 dirhem), ekmek (5 dirhem), buğday (2 dirhem), pirinç (2 dirhem) idi; ayrıca yağ, tuz, odun masrafları da gösterilmişti.”

Anlaşıyor ki, Mevlevîhanede görev yapanların sayısı on kişiydi. İmamın ve müezzinin olması çevrede ikamet eden kişileri ve zaviyeye olan ilgiyi göstermektedir. Her ikindi vakti, gelen misafir veya mukim ayırt edilmeksizin, herkese yemek ikram ediliyordu. Ayrıca dikkat çeken bir başka uygulama da güzel sesli iki mesnevîhânın Mesnevî kıraatidir.

Arapça vakfiyenin şimdiye kadar bilinmeyen tam bir nüshası, 1575 tarihli Saruhan Sancağı Vakıf Defteri

içinde yer almaktadır. Buradaki vakfiye yeniden tasdik edilmiştir. Vakfın gelirleri, Karaoğlanlı, Erdemişlü, Karacalu köylerinin vergileri, Nif'te çeltik sahalari, üç hamam kirası, dört küçük ziraat sahası ve dört mezra, beş dükkân kirasından sağlanıyor, toplam meblağ 67.797 akçayı buluyordu.

Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği Mevlevîhâne'nin kitabesi günümüze gelememiştir¹⁹⁵. Çelebi Manisa'ya geldiğinde Mevlevîhâne'yi de ziyaret ederek şu bilgiyi aktarır¹⁹⁶.

“ Ve şehrin şark tarafında bir mürtefi mesiregah, bir de âstâne-i Hazret-i Mevlâna vardır. Acayip teferrüçgâh Mevlevîhânedir. Bimarhanesi ve müteaddid fukara hücreleri ile mamurdur. ... ab-ı havası lâtif bağ-ı irem misal bir kânı dervişan yeridir. Cümle şehir andan nümâyandır. Ve kapusu üzere tarihi budur.”

Kitabeye göre yapı 1368–69 yıllarında inşa edilmiştir¹⁹⁷. Mimarı Emetullah b. Osman'dır. Kitabede her ne kadar Osman b. Emetullah yazsa da şu an sağlam ve mevcut olan Ulu Cami kitabesinde mimarın adı Emetullah b. Osman'dır. Manisa'da Mevlevî kültürünün yerleşmesi

¹⁹⁵ Barihuda Tanrıkorur. Manisa Mevlevihanesi. İslam Ansiklopedisi TDV. 28. Cilt. 2003

¹⁹⁶ Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt 9. Sh. 75. 1939 İstanbul Devlet Matbaası

¹⁹⁷“Emere bi imâreti hazihi'z-zâviyeti'l-mübâreketi'l-îshâkıyye El-emîrû'l-âdil el-muzaffer el-mansûr İshak bin İlyas. Sene seb'in ve seb'a mieteEl-'Âmerehü'l-fakir ila'llâhi'l-ganiyy el-muhtâc Osmân bin Emetullah”.

sonucunda, Osmanlı döneminde de Mevlevîhâne işlevini sürdürür. II. Selim'den itibaren şehzadelerin gönderildiği yegane sancak merkezi olma geleneği Mevlevilerce de benimsenmiş, Konya'da çelebinin yerine geçecek olan çelebi önce Manisa'ya şeyh tayin edilmiştir. Yapı 1664, 1665, 1681 ve 1694 yıllarında onarılmıştır. 1870'li yıllarda Nakipzade Mustafa Şefik Efendi, dergâhı şehir merkezine indirir. Manisa'daki ilk Osmanlı yapısı olan Demirtaşoğlu Ali Bey'in yaptırdığı Ali Bey Camii'nin yanına yeni dergâh binası inşa edilir. Yeni dergâh Cumhuriyetin ilanından sonra tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün mülkiyetine geçer. Genel Müdürlük de yapıyı satar. Satın alan kişiler matbah kısmı hariç dergâhı yıkarlar. 2000 yılında ise Belediye Başkanı Adil Aygöl döneminde, kalan matbah kısmı da 'hâk ile yeksan edilerek' mevlîhâne yerine park yapılır.

1870'lerden sonra boşaltılan ilk mevlîhâne 1940'lardan itibaren hızlı bir şekilde harap olmaya başlar. Tanrıkorur, binanın terkedilme sebebini, “yeni gelişen şehrin merkezine daha yakın olmaktan ziyade, herhalde fonksiyonuna göre müstakil binalar külliyesi halinde müesseseseleşmiş bir XIX. yüzyıl mevlî asitanesi için daha uygun ve kullanışlı bir mimari düzen bulma arzusundan kaynaklanmış” olmasına bağlar¹⁹⁸. 1961–1962'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mimar Süreyya Yücel'e Mevlîhâne'nin ilk restorasyonu yaptırılır. Çeşitli aralıklarla sürdürülen ve 1982'de tamamlanan bu restorasyon çalışmalarında yıkılmış olan beden duvarları, orta kubbe, diğer tavan kısımları ile son

¹⁹⁸ Ş.B.Tanrıkorur. Manisa Mevlîhanesinin Restorasyonu

cemaat yerinin örtüsü ve direkleri yapılmıştır. Asli hüviyetiyle bağdaşmayan kötü restorasyonlar geçirmiş olan mevlevîhâne üst kat döşemesi ihya edilmediğinden şimdi üst katta bir oda kullanılamamakta, atıl halde beklemektedir. Yapı 1983–1992 yılları arasında Manisa Müzesi İslami Mezar Taşları ve Kitabeler Seksiyonu olarak kullanılır. 1995 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünden Celal Bayar Üniversitesi’ne devr olunan bina Rektör Prof. Dr. Tuna Taner ve Celal Bayar Üniversitesi vakfı müdürü rahmetli Emrehan Küey’in gayretleriyle 1999–2001 yılları arasında üniversite tarafından yeniden restore edilir. 2001 yılındaki restorasyondan sonra yapı Prof. Dr. Nezih Demirkent Kütüphanesi adıyla hizmete girer. İki yıl boyunca kütüphane sıfatının yanı sıra mevlevîhânelerin asli hüviyeti olan kültür merkezi olarak hizmete devam etmiştir. Bu yıllarda uluslararası ve ulusal sempozyumlar, sergiler ve konserlere ev sahipliği yapan bu eser, 2003 yılı başından 2005 yazına kadar işlevsiz kalır. 2005 yılı ortalarından itibaren Manisa ve Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi bünyesinde ‘Manisa Mevlevîhânesi Etnografya Müzesi’ haline dönüştürülerek halkın ziyaretine açılır. Yapı büyük restorasyon hatalarına rağmen orijinalliğini koruyabilen en eski Mevlevî asitanesidir.

30 Eylül 2007 tarihinde Manisa Belediyesi ve MAK SAD (Mevlâna Araştırmaları Kültür Sanat Derneği) ile Celal Bayar Üniversitesi’nin ortaklaşa yaptığı “Türk Tasavvuf Kültürü ve Hz. Mevlâna Sempozyumu” ile “Doğumunun 800. Yılında Hz. Mevlâna” konulu temalı Hat ve Ebru sergileriyle Mevlevîhâne tekrar eski kültür merkezi hüviyetine kavuşur.

1637 senesinde düzenlenen bir vakıfname ile daha önce İshak Çelebi vakfı olarak bilinen vakfın, Saruhan kaymakamı Ali Oğlu Mahmûd Ağa tarafından yenilendiği görülür¹⁹⁹. Bu vakıfnamede, İshak Çelebi'nin verdiği vakıfnamede adı geçen köylerde artık çeltik tarımının yapılamadığı, bu nedenle vakfa gelir sağlanamadığı, Mahmûd Ağa'nın bu durumu düzeltmek için kendi gelirinden yirmi bin akçeyi bu işe vakfettiği öğrenilmektedir. Mayıs 1665 tarihli bir kayıttan, İshak Çelebi vakfiyesinin mütevellisi olan Şeyh Ali Efendi zamanında bir tamirin gerçekleştirildiğini, bundan başka aynı yüzyıl içinde, 1093 Saferi'nde, Şeyh Ali oğlu Muharrem Efendi zamanında ve 1105 Rebiülevveli'nde Şeyh Ali Efendi oğlu Muharrem Efendi ve vekili olan büyük oğlu "fahru'l-müderrişini'l-kirâm" Mehmed Efendi zamanında ise ayrı bir tamirin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında postnişinlik makamlarını sırasıyla, Şeyh Ali Efendi, oğlu Muharrem Efendi ve onun oğlu Mehmed Efendi işgal etmişlerdir.

Şeyh Ali Efendi b. Muharrem Efendi (Nakşî Dede) Ferruh Çelebi'nin torunu Bayram Çelebi ahfadındandır. XVII. yüzyılda İshak Çelebi Evkafının Hz. Mevlâna soyundan olan ilk mütevellisi ve mevlevîhânenin ilk şeyhidir. 1703 yılında vefat etmiştir. Yerine oğlu Mehmed Lütî Dede geçmiştir. Sezai Küçük, Esrar Dede Tezkiresinde XVIII. yüzyılın başında Manisa Mevlevî şeyhi olarak adı geçen Nakşî Ali Dede ile Manisa Şer'iyye sicillerinde adı geçen Ali Efendi'nin

¹⁹⁹ Necdet Yılmaz. XVII. Yüzyılda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2000

aynı kişi olması gerektiğini ileri sürer²⁰⁰. “Tezkirede, Ferruh Çelebi torunu, Şah Çelebi soyundan, Bayram Çelebi soyundan Nakşî Ali Dede diye geçmekte ve böylece Nakşî Ali Dede'nin Konya çelebilerinden Ferruh Çelebi (ö. 1591) soyundan olduğu ve Manisa şeyhlerinin de bu soydan geldiği anlaşılmaktadır”.

Hilye-i Mevlâna müellifi **Mehmed Lütî Dede** Nakşî Ali Efendinin oğlu olup şair ve bilgin bir şeyhtir. Arapça ve Farsça bilen Lütî Dede için berat ve hükümlerde “*Kudvetü'l-ümemi'l muhakkıkîn Mevlâna Şeyh Mehmed*” denmektedir. Şiirlerinde Lütî mahlasını kullanır. Lütî Dede'nin 126 beyitlik ***Hilye-i Hazret-i Mevlâna*** adlı mesnevî tarzında bir eseri vardır²⁰¹. Yazma halinde olan bu eser, türünün ilk örneğidir²⁰². Eserden Lütî Dede'nin, zamanın sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yla görüşerek eserini ona ithaf ettiği

²⁰⁰ Sezai Küçük. XIX. Asırda Mevlevilik. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2000

²⁰¹ İslâmî edebiyat içinde özellikle Osmanlı Türkleri zamanında büyük bir gelişme gösterip hilye adıyla özel bir edebiyat türü haline gelmiş ve bu konuda halkın beğenisini kazanıp yaygınlaşan eserler yazılmıştır. Hz. Peygamber sevgisinin bir tezahürü olan ve onun şefâatine ulaşmak arzusuyla yazılan hilyelerin Türk edebiyatındaki en ünlüleri Hâkânî, Cevrî, Neşâtî, Nahîfî ve Nesîmî Mehmed Efendi tarafından yazılanlardır. Zamanla diğery peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Peygamber'in yakınları, din ve tasavvuf büyükleri gibi farklı kişiler hakkında da hilyeler yazılmasıyla hilye terimi anlam genişlemesine uğrar. Hakkında hilye yazılan din ve tasavvuf büyüklerinden biri de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir.

²⁰² Mustafa Özkat. Müniri'nin Manzum Sıyer-i Nebisi Cilt Iv-V. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul 2011.

açıkça anlaşılmaktadır²⁰³. Hilyesini 1688-1689 yılında yazdığına göre, bu tarihten en az 25 yıl önce doğmuş olsa, 1663 yılına tekabül eder²⁰⁴. Buna dayanılarak Lütî Çelebi'nin 1663'ten daha önceki bir tarihte dünyaya geldiği tahmin edilebilir. Mevlevîhâne ile birlikte Ulu Cami vakfının da mütevellîsi olan Lütî Dede'nin adı zaman zaman şer'iyye sicillerinde de geçmektedir. Nitekim 1687-88 İzmir zelzelesinde, Ulu Cami minaresinin şerefesinden yukarısı çatladığından, Lütî Dede tamiri için aynı tarihte mahkemeye başvurmuş ve mahkeme de tamirini uygun görmüştür. Yine Lütî Efendi, 1693-94 senesinde mahkemeden Mevlevîhânenin tamiri talebinde bulunmuş ve bu talebi de kabul edilmiştir. Bununla ilgili mahkeme kaydında Lütî Dede'den "Medîne-i Magnisa'da vâki merhûm Saruhanoğlu İshak Çelebi binâ ve vakf eylediği Mevlevîhânenin evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzere mütevellîsi ve şeyhi olan işbu bâisü'l-kitâb umdetü'l-meşâyihî'l-izâm Ali Efendi bin el-merhûm Muharrem Efendi hususu âtiyyü'z-zikirde vekîl-i sâbitü'l-vûkelâsî olan sulb-i kebîr oğlu fahrü'l-müderresîni'l-kirâm Mehmed Efendi..." diye bahsedilmektedir ki, bu ifade Lütî Dede'nin aynı zamanda müderreslik yaptığını da gösterir. Daha önceden Lütî Dede'nin babası Nakşî Ali Dede'ye bağlanmış olan Birrî Mehmed Efendi, onun vefatından sonra Lütî Dede'nin sohbetlerine katılmış, ondan istifade etmiştir. Lütî Dede'yle Birrî'nin aralarının

²⁰³ Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, tahminen 1662'de doğmuştur. Devrinin ulemâ, şâir, edip ve sanatkârlarını korumasıyla ünlüdür. 1718'de sadrazam olmuş, 1730'da öldürülmüştür

²⁰⁴ Mustafa Erdoğan. Lütî Mehmet Dede ve Hilye-i Mevlana'nın Özellikleri.

çok iyi olduğu, birbirlerini çok sevdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlılık aynı zamanda yazıya da dökülmüş, Lütî Dede Birrî'nin Bûlbûliyye'sine takriz yazmış, Birrî de Lütî Dede'ye hitaben bir kasîde yazarak oğlunun düğününe tarih düşürmüş ve bu vesileyle şeyhi Lütî Dede'yi övmüştür²⁰⁵. Dervîş Mehmed Dede (1669-1715), bin bir gün çile çıkardıktan sonra hocalarının izniyle evlenir ve ailesini geçindirmek için küçük bir attarlık dükkanı açar. Bu mesleği seçmesinden dolayı “Attar” mahlasını da taşır. 1700 tarihinde Ahmed Muhtar adlı bir oğlu olur. O dönemde dervîşlerin ev bark sahibi olmadan kendini tekkenin işlerine adanmaları âdet olduğundan Birrî'nin attarlık mesleği ile uğraşıp ailesini geçindirmek istemesi, bazı kesimler tarafından tenkit edilir. Birrî, yazdığı Arapça bir şiirde, büyüklerin minnetini çekmektense dağ başlarındaki kayaları taşımayı tercih ettiğini, insanların kazanmanın ayıp olduğunu söylemelerine karşılık olarak da gerçek ayıbın başkalarından bir şey istemek olduğunu söyler. Şairin bilinen ilk hocası, Sultan Camii Dârü's-şifâsı'nda ikinci tabip Ahmed Efendi'dir. Şair, bu hekimden şer'i bilgiler yanında meslek olarak seçtiği attarlıkla ilgili bilgileri de almıştır. Attarlık mesleğini seçmesi, çevresinin genişlemesi ve farklı şairlerle tanışmasında kendisine yardımcı olmuştur. Sabit, Nâbî ve Seyyid Vehbi gibi zamanın büyük şairleri Manisa'ya geldiklerinde Birrî'nin dükkanını ziyaret etmişler, orada ilmî sohbetler yapmış ve mektup yoluyla birbirlerinin eserlerine nazîreler yazmışlardır. Birrî, gazel formundaki bir şiirini de Birgili Mehmed Efendi (ö.1573) ve görüşleriyle ilgili,

²⁰⁵ Mine Karaca. Birri Mehmet Dede Divanının Muhteva İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üni. Ankara. 2008

düşüncelerine ayırmıştır²⁰⁶. Buna göre, “gönül kuşunun uçacağı zahir ve bâtın olmak üzere iki kanat vardır. Hazret-i Birgili ilm-i zâhirde misli nâdir biridir, ama aşk mektebine gitmemiştir. Oraya akli yetmez. Dolayısıyla sema hakkındaki görüşleri de yanlıştır. Çünkü kendisi sema’ı görmemiştir bile. Halbuki ay ve güneş, hattâ bütün dünyâ, bir sema meclisindedir”. Kabri, Mevlevîhâne bahçesinde mezar taşından yoksun bir hâldedir.

Lütfî Dede’nin, Manisa Mevlevîhânesi’nde rehberlik görevini yürüttüğü sırada, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Peçevî Ahmed Dede vefat eder. Dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Lütfî Dede’yi İstanbul’a davet ederek ondan bu önemli Mevlevîhâneye şeyh olmasını ister. Muhtemelen İstanbul’a gelerek sadrazamla görüşen Lütfî Dede, Esrar Dede’nin ifadesiyle, “meşreb-i sâfiyyeleri kenâre-gîrî-i uzlete mâ’il olmağla isti’fâ idüp tekrar makâm-ı evvellerine ric’at...” eder. Yani, uzleti seven bir yapısı olduğundan bu görevi kabul etmez ve tekrar Manisa’ya, eski görevine döner. Peçevî Ahmed Dede 1724 yılında vefat ettiğine göre bahsedilen olay da aynı yıl olmuş olmalıdır. Lütfî Dede’nin nereye defnedildiği hususunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. El-hâc Mustafa Efendi’nin kızı Neslihan Hatun’la evli olan Lütfî Dede’nin birinin adı Osman olan iki oğlu, Hatice ve Fâtıma adlı iki de kızı olmuştur. 1726’da vefat ettiğini ileri süren kaynaklar olduğu gibi, Fatim Tezkiresinde

²⁰⁶ Kenan Erdoğan. Birri Divanında Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 37. Erzurum. 2008

1737’de vefat ettiği geçer ²⁰⁷ . Bir oğlu Mehmed Efendi’dir. Kendinden önce vefat etmiştir. Mehmed Efendi’nin Şeyh Ali ve Şeyh Ömer adlı iki oğlu vardır. Lütfi Dede’nin diğer oğlu Osman Çelebi Efendi yerine posta oturmuştur.

*“Vasl kaydı vasla manidür kerem-kânî dede
Vâsıl olur Hakka ol kim mâ-sivâyı terk ede”*

Osman Çelebi Efendi’nin Şeyh Mehmed Efendi ve Şeyh Mehmed Bahaeddin Efendi adında iki oğlu vardır. 1751’den önce vefat eder. Mehmed Bahâeddin Efendi kardeşi Mehmed Efendi’ye vakıf mütevellilik ücretinin yarısını vererek babasının yerine şeyh olarak geçer.

Mehmed Bahâeddin Çelebi, Manisa’daki en zengin şeyhlerden biridir. Bir taraftan şeyhlik yaparken diğer taraftan da şehir işlerine karışmaktadır. Karaosmanzade Ataullah Ağa, mütesellimlikten azledilince, en çok Bahaeddin Efendi ile işbirliği yapmıştır ²⁰⁸ . Baheddin Efendi hem şeyh hem de

²⁰⁷ Fatin Tezkiresi. Sh.363

²⁰⁸ Babalarının idamından sonra aileye bir daha mütesellimlik ve mültezimlik verilmeyeceği ilan edilmiş olmakla birlikte, 1758’de en büyük oğul Ataullah Ağa Saruhan Mütesellimi olarak atanır. Rakipleriyle çekiştiği için 1761’de azledilen Ataullah Ağa’ya Yayaköy’de oturması emredilir, ancak Ağa şehrin ileri gelenlerini aracı olarak kullanıp Manisa’yı fiilen yönetmeye devam eder. Yayaköy’de rakipleriyle çatışırken yangın çıkması üzerine Karaosmanoğlu Ataullah Ağa’nın başının kesilmesi için ferman çıkarılır, ancak Ağa tahkim ederek kale haline getirdiği ve 2000 piyade ve süvari ile

mültezimdir. Vakfın tevliyet işini kendi adına kardeşi üstlenmiştir. 1769 tarihli bir belgeye göre, şehir ve civarındaki birçok devlet işletmesini ele geçiren Mehmed Bahaeddin yanına çok sayıda adam toplamış, hatta hemen hemen Manisa'da sözü geçen tek adam olmuştur²⁰⁹. Yukarıdan tecziye edileceğine dair ferman gelince durulur. 1771'de vefat eder.

Şeyh Ahmed Efendi, Mehmed Bahâeddin Efendi'den sonra posta oturur. 1784'te erkek evlat bırakmadan vefat etmiştir. Yerine Şeyh Osman Efendi mütevellî olur.

Bu arada Konya'da Ebûbekir Çelebi'nin (v. 1785) vefatından sonra Mevlânâ'nın inas kolundan Mesnevîhan Seyyid Alizâde ile, erkek soyundan Karaman Mevlevîhânesi Şeyhi İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi Asitanenin postnişînlğine talip olmuşlardır²¹⁰. Bu nedenle her ikisi de İstanbul'a çağırılmış ve devletin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir meclisde, ayrı ayrı mülakat edilmişler ve buna göre postnişînlık, daha genç olan Hacı Mehmed Çelebi'ye verilmiştir. Ancak Mesnevîhan taraftarı olanlardan bazıları münasebetsiz sözler sarfedince, Seyyid Alizâde ve yanındakiler, Manisa'ya sürgün gönderilir.

savunduğu Yayaköy'de direnir. Osmanlı Devleti'nin bölgenin diğer ayan ve mutasarrıflarını Ağa'ya karşı seferber etmesi ve İzmir'den 2 top çıkarılması üzerine, Ataullah Ağa kardeşleriyle Yayaköy'den kaçarken yolda ölür.

²⁰⁹ F. M. Emecen. Saruhanoğulları ve Mevlevilik

²¹⁰ Ramazan Muslu. XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2002

Şeyh Osman Efendi'den sonra oğlu **Şeyh Mustafa Efendi** postnişinlik makamına geçer ve 1850'de o da Hakk'a yürür. Mustafa Efendi'nin de oğlu yoktur. Mirası halazadesi **Osman Efendi** ve **Ahmed Efendi**'ye kalmıştır. Bu aileden son Mevlevî şeyhi Ahmed Efendi'nin oğlu **Şeyh Mustafa Şefik Efendi**'dir. Bu zat aynı zamanda Manisa Nakibü'l eşraflığını ve mahkeme azalığını yapmaktadır. Bu sebeble Nakibzade diye anılır. Manisa'daki ikinci mevlevîhâneyi yaptıran kişidir. Böylece Alibey Camii yanında müstakil tekkesinde mevlevilik faaliyetlerine devam eder²¹¹. Yörükoğlu onun hakkında şu bilgileri verir²¹². “Mustafa Şefik Efendi, âlim ve pek dindar bir zat idi. Mevlevî tarikatındaki lâhuti hayata müncezib olarak intisab etmişti. Bu intisab kendisinin ruhunda ilâhî bir âlem yaşatmıştı. Bu ağır ve şişman vücut Mevlevîhâne semâhânesinde dönmesinde bir hazz-ı ruhanî duyardı. Eski Mevlevîhâne'nin inşa edildiği yüksek tepeye kadar çıkmak için bir yorgunluk bile duymazdı. Fakat bu hal, hayat-ı sebâbete tesadüf ettiği anlarda vaki idi. İhtiyarladığı sırada o yüksek tepenin, hâkim muhitindeki dergâha gidemeyecek dereceye gelmişti. Şehir dâhilindeki şimdiki dergâhın bulunduğu mahal, çulhaların tezgâhlarıyla, sanatkârların faaliyet sahası idi. Mustafa Şefik Efendi, burasını satın almış, semâhâne yaptırdıktan sonra şeyh ve dedegânın buraya gelmesine sebep olmuştu. Mustafa Şefik Efendi, tarikat uğrunda pek büyük fedakârlıklar göstermişti. Hayrât ve hasenâtı pek severdi. Bilahare vefat eden Mustafa Şefik Efendi, hürmeten kendi namına Mevlevîhâne dâhilinde yapılan türbeye defnedildi.”

²¹¹ F. M. Emecen. Saruhanogulları ve Mevlevilik

²¹² Gürol PEHLİVAN. agm

Nakibzade Mustafa Şefik Efendi'nin de erkek evladı yoktur ve tevliyet görevi amcazadesi **Mustafa Efendi** tarafından icra edilir. Daha sonraları Mahmud Fahreddin Çelebi postnişîn olur.

Mahmud Fahreddin Çelebi, Said Hemdem Çelebi'nin oğludur. Konya Dergâhı şeyhi iken 1881 yılında vefat eden Sadreddin Çelebi'nin yerine bütün çelebilerin ve dedelerin şeyhülislama birlikte çektikleri telgraf üzerine Konya Mevlâna Dergâhı şeyh postuna oturan Fahreddin Çelebi, ancak bir yıl postnişîn olmuş; 1882 yılında öldüğü zaman yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi atanmıştır. Manisalı divan sahibi şair Tevhide Hanım'ın (1847-1901) mürşididir²¹³.

*“Biz dahi evlâd-ı pîrle eyledik ‘azm-i tarîk
Mollâ Fahreddîn eşiğidir bizim dergâhımız”*

Manisa Mevlevîhânesi'nde ise Fahreddin Çelebi'den sonra kardeşi Abdülvahid Çelebi şeyh olur.

Abdülvahid Çelebi, 1884–1887 yılları arasında postnişîn olur. Mustafa Safvet Çelebi'nin Konya'da Hakk'a yürümesiyle çelebilik makamına oturur. Manisa'da yerine oğlu Abdülhalim Çelebi şeyhlik makamına geçer. 1907 yılında Konya'da ölümünden sonra yerine oğlu Abdülhalim Çelebi postnişîn olur. **Abdülhalim Çelebi** babasından sonra Manisa'da şeyhlik makamına geçer ve babasının cemalle vuslat bulmasından sonra da Konya Dergâhı'na postnişîn olur. Yerine **Murtaza Çelebi** tayin edilirse de

²¹³ Ayşe Nur Mermer. XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üni. Ankara. 2008

başarısızlığından dolayı azledilir. Çelebi, meyle arası hoş olduğu için, dergâhtaki müritleri tarafından Konya Mevlevihanesi'ne şikâyet edilmiştir; bunun üzerine Konya'ya çağrılır²¹⁴. Murtaza Çelebi'nin yerine de son şeyh olarak **Celaleddin Çelebi** atanır. Celaleddin Çelebi'nin ismi 1912 yılındaki faal olan Mevlevihaneler listesinde şeyh vekili olarak geçer. Onun 1915 yılında 15 mevlevi ile Mücahidin-i Mevleviyye Alayına Manisa'dan katılmış olduğunu görürüz. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar görevde bulunur²¹⁵.

Bir Mevlevi muhibbi olan **Tevhide Hanım** (1847-1902) Turgutlulu Limoncuzade Fehim Efendi ile İzmirli Sinanzade Ahmet Efendi'nin kızı Tahire Hanım'ın çocuğu olarak Manisa'da dünyaya gelir. Manisalı Veznedar Çakmak Hüseyin Efendi ile evlenir. Bir kızları olur. Kızını ve ardından kocasını kaybeder. Mevlevî tarikatına girer. Annesini, kızını, kocasını ve mürşidi Fahreddin Çelebi'yi art arda kaybetmenin acısı, şiirini etkiler. 1881'de yazıldığı tahmin edilen divanında kendi

²¹⁴ Devran: Bir Çelebi Kızının Yürek Burkan Öyküsü. “..Abdûlmurtazâ Çelebi, Halep, Şam, Beyrut dergâhlarında uzun yıllar, şeyhlik yapmıştır. Uzun boylu, yakışıklı, siyah sakallı, kara kaşlı ve güzel, nurani yüzlü bir âdemdir Çelebi..”-Semazen.net

²¹⁵ Manisa'daki tarihi değeri haiz binalardan biri de, Mevlevi Şeyhi Celaleddin Çelebi'nin ikameti için yapılan, daha sonra tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu şehri terk eden ailenin sattığı ve uzun yıllar Osmanlı Bankası'na kiralanıp yine uzun yıllar bu bankanın Manisa Şubesi olmuş binadır. Daha sonra bu binanın zemin katı bozularak iki dükkan haline getirilir ve kiraya verilir. Bugün burada dükkanlar faaliyetlerini sürdürmektedir.

hayatından ve Manisa'dan izler bulunur. Tevhîde Hanım'ın şiirinin önemli yanı yaşadığı çağın coğrafyasını, insanlarını, kültürünü ve günlük alışkanlıklarını yansıtmasıdır. Divanının Koyunoğlu Kütüphanesi'ndeki bilinen tek nüshası Gürol Pehlivan, Bülent Bayram, Mehmet Veysi Dörtbudak tarafından hazırlanıp Manisa Belediyesi'nin desteğiyle yayınlanır.

“Bilmek istersen ey zâhid gezme yabanda serserî

Kadr ü şânına delildir işte kitâb-ı Mesnevî

Bendelikten murâd Tevhîde rızâ-i Bârî'dir ancak

Mesnevîsin okuyana keşf ola ‘ilm-i ma’nevî”²¹⁶

18. yy.'dan kalma Şerîyye Sicillerinde adına sık sık rastlanan **Aşkî Mehmed Efendi**, Mevlevîhâne Camii hatibidir.

Yörükoğlu, 1879 yılında vefat eden **Çöplü Dede** hakkında ise şu bilgileri vermektedir²¹⁷.

“Çöplü Dede, Mevlevî tarikatına müntesip, harabatî bir tabiat sahibi idi. Bu tabiatı, kendisine pek süflî, pek perişan bir hayat yaşatmıştı. Pek yakın bir mazide yaşayan Çöplü Dede, halkın büyük bir ihtiram ve tazimine mazhar olmuştu. Bu ihtiram ve tazimi, ahalinin dilleriyle intikal ile ahfada bırakılan an'ane, rivayetler tevliid etmişti. Çünkü Çöplü Dede, an'ane ve rivayetlerin tesis ettikleri kanaat ve zihniyete göre kalplerin, ruhların esrarına muttali bir sima olarak yaşamıştı. Gureba hastanesinde kendisine tahsis edilen odadan hiçbir suretle

²¹⁶ Ayşe Nur Mermer. XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairleri.Yüksek Lisans Tezi Ankara Üni. Ankara. 2008

²¹⁷ Gürol PEHLİVAN. agm

dışarı çıkmayan ve bütün ihtiyaç ve zaruretlerini orada def eden Çöplü Dede'nin ikametgâhı, gûya kokularla ta'tir edilmiş salonlardan daha ziyade koku serperdi. Herkesin, ulema ve ekâbirin, erkek ve kadının ziyaretine mazhar olan Çöplü Dede, zâirin hücresi kapısından girerken kalbinin esrarını keşfe mazhar olurdu. Memleketin Camii Kebir mahallesinde, Kadirîhâne dergâhında medfun olan Çöplü Dede'nin mezar taşındaki kitâbesi, halkın kanaat ve hürmetinin derecesini ispat eyler.

Hüve'l-Bâkî 1297 [M. 1879]

Magnisanun bir velîyy-i kâmilî Çöpli Dede

Suret içre dîde-i âlemden etdi iktifâ

El çeküp hâsâk-ı dünyâdan o zât-ı zü'l-himem

Oldı kurb-ı maksad-ı medfende şimdi pür-safâ

Her cihetden keşfi ruşen sâf-dil bir pîr idi

[eksik mısra]

İhtiyâr-ı zillet etmişdi kemâl-i sabr ile

Bildiğiçün âlem-i hesfî-yi dâr-ı ibtilâ

Gevher-i irfân ile mamur idi manîde lîk

Gösterirdi kendini ehl-i harâbât suretâ

Ruh-ı pâkinden hemîşe istiâne eylegil

Budur ol ehl-i kuburun kîmyâsı bî-riyâ

Rihlet-i târîkin Âsım söyledi ilhâm ile

'Bezm-i Hakka vuslat etdi Hak diye Çöpli Baba'

Ruhuna Fâtiha"

Yörükoğlu, II. Mevlevîhânedede medfun bulunan **Sertabbah Hüseyin Efendi** hakkında da şu bilgileri verir²¹⁸.

²¹⁸ Gürol PEHLİVAN. agm

“Hüseyin Efendi, Mevlevî tarikatında mevcut silsile-i merâtibi görmüş ve pek çok seneler onun ruhaniyetinden zevk duymuştu. Mamafih tekkenin iâşesinin temin ve tanzimi vazifesini deruhte eyleyen Hüseyin Efendi, bundaki vukuf ve istikametini ibraz etmişti. Tab’an sâkin ve sakit, ruhen ve kalben pek yüksek idi. Bir asırlık bir hayata mazhar olduktan sonra vefat eden Ser-Tabbah Hüseyin Efendi Mevlevîhâne’de, Mustafa Şefik Efendi türbesinin haricinde ve fakat müşterek sakfı altına defnedilmişti.

Mezar taşının kitâbesinde şunlar yazılmıştır:

“Saf bir dervîş idi zâ’ir şu kabrin sahibi
Çeşm-i pâki ravza-i makberde oldu münzevî
Magnisa dergâh-ı pür feyzinde ser-tabbah iken
Başladı tar gelmeğe merhum için dünyâ evi
Çünkü bir asra karîb itmîşdi imrâr-ı hayât
Âhiretde istedi ol zatı sahib-mesnevî
Düşmedi her dem dilinden ism-i celâl
Berk ururdu cebhesinden nur-ı Hakkın peverte
Bâ-ı Bismillâh ile târihin itmâm eyledim
‘Merd ü âgâh-ı hakikatdır Hüseyin-i Mevlevî’
Ruhuna rızaenlillah Fâtiha”

Mezartaşındaki “Merd ü âgâh-ı hakikatdır Hüseyin-i Mevlevî” ifadesinin ebced hesabıyla karşılığı 1900-1901 olduğundan, bu tarihte vefat ettiği anlaşılmaktadır. Yörükoğlu’nun 1886-1887 tarihinde vefat eden ve Mevlânâ soyundan olduğu anlaşılan **Hacı Muhiddin Efendi** hakkında yazdıkları şöyledir. “Hacı Muhittin Efendi, Hazret-i Mevlâna’nın izini takip ederdi. Mesnevi mefkûresi için bir şaheserdi. Ondan aldığı zevki, hiçbir şeyden almazdı. Sâkin ve sâf bir tabiat ve ruhta idi. Haluk

tabiatı, mütevazı ruhu ile temayüz eylerdi. Konya'dan Manisa'ya geldikten sonra uzun müddet yaşamıştı. Bilahare ölümün çelik pençesine düşmüştü. Hacı Muhittin Efendi vasiyeti üzerine Kadirîhâne dergâhı makberine defnedilmiştir. Mezarının kitâbesinde şunlar yazılmıştır

Küllü men aleyhâ fân
Sülâle-i tâhire-i Hazret-i Mevlânâdan
Konevî merhum ve mağfuru'l-muhtâc
İla rahmete rabbihî'l-gafur el-hâc Hacı Muhyî'd-dîn
Çelebi ruhıyçün Fâtîha
Sene 1304 ”

Manisa'da Nakşîbendîlik

Manisa'da daha çok ulema arasında yaygınlaştığı anlaşılan bu tarikatın 1890-1891 yılında üç tekkesi mevcuttu. Müderris Azadlızâde Hacı Mehmed Efendi, Hacı Marziye Molla, müderris Ahmed ve Cevdet Efendilerin tarikata mensup olduğu bilinmektedir. Tekkelerin dışında medrese ve evlerin de tarikat faaliyetleri için kullanıldığı görülür. Ahmed ve Cevdet Efendiler medreselerinde hatme-i hâcegân yaptırıyorlardı. Tabiatıyla Nakşîbendîlik Manisa'da resmî kayıtların gösterdiğinden daha yaygın olmalıdır.

Yörükoğlu ise, bu tarikatın tekkeleri hakkında değil, sadece bu tarikata mensup bazı zevat hakkında bilgi verir.

“Saruhanî denmekle mâruf Cafer Efendi’nin, zekâ ve kabiliyeti kendisine müstesna bir mevki bahsetmişti. III. Sultan Murad’a muallim olmuştu. Fevkalade olan istidadı, ilmi, umumun rağbetini celbe sebep olmuştu. Kara Çelebi’den tahsil eden Cafer Efendi, bazı medreselerde tedrisatta bulunmuştu. 1574’de III. Murad’ın hayât-ı saltanatında şehzade hocası olmuştu. Kendisine ‘mevleviyet-mollalık’ pâyesi tevcih olunmuştu. Padişahın cülusu esnasında taltif ve takdire mazhar olmuştu. Lâkin bu sene nihayetinde vefat etmekle yerine şehzâdenin terbiye-i umumiyesine Haydar Efendi memur edilmişti. Cafer Efendi, ahlâk ve fazileti, fevkalade diyanetiyle umumun teveccühüne mazhar olmuştu. Kendisi meşâyıhtan idi. Nakşibendî tarikatına mensuptu.”

“Hacı Hüseyin Efendi, Hacı Sadık Bey zamanının tüfekçisi idi ²¹⁹. Kula’ya merbut Menye karyesinde Manisa’ya gelip Hacı Sadık Bey’e hizmet etmişti ²²⁰.

²¹⁹ 1842-1862 yılları arasında fasılalarla Manisa (Saruhan) kaymakamlığı yapan Karaosmanoğlu Hacı Eyüb Ağa’nın oğlu Hacı Mehmet Sadık Bey’in terekesinde şehirdeki Alaca Hamamı (diğer adıyla Hamza Bey Hamamı)’nın mülkiyeti görülür. İl Merkezindeki Yeni Han Hacı Mehmet Sadık Bey tarafından yaptırılmıştır.

²²⁰ Kula’ya 17 km uzaklıkta ana yoldan üç km. kuzeyde Yaren Dağı eteklerinde bulunan Maionia, kervan yoluna bağlı ticari bir kent olarak tarihte yerini almış ve İlk çağ-Orta çağ boyunca önemli bir yerleşim birimi olur. Germiyan Beyliği döneminde Menye’de yaşayan yerli halktan olan Rumlara göç izni verilir. Yeni gelen Türk boylarına yerleşim alanları çıkar. Rum halkı daha sakin bir yer olan bu günkü Kula Divriği çevresine

Riyâsız bir kalbe mâlik idi. Nâmına mensup dergâhı yaptı. Gayet cesurdu ve kılıcı onun nâfiz sözü idi. Düşmanı çok korkutur, serseri gezmelerine mâni olurdu. Şâkilerin mukavemet etmesi kabil değildi. Nakşîbendî tarikatına mensup idi. Eser-i teşvik olarak, Alaaddin Paşa vasıtasıyla dergâhı yaptırdı. Burasını hem tekke ve hem de medrese haline koydu. Bu tekke Manisa'ya 'hankâh' oldu. Kendisini hayat-ı mâneviye atan Şeyh Abdullah idi. Hüseyin Efendi'nin bendeleri kimseye serfurû etmezdi. Ulemâyı himaye eden tüfekçi, tarikatına pek merbuttu. Bu tarikatın [...] [...] Sâkin, haluk, nâfiz nazarlı, [...] ile pirleri birdi. Sehâ, ulüvv-i cenâbı ile meşhurdu. Aynı zamanda Halidî olan Hacı Hüseyin Efendi; enfâsı, itikad-ı metini ile mümtazdı. [1867] tarihinde hankâh ve medresesini yaptırdı.”

Manisa'da Rıfâilik

Gürol Pehlivan makalesinde Yörükoğlu'na istinaden²²¹, Manisa'da Rifâîlikle ilgili en erken bilgiye “19. Yüzyılda Ahmed Vehbi Efendi'nin şehirde tekke açması dolayısıyla rastlanmaktadır”, der. Zamanla güç kazanan Rıfâiliğin Entekkeliler, Karyağdı, Küçükşeyh,

yerleşir. Sanat ve ticaret hayatlarını orada devam ettirirler. Katakule adı ile Kula'nın ilk yerleşimi oluşurken Maionia adı Türkçeleşmeye uğrar, Menye veya Menne denilir. 1966-1967 Yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin aldığı bir karar ile Gökçeören adı kabul edilir.

²²¹ Gürol PEHLİVAN. agm

Osmanşeyh, Gözlüklü Süleyman Efendi, Dandingöbek Hacı Mehmed Efendi ve Ali Nâilî isimleriyle anılan tekkeleri mevcuttur. Bu tekkelerden ilk dördü Ma'rîfî olup diğerlerinin tarikatın hangi kolundan olduğu bilinmemektedir. *Karyağdı Tekkesi*'nin şeyhi, Hasan Rüşdî Efendi'nin damadı olan Attar Mehmed Efendi idi. Dergâh, Yedi Kızlar türbesinin ve Kabak Tekkesinin²²² civarındaydı. Osmanşeyh tekkesi ise Şehitler İlköğretim Okulunun civarındaki taş binanın arkasındaydı.

Gözlüklü Süleyman Efendi Dergâhı, İzmir'in Çeşme kazasından olduğu anlaşılan Gözlüklü Süleyman Efendi tarafından 1890-1891 yılında açılır. Süleyman Efendi, bütün servetini burası için harcar ve hatta sonunda dilenmek durumuna düşer. Ne var ki, bu dergâh, kurucusunun vefatıyla söner. “Memleketin zengin bir ailesine mensup olduğu halde en mustarip, en elim hayat akıbetlerini görür, servetini dergâhının zâir ve seyyahlarını terfih ve izaz etmek için feda etmiş olan Şeyh Süleyman Efendi, bu geçici ve iğrenç hayatta dilenecek dereceye gelir. Dergâhını büyük bir iştîyak ve manevî merbutiyetle açan Süleyman Efendi, ölüm döşeginde bile hayatın merhametsiz kamçısından kurtulamaz. Dergâhın içindeki hazireye defnedilir.”

“Bu dergâh-ı muallâ mülk-i irfân nâm ü şanedir
Cenâb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî aşîyânedir”...

“Halk-ı eflâke nur sebeb-i Muhammed

²²² Kabak Tekkesi XVI. yüzyılda Hacı Hüseyin tarafından kesme taş, moloz taş ve tuğladan yaptırılmıştır. Kare planlı yapının üzerini sekizgen kasnaklı bir kubbe örtmektedir. Kubbenin üzeri kiremit örtülüdür. Kubbe kasnağında iki sıra halinde kirpi saçak çepeçevre dolanmıştır. Günümüzde restore edilmiş vaziyettedir.

*Feyz-i envâr-ı edeb nur-ı Muhammed
Hak sallı alâ Muhammed ve âl-i Muhammed
İzmirî Çeşmeli-zâde Süleymân Efendi
Evvel-i Ramazan
1308 [1890-1891]”*

Manisa Entekkeli Rifai Dergahı kurucusu Ahmed Vehbi Efendi, Antakya’da dünyaya gelir, tahsilini ikmal için önce Mısır’a, oradan İstanbul’a geçer²²³. Fatih Medresesinin müderrisi ve Kartal Rifai Dergahının dervişi olur, süluk ve seyrini tamamladıktan sonra irşat vazifesi ile 1833 tarihinde Manisa’ya gönderilir. Hatuniye ve İbrahim Çelebi Medreselerinde müderrisliğe tayin edilmesi yanı sıra burada dergahını kurarak irşad faaliyetine başlar. Dergâhın kapısı üzerindeki kitâbe şöyledir.

*Hudâya manevî dergâhına vuslat için lutf it
Açılsun bir cedîd kapu bize hulk-i Muhammedden
İdüp imdâd-ı ruhânî tevessülle ola himmet
Tarîkat pîri Seyyîd Ahmed-i eş-şeyh Rifâî’dan*

Türbesindeki kitâbeden onun vefat tarihini öğreniriz.

*Tarîkat-ı aliyye-i kibâr-ı meşâyih-ı izâmundan
Esrâr-ı hakka’l-yakîn mürğ-i ruhu
Pervâz-ı âşiyân huld-ı berîn Antakyalı
Eş-şeyh el-hâc Ahmed Efendi
1267 [1850-1851]”*

Dergâhın yanında bir fırın işleten Ahmed Vehbi Efendi’nin yüksek bir vecd haline sahip olduğu ve zaman

²²³ <http://marifi.org/>

zaman kızgın fırının içine girip çıktığı anlatılmaktadır. Tarlasında hasat zamanı toplanan buğdayları çalmaya gelen hırsızlara gece karanlığında kendini belli etmeden yardım ettiğini yolda fark eden hırsızlar, geri dönüp mahcup bir halde "çuvallarımızı hem doldurup, hem de sırtlamaya yardım ettiniz.", diye özür dileyerek Ahmet Vehbi Efendinin ellerine sarılmaları karşısında, kendilerini affedip dergâhına kabul etmesi, onun engin hoş görüsünün ifadesi olarak nakledilir.

Ahmet Vehbi Efendinin vefatından sonra bir süre şeyh tayin edilemediği dönemde, Eşi Meryem Valide Hanımın ferace giyip zikir gecelerinde ayın merasimini idare ettiği yine nakledilenler arasındadır.

Said Paşa imamı, mevlidhan, şair, hattat ve hânende Eğridirli Hoca Abdullah Efendi'nin oğlu Manisa doğumlu Hasan Rızâ Efendi²²⁴, icazet verdiği şahsiyetlerdendir. Halifeleri şu zatlardır. Hasan Rüşdî Hazretleri, Seyyid Ahmed el-Mağnisî (Kabakzade), Seyyid Hasan Şükrî (Kısıkzade), Seyyid Hüseyin Şevkî er-Rifâî el- Kasabavî (Turgutlu Rifâî Dergâhı şeyhi), Seyyid Ahmed Gelenbevî (Kırkağaç'ta medfûn), Seyyid Ahmed (Benlizâde, Akhisar'da medfûn), Seyyid Mustafa Simâvî, Seyyid Mustafa (Armutlu'da medfûn).

²²⁴ Hasan Rızâ Efendi uzun yıllar Damad Mehmed Said Paşa'nın (ö. 1868) imamlığını yapar. Sultan Abdülaziz zamanında Hünkâr İmamlığına tayin edilirse de bu vazifesini devam ettiremez. 8 Haziran 1890 tarihinde seksen beş yaşlarında vefat eder. Toptaşı Caddesindeki Sandıkçı Şeyh Edhem Efendi Rifâî Dergâhı hazîresine defnedilir.

Manisa Rifai Dergâhı olarak faaliyet gösteren "Entekkeli Dergâhı" İzmir Caddesinin arka paralelindeki, İbrahim Çelebi Camii'nin karşısındadır. Halen bakımlı bir yapı olarak duran dergâh binası, kurucusu Şeyh Ahmed Vehbi Efendi ve diğer Şeyhler Hasan Rüştü Efendi ve Hüseyin Kemalettin Efendilerin türbelerinin de bulunduğu, Anıtlar Kurulu denetiminde tarihi bir eserdir.

Hakkında anlatılan menkıbelerden bazıları şöyledir. Karacaahmet taraflarında çok büyük bir yılan görülür. Tarlada çalışanlar ve çevredeki insanlar, Hasan Rüşdî Efendi'ye şikayette bulunarak bu yilandan kendilerini korumasını isterler. Hasan Efendi, güçlü, kuvvetli ve uzun boylu iki dervişine cübbesini verir ve ne yapacaklarını anlatır. Karacaahmed'e giden dervişler, yılanın her zaman görüldüğü yere gelerek cübbeyi yere sererler ve beklemeye başlarlar. Belli bir süre sonra yılan gelerek cübbenin içine çöreklenir. Dervişler cübbenin kollarını düğmeleyerek uzun bir sırığa geçirerek çöreklenmiş olan yılanı omuzlarında tekkeye getirirler. Hasan Efendi, yılanı uzun uzun nasihatta bulunur. İnsanlara zarar vermemesini, onları korkutmamasını tembihleyerek serbest bırakır. Birkaç metre boyundaki yılan, o zamanlar boş olan Bozköy (Uncubozköy) yaylasına doğru giderek gözden uzaklaşır ve bir daha görülmez.

Dergahda bir yaz gecesi, dervişlerin önüne karpuzlar kesilip konulur. Hasan Efendi, ahçı Mehmed Dede'ye hitapla, "Derviş Mehmed, sen karpuz yemezsin değil mi?", der. Derviş Mehmed de "Eyvallah efendim" diyerek yedi sene karpuz el sürmez. Bir gün Efendi sofrada, "buyrun karpuz yiyin", der ve böylece yedi sene

sonra karpuz yemeğe başlar. Derviş Mehmed bu yedi sene içinde kendini öldürebilecek şiddette üç hastalık geçirmiştir. Anlatılır ki, doktorlar kurtuluşunun sebebinin karpuz yememesinde bulurlar.

Ali Asgar Dede, oruçludur. Dergâha efendisini ziyarete gelir. Nafile orucunu gizlemektedir. Eğer ikram edilirse orucunu bozmak niyetindedir. Efendi ise bir hasta ziyaretine gitmek için hazırlanmıştır. Yanında Ali Asgar Dede'yi de götürür. Gittikleri yerde iki kap sütlü tatlı ikram edilir. O zaman Hasan Efendi, "Asgar'ın yemeğe pek niyeti yok, onunkini götürün", der. Böylece Dede'yi kurtarır.

1908 olaylarından sonra siyasetçiler Galip Paşa'yı Manisa'dan sürdürmek isterler²²⁵. Esnaftan imza toplanır, Çaybaşı İttihat Terakkî Ocağı'nda Arnavut Mehmet Efendi, Eğriboyun Binbaşı Şakir Bey, Tapucu Ali Efendi bir Ramazan günü Entekkeliler Dergâhı'na, Hasan Rüşdi

²²⁵ Mihalzade Ali Galip Paşa, 1880'de, o sırada Aydın mutasarrıfı olan Necip Bedirhan Bey'in kızıyla evlenir. 1906'da, İstanbul Belediye Başkanı Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi üzerine, Bedirhanlara damat olması yüzünden, o sırada yapmakta olduğu Midilli'deki mutasarrıflık görevinden azledilerek İzmir'e sürgün edilir. 1908 devrimiyle birlikte ilan edilen genel aflla tekrar görevine iade edilir ve ardından Saruhan mutasarrıflığına atanır. 1910 yılında, Hristiyanları, özellikle Rumları hedef alan Manisa'daki Boykotaj eylemine karşı çıktığı için hedef tahtası haline gelip, görevini bırakarak İstanbul'a dönmek zorunda kalır. O sıralarda, İttihat ve Terakki'nin İçişleri Bakanı olan Talat Bey'le görüşerek uygun bir yere vali olarak tayinini ister. Talat Bey "olur, bakalım" gibi şeyler söylemişse de, ataması hiçbir zaman yapılmaz.

Efendi'yi ziyarete gelirler. Uzun süre hiç konuşulmaz. Bir süre sonra Efendi, ziyaretin sebebini sorar. Binbaşı Şakir Bey, "Devr-i dilânâ-yı hürriyet ilan oldu, Galip Paşa'yı sürdürmek için imza topluyoruz, size de geldik, desteğinizi istiyoruz" derler. Hasan Rüşdî Efendi, "Bu dünya işidir, maddî bir iş. Biz karışmayız. Manevî yönden bir suçunu da görmedik.", diye cevap verir. Binbaşı Şakir Bey, "Tekkeyi başınıza dar getiririz", diye tehditler savurur. Bu defa Efendi, "Dar getirmek gerekirse ben bu memleketi sana dar getiririm", der. Bu sırada kapı yanındaki iri yarı, güçlü kuvvetli iki derviş ayağa kalkınca, ziyaretçiler kurtuluşu kaçmakta bulup, oradan sıvışırlar.

Manisa Entekkeliler dergahının üçüncü şeyhi **Hacı Hüseyin Kemalettin Efendi**'dir. Hasan Rüştî Efendinin kızı Fatıma Hanımın torunudur. Babası Manisalı Nuri Efendidir. Hacı Hüseyin Kemalettin Efendi 1888'de Manisa'da dünyaya gelir. Hasan Rüştî Efendinin diğer kızı olan Atiye Hanımın kızı Şadiye Hanımla evlenir. Bu evlilikten bir kızı bir de oğlu olur. Küçük yaşlardan itibaren Entekkeliler Dergahında yetişmiştir. Karafakı ve akrabası Rüstemzade Vehbi Efendi'den icazet alıp Arapça ve Din öğretmenliği yapar. 1918'de şeyhi ve dedesi Hasan Rüştî Efendi tarafından icazeti verilmiş, bir sene sonra da şeyhinin vefatı üzerine posta geçmiştir. Ancak 1925'te tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması ile 20 Şubat 1926 tarihinde Evkaftan bir katip, Maariften müfettiş Asım bey ve bir polis dergaha gelip tekkedeki eşyaları sayarak tespit ederler ve eşyaları bir arabaya yükleyip giderler. Bu arada Hacı Hüseyin Kemalettin Efendi Manisa çarşısında bir elbise dükkanı olarak esnaflığa başlar. 1949'da hacca gider. Hacı Hüseyin

Kemalettin Efendi Hazretleri ile ilgili anlatılır ki, Manisanın Yunanlılar tarafından işgali sırasında Yunan çetelerine karşı oturduğu Mahalleyi savunmuştur. Bu tarihi olayı tarihçi Kamil Su şöyle anlatır²²⁶.

“İbrahim Çelebi mahallesinde Rufai Şeyhi Hacı Hüseyin Kemalettin Hazretleri evinin balkonundan mavzeri ile ateş ederek direniş başlatmış, Yunan çapulcu ve kundakçıları bulunduğu bölgeye sokmamıştır”

Hacı Hüseyin Kemalettin Efendi Hazretleri alim arif ve kamil bir insandır. Tekkelerin kapatılması üzerine ilim ve irşat görevini İbrahim Çelebi camiinin Cuma

²²⁶ Kâmil Su, 1909’da Manisa’da doğdu. İstanbul Üniversitesi ve Yüksek Öğretmen Okulu Tarih Bölümünden mezun oldu (Ekim 1932). Balıkesir’de Necatibey Öğretmen Okulu tarih öğretmenliğine atandı. Aynı zamanda, yeni kurulmuş olan Balıkesir Lisesinde de öğretilendi. Kâmil Su, önemli eğitim ve öğretim görevlerinde bulundu. Tâlim ve Terbiye Kurulu üyeliği (1950-1956 ve 1966’da), MEB Bakanlık Başmüfettişliği (1967-1973). Bu son görevinden 1973’te emekli oldu. Eserleri: Kâmil Su tarih ve eğitim alanında birçok değerli eserler vermiş, makaleler yayımlamıştır. Bunlar, Balıkesir tarihi, Yıldırım Bayezit, Yavuz Sultan Selim, Manisa tarihi, Müzecilik, İnkılâp tarihi, eğitimde teftiş alanlarındadır. İlkokul, ortaokul ve liseler için tarih kitapları yazmıştır. Sevr Antlaşması ve Manisa yöresinde Yunan işgal ve zulmüne ilişkin yayınlarından sonra ‘Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı’ başlıklı kitabı son eseri olmuş, 28 Mart 1984’te bu eserin kapak baskısının yapıldığı gün vefat etmiştir. Kâmil Su’nun eşi olan Mükerrrem Kâmil Su da yıllarca ilkokul ve lise edebiyat öğretmenliği yapmış, birçok tarihî roman yanında ders kitapları ve kültür yazıları yayımlamış bir eğitimci ve yazardır.

hatipliğini ve vaizliğini hiçbir ücret talep etmeden vefat edinceye kadar yaparak sürdürmüştür. Eski Türkçe ile yazdığı vaaz ve hutbeleri günümüze kadar ulaşmıştır. Hacı Hüseyin Kemalettin Efendi Hazretleri 1951 tarihinde Ramazan Bayramının üçüncü günü vefat eder. İbrahim Çelebi Camiinde kılınan namazın ardından Manisa Karaköy mezarlığına defn edilir, ancak daha sonra naaşı Entekkeliler dergahına nakil edilir.

Manisa’da Uşşakilik

Yörükoğlu, şehirdeki Uşşakî dergâhları hakkında şu bilgileri verir²²⁷.

“Memleket dâhilinde muhtelif yerlerde, müteaddit Uşşâkî dergâhları mevcut idi. Fakat bunların hemen hepsi yandı. Yangının kızıl alevlerinden Kavuk Tekkesi kurtulabildi. Seyyid Hoca mahallesinde bulunan bu dergâhın semâhâne kapısı üzerindeki şu yazı

Hüve’l-Feyyaz

Beden mehdin semâ ehli niçün tahrîk ider gâhî

Meğer cânı tıfıl ol tenden anup ağlar[dı] ilâhî

O tıflı belki “Mazage’l başar” sultanı emr eyler[se]

K’anar ol feyz-i akdesden zikir vallâhi billâhî

yazılmıştır.

Esasen bu dergâh, Kurt Baba tarafından tesis edilmiştir. Kendisi tarikatını neşir ve tamim maksadıyla

²²⁷ Gürol PEHLİVAN. agm

Rumeli'nin muhtelif yerlerinde seyahat etmişti. Derin malumatı, nafiz sözleriyle büyük tesirler yapmıştı.

Yavuz Sultan Selim'in asrında yaşayan Kurt Baba, nâm-ı diğer Hacı Hüseyin Efendi, İstanbul'a dönmüştü. Padişahın ihtiramına mazhar olmuştu. Manisa'ya geldikten sonra vefat edip haziresine defnedilmiştir.”

Kabak Tekkesi XVI. yüzyılda Pilavcı Hacı Hüseyin Efendi tarafından kesme taş, moloz taş ve tuğladan yaptırılır. Kare planlı yapının üzerini sekizgen kasnaklı bir kubbe örtmektedir. Kubbenin üzeri kiremit örtülüdür. Kubbe kasnağında iki sıra halinde kirpi saçak çepeçevre dolanmıştır. Günümüzde restore edilmiş vaziyettedir.

Yer ve İsim İndeksi

A

Abbas Dede, 100
Abdîl Musa, 101
Abdullah Hulvî Efendi, 141
Abdullah Otçu, 144
Abdurrahman Kuddusi Efendi, 49
Abdülhalim Çelebi, 213
Abdülvahid Çeledi, 213
Abî(d) Dede, 159
Abid Çelebi, 200
Ahırvan Baba, 124
Ahmed Şemseddin Marmaravî, 110, 187, 189
Ahmed Vehbî Efendi, 63, 220, 222, 224
Ahmet Aşki Efendi, 124
Ahmet Deringöz, 144
Ahmet Efendi, 38, 57, 64, 67, 90, 104, 149, 157, 214
Ahmet Rumi Efendi, 89
Ahmet Rüştü, 182
Ahmet Sıdkı Efendi, 114
Ahmet Vehbî Antaki, 60, 63, 64, 89
Ahsen Dede, 102
Akdere, 116, 129
Alaaddin Uşşakî, 188

Alaşehir, 82, 105, 106, 108, 109, 160, 240
Alemşah, 77, 78
Ali Asgar Dede, 225
Ali Baba, 28, 139
Ali Efendi, 39, 57, 58, 90, 106, 111, 182, 194, 205, 207, 225
Âlim Ahmed el-Mevlevî, 59
Alim Efendi, 41, 67, 68, 69, 239
Arab Molla, 192, 193
Arap Dede, 63, 128, 160
Arif Eren Efendi, 183
Aşkî Mehmed Efendi, 215
Attar Hoca, 21, 22, 57
Aydın, 12, 21, 26, 36, 39, 43, 45, 46, 49, 58, 79, 80, 82, 87, 89, 108, 109, 110, 142, 143, 147, 148, 149, 153, 160, 163, 181, 225, 237, 239, 241
Aydoğdu, 111
Aynı Ali Baba, 18
Azîz Efendi, 88

B

Balıkesir, 68, 110, 114, 134, 227

Balıklı, 146
Balzad Hacı Baba, 115, 125
Bayat, 31, 147
Bayram, 33, 83, 147, 177,
205, 215
Bekir Sıdkı Visali, 165
Bergama, 47, 82, 105
Birgi, 47
Birri Mehmed Efendi, 207
Borlu, 112, 129, 143, 144,
241
Bucukzade, 182
Burhaniye, 68

C

Carullah Efendi, 81
Celaiddin Çelebi, 214
Çiğerci Dede, 100
Cüneyd Bey, 76

Ç

Çağatay Uluçay, 2, 187
Çanşa, 180
Çatalkaya, 146
Çırpılı, 147
Çimen Dede, 116
Çökek, 101
Çöplü Dede, 215

D

Danacı Hafız, 154

Dede yanı Dedesi, 116
Dedecik, 95, 99
Demirci, 24, 82, 111, 113,
114, 115, 116, 117, 118,
120, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 131,
133, 134, 135, 137, 144,
164, 237, 240
Denizli, 47, 164, 197
Dereçiftlik, 147
Derviş Mehmed Dede, 208
Derviş Şeci, 116, 117
Doğankaya, 102, 103
Durhasan Hoca, 117

E

Edremit, 68
Efendili, 146
Emre, 35, 52, 163, 166, 168,
169, 172, 173, 174, 175,
176
Erenbağı, 176
Eskici Baba, 120

F

Fadime Ana, 169
Fahrettin Hoca, 145
Fedime Hoca Hanım, 145
Felahi, 122
Ferruh Çelebi, 205

G

Gasperin Ali Rıza, 144
Gölmarmara, 37, 138, 139,
140, 141, 187, 188
Gördes, 82, 111, 114, 137,
142, 143, 144, 145, 146,
147, 238
Görenez, 102, 104
Gözlüklü Süleyman Efendi,
221
Gülruh Sultan, 77, 78, 80
Güvercinlik, 167

H

Hacı Ahmet Raşit Efendi, 90
Hacı Ahmet Rüştü Efendi,
182
Hacı Ali Rıza Efendi, 59,
194
Hacı Bekir Efendi, 100, 146
Hacı Halil Efendi, 41, 146
Hacı Hüseyin Efendi, 115,
182, 219, 229
**Hacı Hüseyin Kemalettin
Efendi**, 226, 227
Hacı Hüseyin Şevki Efendi,
182
Hacı Mehmed Ruhi Akhan,
165
Hacı Mehmet Emin Efendi,
112, 113, 114

Hacı Muhiddin Efendi, 217

Hacı Nuri Efendi, 130

Hacı Seyyah, 166

Hacı Süleyman Efendi, 149,
153, 154

Hacı Sultan, 166, 167, 168,
173

Haki Baba, 10, 11

Halil Yahşi Bey, 76

Hamamcı İbrahim, 144

Hanefi Sultan, 139

Hanya, 143

Hasan Dede, 123, 124

Hasan Rüştü Efendi, 221,
224, 226

Hasan Rüştü Efendi, 63, 64,
65, 67, 224

Hasan Yaren, 125

Hasmel, 146

Haydar Baba, 125

Helvacı Emin, 144

Heremez Dede, 123

Horozköy, 74

Hüseyin Hakkı Baba, 183,
184

Hüseyini Baba, 147

Hüsrev Ağa, 36

İ

İbn Battuta, 1

İbrahim Halil Efendi, 69,
70, 71, 72, 237

İbrâhim Tennûrî, 86
İlyas Bey, 2, 3, 57
İnce Uzun Dede, 125
İrezler, 126, 127
İshak Çelebi, 3, 4, 5, 6, 9, 74,
138, 195, 196, 199, 200,
205, 207, 239
İsmail Kemal Ümmi, 186
İvaz Paşa, 22, 23, 32, 241
İzmir, 2, 7, 27, 35, 36, 38, 40,
44, 49, 67, 68, 79, 82, 87,
89, 123, 126, 142, 144,
147, 153, 163, 173, 187,
207, 211, 221, 224, 225,
237, 238

K

Kadı Muhammed Efendi, 109
Kalburca Dede, 98
Kamçılı Dede, 126, 127, 136
Kandırılmış Sultan, 127, 178
Kantarcızade Hacı Ahmet
Ağa, 91
Karaca Ahmed, 10, 74, 76
Karaca Ahmet, 74, 91, 93, 94,
239
Karaköy, 21, 22, 24, 48, 56,
58, 90, 91, 92, 93, 94, 228
Kaş, 148
Kayacık, 82, 111, 143, 146
Kayadibi, 148, 149, 160
Kemal-i Halveti, 163

Keman Dede, 159
Kenger, 177
Kenzi Hasan Efendi, 51, 52,
53
Kestel, 82
Kıranköy, 146
Kırkağaç, 68, 114, 147, 148,
149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 157, 158,
159, 223
Kırklar, 95, 99
Kırmızı, 148
Kıymık, 146
Kızlar Yâreni, 100
Kızlaralanı, 94
Korkut Baba, 95
Köşk, 82, 101
Kula, 127, 146, 160, 161, 162,
163, 164, 165, 167, 168,
173, 174, 175, 176, 177,
178, 219, 238
Kulak Dede, 128
Kurra Mehmet Efendi, 90
Kurt Baba, 228, 229
Kurt Dede, 146
Kutbü'l aktab Hasan
Efendi, 128

L

Lala Paşa, 36, 139
Lale Peder, 146
Leylihan Sultan, 96, 97

Lokmacı Dede, 99
Lütfî Dede, 206, 209

M

Mahmud Fahreddin Çelebi,
213
Mahmut Baba, 95
Mahmut Dede, 176
Mahmutlar, 116, 125
Malkara, 82
Mehmed Bahâeddin Çelebi,
210
Mehmed Lütfî Dede, 205,
206
Mehmed Rüşdü Paşa, 27
Mehmet Aykanat, 146
Mehmet Baba, 139
Mehmet Fikri Metli, 145
Melahi, 122
Memiş Efendizâde, 194, 195
Menemen, 2
Menteş Sultan, 146
Merkez Efendi, 198
Mert Dede, 99
Mualla öğretmen, 145
Murtaza Çelebi, 213
Musaca, 101
Musaca Dede, 101
Mustafa Şefik Efendi, 203,
212, 213, 217
Mutaf Dede, 144, 145
Mutahhare Hatun, 162

Mutullah, 146

N

Nakşî Dede, 205
Nalçacı Dede, 166
Nasip Baba, 176
Nazmi Çivi, 145
Niyazi Baba, 19
Nurullah Dede, 137, 178
Nurullah Efendi, 178

O

Oklu Dede, 117
Osman Çelebi Efendi, 210

Ö

Ödemiş, 82
Ömer Dede, 178, 179

P

Palamut, 90, 91, 101
Piri Can Aziz Ahmet, 76

R

Revak Sultan, 9, 10, 22, 74,
96, 186, 187

S

Said Emre, 166, 168, 169,
172, 173, 239
Sami Efendi, 104, 146
Sapçı Mehmet Ali, 182
Sarı Ahmet Paşa, 80, 88
Sarı Hoca, 148, 149, 150,
151, 152, 156, 159
Sarı Saltuk, 110, 111, 175,
241
Sarı kız, 159
Sarnıç, 102, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 173
Saruhan Bey, 1, 2, 3, 7, 9, 81,
96, 176, 200
Sazluca, 148
Sefer Efendi, 129
Selimzade Ahmet Ragıp Bey,
101
Selver Sultan, 177
Selvili Dede, 177
Sertabbah Hüseyin Efendi,
216
Seydi Ahmet, 76, 89
Seyfi Dede, 146
Seyit Ahmet, 104
Seyyid Hoca, 48, 188, 198,
228
Seyyid Kazım Kızılkıran
Efendi, 164, 165
Sırtköy, 101

Simav, 114, 121, 137, 162,
163, 178, 182
Sinan (Musa) Efendi, 134
Sinaneddin-i Yusuf, 89
Sindel Baba, 10, 101
Süleyman Şah, 161, 162, 163
Süleyman Zühdi Efendi, 158
Sümbül Efendi, 198

Ş

Şakir Efendi, 146
Şehirlioğlu, 178
Şeyh Ahmed Efendi, 211
Şeyh Bedreddin, 12
Şeyh Hacı Mustafa Efendi, 91
Şeyh İsa, 81, 83, 84, 86, 240
Şeyh İzzeddin Efendi, 134
Şeyh Kasım, 81, 83, 88
Şeyh Mehmet, 66, 147, 183
Şeyh Muslihiddin, 197
Şeyh Mustafa Efendi, 212
Şeyh Nüzuli Mustafa
Efendi, 164
Şeyh Osman Efendi, 211,
212
Şeyhyayla, 147

T

Tahir Efendi, 110, 130, 133,
134, 151, 158, 161
Tapduk Emre, 173, 175, 176

Tekke, 33, 60, 103, 109, 123,
130, 133, 134, 135, 146,
176, 199, 214

Terzi Ahmet Dede, 49

Tevhide Hanım, 213, 215

Tezveren Dede, 49

Tire, 44, 46, 68, 74, 82

Toprak Dede, 129

Torlak Kemal, 12

Turgutlu, 12, 46, 64, 181,
182, 183, 223

U

Ulu Arif Çelebi, 200

Umur Baba, 172, 176

Ü

Üşümüſ, 125

V

Vak Vak Sultan, 198, 199

Veli Efendi, 136

Y

Yağıllar, 114

**Yakaköylü Hacı Halil
Efendi**, 146

Yakup Bey, 112, 160, 176

Yaldırık, 146

Yaran, 146

Yâren Baba, 95, 97, 100

Yatağan, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 241

Yedi Kızlar, 11, 221

Yeşilyurt, 110, 111

Yiğitbaşı, 110, 164, 186, 188,
192, 193, 238, 239

Yirmi İki Sultan, 19

Z

Zeynel Abidin, 178, 179

Zeytinlioiva, 91

Zincirli Dede, 100

Kaynakça

Kitaplar

1. Alpaslan İsmet. Demirci Efsaneleri. Özlem Matbaacılık, İzmir, 2006
2. Boyacıoğulları A.Sedat-Alakese Hasan. Her Yönü ve Her Şeyi İle Demirci. Eko Matbaası.İstanbul. 1970
3. Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat. Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali. Hazırlayan Akif Erdoğan. Akademi Kitabevi. İzmir. 1994
4. Cantay Gönül. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları. Atatürk Kültür Merkezi yayını. Ankara. 1992
5. Evliya Çelebi. Seyahatname. İstanbul Devlet Matbaası. IX. Cilt. 1935
6. Fatin Efendi. Fatin Tezkiresi. Kültür ve Turizm Bakanlığı
7. Hasluck F. Bektaşilik Araştırmaları. Çev. Ragıp Hulusi. [İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Devlet Matbaası, İstanbul 1928]
8. Muslu Ramazan -Sezâi Küçük. Akhisarlı Şeyh İsâ Menâkıbnâmesi XVI. Yüzyıl. Akhisar Belediyesi Kitaplığı, 2010 Manisa
9. Seyyid İbrahim Halil Efendi. Fakıru'l- Hak Efendi. 2007
10. TBMM Albümü
11. Velayetname. Alevi Bektaşi Klasikleri. TDV Yayınları. 2007. Ankara.

12. Yurdoğlu Zekeriya. Gördes Tarihi. Gördes Belediyesi KùltürYayınları. İzmir. 1993

Tezler

1. Ceren Üstüner Erdoğan. Manisa Cami ve Mescitlerinin Cephe düzeni. Yüksek Lisans Tezi.Ege Ün. İzmir. 2006
2. Erçin Serap. Kula İlçesindeki, Türk Dönemi Yapıları (Manisa). Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Ün. Kayseri. 2008
3. Görür Muhammed. Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1435). Doktora Tezi. Hacettepe Ün. Ankara. 1999
4. İnci Şule. Manisa'da Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri. Yüksek Lisans Tezi.Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı. Selçuk Ün. 2007
5. Karaca Mine. Birri Mehmet Dede Divanının Muhteva İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Ün. Ankara. 2008
6. Karaslan Arzu. 1039-1040 (1629-1630) Yıllarına Ait 61 numaralı Manisa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Ün. Manisa 2007
7. Karaşahin Hakkı. Gördes ve Çevresinde Dini Hayat. Doktora Tezi. Ankara Ün. 2006
8. Küçük Sezai. XIX. Asırda Mevlevilik. Doktora Tezi. Marmara Ün. İstanbul. 2000
9. Mermer Ayşe Nur. XIX. Yüzyıl Mevlevi Şairleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Ün. Ankara. 2008
10. Muslu Ramazan. XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Ün. İstanbul. 2002
11. Ögke Ahmet.Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi. Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri. Doktora Tezi. Marmara Ün. İstanbul. 2000
12. Özkat Mustafa. Müniri'nin Manzum Siyer-i Nebisi Cilt Iv-V. Doktora Tezi. Marmara Ün. İstanbul 2011.

13. Salan Erkan.Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin-i Marmaravi. Keşfü'l Esrar. (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN-TIPKIBASIM). Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2009
14. Sonyıldırım Şahin. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üni. Ankara. 2007
15. TAŞ Çiğdem. Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti'nde Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Afyon. 2006
16. Yılmaz Necdet. XVII. Yüzyılda Anadolu'da Tasavvuf. Doktora Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2000

Makaleler

1. ACUN Hakkı. Manisa İshak Çelebi Külliyesi. VGM. Sayı 19.
2. AKALIN Şükrü Halûk. Akhisar'da Karaca Ahmet Türbesi ve Bu Türbe İle İlgili İnançlar
3. ALKAN Mustafa. Germiyan İlinde bir Sufi. Said Emre
4. AYDIN Haluk. Alaşehirli Kadı Muhammed, Hayatı ve Edebi Kişiliği.
5. BİLGİN İlhami. Selçuklular ve Beylikler Devrine Ait Yayınlanmamış Üç Kitâbe. VGM. Sayı 19.
6. BİLGİN Mansur. Manisa'da Yaşamış Gönül Erleri.
7. CUMBUR Müjgan. Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. Cilt IV.Sayı 4. 1957
8. DERLİOĞLU Ömer (Manisa Merkez Vaizi). Manisa Müftüsü Merhum Alim Efendi
9. DOYDUK Senem. Akhisar Kent Merkezi Tarihi Doku Analizi. C. B. Ü Fen Bilimleri Dergisi 2. 1. 2006

10. DÖRTBUDAK Mehmed Veysi. Tarihten günümüze Manisa Mevlevileriyle bir yolculuk. Sümam Yay. 5 Bildiriler Serisi 2. Yıl. 2010
11. EMECEN F. M.. Saruhanoğulları ve Mevlevilik
12. ERDEM Sadık. XV ve XVI. Yüzyılda Yaşamış Manisalı Divan Şairleri
13. ERDOĞAN Kenan. Birri Divanında Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 37. Erzurum. 2008
14. ERDOĞAN Kenan. Manisalı Bir Şair: Mustafa Nüzuli Efendi ve Taziyetnamesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı 13. Erzurum. 1999
15. ERDOĞAN Mustafa. Lütü Mehmet Dede ve Hilye-i Mevlana'nın Özellikleri.
16. GÖKMEN Ertan. Demirci Kazasındaki Kadiri Tarikatının Eşrefiye Koluna Ait Tekkenin vakfiyesi. VGM. Sayı 29
17. GÖKMEN Ertan. XIX: Yüzyılda Alaşehir. Tarih İncelemeleri Dergisi. Temmuz 2010
18. GÖKTAŞ Vahit. Şeyh İsa'nın Vasiyeti ve Edepi
19. GÜRPINARLI Hilal ORTAÇ. XIX. Yüzyıl Ortalarında Manisa'da Ermenilerin Sosyal ve Ekonomik Durumları
20. KALAFAT Yaşar. Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları
21. KARAKUYU Mehmet. XVI. Yüzyılda Manisa Şehrinin Nüfus Özellikleri
22. KARAKUYU Mehmet. Manisa Şehrinde Mahallelerin Tarihîsel Gelişimi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. Cilt 4. Sayı 2. 2007
23. KARAÖZ Sadık. Dünkü ve Bugünkü Manisa Kütüphaneleri
24. KILIÇ Atabey. Manisa-Demirci'de görülen Alevi-Bektaşî-Rıfai Meşrepli Ma'rifilik

25. KONYALI İbrahim Hakkı. Kanuni Sultan Süleyman'ın Annesi Hafsa Sultan'ın Vakfıyesi ve Manisa'daki Hayır Eserleri. VGM. Vakıf Dergisi. Sayı.8
26. ONARLI İsmail. 'Saruhanogulları Beyliği'nin Ulu Evliyası: Hamza Baba'
27. PEHLİVAN Gürol. Manisa İli Akhisar İlçesi Yatağan Köyünde Evliya Kültü. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi. Sayı 1.
28. SEÇKİN Aydın. Türkiye'deki Önemli Mevlevîhâneler ve Mevlevîhânelerin Yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğünün Rolü
29. USMAN Erkin -Yitik Kent Borlu ve İnsanları
30. YÖRÜKOĞLU Nihat. Manisa'da Hafsa Sultan Hankahı. VGM. Sayı 13

Ansiklopedi

1. EMECEN Feridun. KARAKAYA Enis. Manisa. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt. 27
2. EMECEN Feridun. Akhisar. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt. 2
3. Evliyalar Ansiklopedisi
4. EYİCE Semavi. İvaz Paşa Camii. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt 23. İstanbul. 2001
5. FAROUQHİ Suraiya. Maghnisa. The Encyclopadeia of Islam
6. TANRIKORUR Barihuda. Manisa Mevlevihanesi. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt. 28
7. KARAKAYA Enis. Şeyh Sinan Külliyesi. TDV. İslam Ansiklopedisi. Cilt. 39
8. KİEL Machiel. Sarı Saltuk TDVİA. 36. Cilt.
9. KURNAZ Cemal - TATÇI Mustafa. İbn İsa. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 20.
10. MERKEZ Efendi. Reşat Öngören. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 29.

11. YAVAŞ Doğan. Hafsa Sultan Külliyesi. TDV.İslam Ansiklopedisi. Cilt. 15. İstanbul. 1997
12. Baha Tanman. Manisa Ulu Camii. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 42

WEB

1. www.atam.gov.tr/
2. <http://www.durhasan.bel.tr/>
3. www.kenthaber.com
4. <http://www.karsid.org.tr/>
5. <http://manisa.turizm.gov.tr/>
6. <http://marifi.org/>
7. <http://www.muhammedzuhdu.org/>
8. www.golmarmara.gov.tr/
9. www.gordes.8m.com/
10. <http://haber.stargazete.com/>
11. <http://ozgunsosyaldusunce.com/>
12. <http://www.rufai.net/>
13. www.ussaki.net/
14. <http://www.yeniasir.com.tr/>